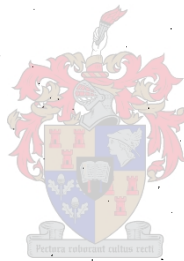

SPOT, SKEL EN VERWANTE VERSKYNSELS IN AFRIKAANS

deur

FELIX CILLIERS CALITZ

Proefskrif ingelewer vir die graad Doktor in die Lettere

aan die Universiteit van Stellenbosch

Promotor: Prof. J.G.H. Combrink

Desember 1979

WOORD VOORAF

Hierdie werk is aangepak uit liefde vir my moedertaal en uit erkentlikheid vir die genot wat ek geput het uit die werke van Langenhoven, die groot moralis en humoris uit my eie kontrei.

Die verskynsel wat aanvanklik tot studie-onderwerp gekies, is was “vloek”. Samehang met skel, verwens en spot het algaande so opvallend geword dat die studie uitgebrei is om ook dié verskynsels in te sluit. Ek vertrou dat ek hiermee ’n bydrae gelewer het tot ’n dieper insig in die betrokke verskynsels van affek – verskynsels wat, sover my kennisstrek, nóg in Afrikaans nóg in ander tale gesamentlik so omvattend bespreek en toegelig is.

Dit is my dan ook ’n besondere voorreg om hier my opregte dank en waardering te kan betuig teenoor diegene aan wie ek so baie verskuldig is, akademies en andersins.

Eerstens ag ek dit ’n groot eer om dank te kan bring aan my geëerde leermeesters : u, prof. W. Kempen, wat my belangstelling in die “grammatika” geprikkel het en u, prof. M. de Villiers, wat daardie belangstelling na nuwe terreine gevoer het. Waardering word betuig teenoor u, prof. J. Combrink, omdat u ná prof. De Villiers se aftrede ingewillig het om as my promotor op te tree.

Tweedens, my dank aan my ouers vir hulle volgehou belangstelling en bystand met hierdie studie.

Derdens, my innige dank aan Jean. Hierdie proefskrif is nie sonder rede aan haar opgedra nie : sy het baie opgeoffer om hierdie proefskrif voltooi te sien.

Laastens, ’n spesiale woord van dank aan my Alma Mater vir die voorreg om al my grade dáár te kon verwerf het.

INHOUDSOPGAWE

	<i>Bladsy</i>
PERSPEKTIEF	iv
HOOFSTUK 1 : MAATSKAPLIKE ASPEKTE VAN DIE BETROKKE VERSKYNSELS	
1. Inleidend	1
2. Die menslike gesindhede en houdings wat uiting vind in spot, skel, vloek en verwens	1
3. Taal en gemeenskap	3
4. Linguistiese en kulturele relatiwiteit	4
5. Die estetiese aspek van taalgebruik	6
6. Die etiese aspek van taalgebruik	8
HOOFSTUK 2 : TAALKUNDIGE ASPEKTE VAN DIE BETROKKE VERSKYNSELS	
1. Inleidend	11
2. Die uiteenlopende funksies van taalgebruik	11
3. Die leksikale elemente	13
4. Betekenis	14
5. Konteks x situasie	14
6. Die polisemiese karakter van woorde	16
7. Die referensiële aspek van betekenis en affektiewe waardes	16
8. Middele om bepaalde vorme van affek oor te dra	18
8.1 Intonasie	18
8.2 Fonetiese middele	19
8.3 Leksikale middele	20
8.4 Sintaktiese middele	22
HOOFSTUK 3 : SPOT	
1. Inleidend	25
2. Die basiese begrip afgegrens en met voorbeelde toegelig	25
3. Sommige van die vorme wat spot aanneem	26
4. Die middele waarmee spot uitgedruk word	28
*5. Die verband tussen sleng en spot	32
6. Sake en verskynsels wat spot uitlok	33
6.1 Die mens as enkeling : sy voorkoms, sy karaktertrekke, sy handelinge, sy persoonlikheid, sy bynaam	34
6.2 Die mens as lid van 'n groep : sy beroep, sy groep/stam	36
6.3 Spotbenoeminge vir diere en sake	37
7. Die gebruiklikheid van die betrokke benoeminge	39
8. Erfgoed, leengoed, eiegoed en 'n vergelyking Nederlands/Afrikaans	39
8.1 Benoeminge	39
8.1.1 Erf- en leengoed	39
8.1.2 Eiegoed	41

8.2	Spreekwoorde	42
8.2.1	Erf- en leengoed	42
8.2.2	Eiegoed	43
8.3	Idiome	44
8.4	'n Vergelyking van Nederlands en Afrikaans	44
8.4.1	Vorme van spot	45
8.4.2	Middele tot spot	46
8.4.3	Sake en verskynsels wat spot uitlok	47
8.4.3.1	Die mens as enkeling	47
8.4.3.2	Die mens as lid van 'n groep	47
8.4.3.3	Diere en sake	47
8.4.4	Samevatting	48

HOOFSTUK 4 : SKEL

1.	Inleidend	50
2.	Die begrip afgegrens en met voorbeelde toegelig	50
3.	Sekere kenmerke van skeldwoorde	51
4.	Die juridiese aspek van skel	52
5.	Die referensiële funksie en evaluatiewe waarde van benoeminge vir nie-etniese en etniese groepe	53
*5.1	Nie-etniese groepe	54
5.2	Etniese groepe	55
5.2.1	Boer	56
5.2.2	Kaffer	56
5.2.3	Hotnot	61
5.2.4	Koelie	62
5.2.5	Kaffer, Jood, Indiaan	63
5.3	Ongunstige by-gedagte in sekere woorde wat nie-etniese groepe benoem	64
6.	Die gebruik van sekere skeldwoorde as hipokoristika	65
7.	Hoedanighede en eienskappe wat aanleiding gee tot die beskimping van individue	66
8.	Vormaspekte van skel	68
8.1	Klankelemente	68
8.2	Afleiding en samestelling	68
8.3	Sintaktiese verbindings	70
9.	Die herkoms van sommige skeldwoorde	71
9.1	Erf- en leengoed	72
9.2	Eievorminge	73
10.	'n Vergelyking van Nederlands en Afrikaans	74
10.1	Samevatting	76

HOOFSTUK 5 : VLOEK

1.	Inleidend	77
2.	Die begrip afgegrens en met voorbeelde toegelig	77
3.	Die wese van vloek en situasies wat vloek ontlok	80
4.	Twee belangrike taalmeganismes waardeur vloek gerealiseer word	81
5.	Kategorieë van vloek	82
5.1	Die Goddelike	82
5.2	Die Bose	83
5.3	Die elemente	83
6.	Die gebruik van vervormings en eufemismes as substitute vir vloekwoorde	84
6.1	Vervormings	85
6.2	Eufemismes	87
7.	Die gebruik en die toelaatbaarheid van vloekwoorde	91
7.1	Die gebruik van vloekwoorde	92
7.2	Die toelaatbaarheid van vloekwoorde	93
8.	Godslastering : 'n juridiese aspek van vloek	94
9.	'n Vergelyking van Nederlands en Afrikaans	95

HOOFSTUK 6 : VERWENS

1. Inleidend	97
2. Die begrip afgegrens en met voorbeelde toegelig	97
3. Die wese van verwens	98
4. Verwensingspreuke	98
4.1 Die duiwel	98
4.2 Die elemente	99
4.3 Plekverwensings	100
4.4 Die groep "grootjie, moer, maai, ongeluk, swernoot, hoenders, kanon"	100
4.5 Selfverwensing	101
5. Taalkundige aspekte	101
5.1 Woordsoortelik	101
5.2 Verwensingskonstruksies	102
6. 'n Vergelyking van Nederlands en Afrikaans	105
7. Samevatting en gevolgtrekking	106

HOOFSTUK 7 : BESLUIT	107
----------------------	-----

BRONNELYS	111
-----------	-----

PERSPEKTIEF

Hierdie proefskrif gaan oor 'n terrein wat betreklik min aandag in taalstudies gekry het, naamlik die taalgebruik in verband met die verskynsels spot, skerts, skel, vloek en verwens. Terselfdertyd wil die studie ook die maatskaplike aspek as agtergrond beklemtoon.

Hoewel die genoemde verskynsels verderaan volledig gedefinieer en afgegrens word, is dit wenslik om preteoretiese definisies daarvan onverwyld aan die orde te stel : spot – belaglik maak, die spot dryf; skerts – grappe maak, ligtelik spot; skel – beledigende, krenkende woorde toevoeg, heftig teen iemand praat; vloek – godslasterlike taal/kragwoorde gebruik; verwens – kwaad toewens, vervloek (in 'n ligte graad) (Nasionale Woordeboek : 477, 450, 449, 571, 566 en HAT 1002).

As onderwerp van sosiale ondersoek in hierdie studie is gekies die menslike maatskappy, met as aansluitende psigologiese ondersoek die menslike gees, en as taalkundige ondersoek die menslike taal. Sosiologie en psigologie kan nie in 'n taalbeskrywing negeer word nie “omdat men een taal die men wil beskryven alleen kent uit de wijze waarop ze wordt gebruikt” (De Groot, 1962 : 31).

Vanuit 'n sosiolinguistiese en psigolinguistiese oogpunt is na die verskeidenheids- en die gebruikaspek gekyk en vanuit 'n taalkundige oogpunt na die uiterlike vorm. Sosiologies is die maatskappy, kultuur, milieu, mores, taboes en waardes beskou. Taalkundig gaan dit om aspekte van taal soos kommunikasie en ekspressie deur middel van leksikale elemente, lineêre eenhede en sinne.

Bepaalde oogmerke wat in die ondersoek nagestreef is, is die voorkoms, gebruik, algemene aard en besondere kenmerke van die verskynsels ten opsigte van menslike taal. Anders gestel : wat nagevors is en beskryf en verklaar word, is die sosiale en persoonlike asook die affektiewe en vormlike aspek van taal soos dit toegepas word by die daad van spot, skerts, skel, vloek en verwens.

Taal is geen algebra nie – dit wil begrippe en stellings kenbaar maak en gevoelens uit, en gevoel wek. As uitgangspunt dien Lecoutere-Grootaers se betoog dat “Taal een uitsluitend *menselijk* middel (is) om gewaarwordingen, denkbeelden, wensen en gevoelens mede te delen door middel van een *systeem* van bewust geuite *tekens*” (1948 : 11). Overdiep se beskouing oor die wese van taal sluit hierby aan : “De uiting in taalvorm is een openbaring van 's mensen binnenwereld aan de buitenwereld. Het is een ten dele *physiek*, ten deele *psychisch* gebeuren, dat de *sociale* functie heeft van het zich richten tot een hoorder (lezer) of een gehoor (lezerskring)” (1937 : 17).

Vir die doeleindes van hierdie studie definieer ek taal as 'n simboolvormsisteem wat die mens tot sy beskikking het om in sy bepaalde gemeenskap uitdrukking aan sy denke en sy gevoel te gee.

Elke individuele taal het twee aspekte. Enersyds het dit 'n aspek wat dit iets afsonderliks maak, dit van ander individuele tale onderskei. Andersyds het dit 'n aspek in terme waarvan dit menslike taal in die algemeen manifesteer, d.w.s. dit soos alle ander menslike tale is. Die opsigte waarin die betrokke verskynsels in Afrikaans 'n manifestasie van taal in die algemeen is, word dus nie voorgestel asof hulle uniek aan Afrikaans is nie.

Wat die opbou van die afsonderlike hoofstukke betref, word die maatskaplike aspekte van die onderhawige verskynsels in hoofstuk 1 toegelig en die taalkundige aspekte in hoofstuk 2. In hoofstukke 3 tot 6 word die verskynsels, naamlik spot, skel, vloek en verwens, afgebaken en met voorbeelde toegelig, word inligting aangebied oor die algemene aard en eienskappe van die verskynsels asook die omstandighede waaronder hulle gebruik word en besondere implikasies wat sommige gebruike inhou. In die slothoofstuk, die samevatting, word onder meer die ooreenkomste en verskille tussen die verskynsels uiteengesit.

HOOFSTUK 1

MAATSKAPLIKE ASPEKTE VAN DIE BETROKKE VERSKYNSELS

1. INLEIDEND

As faktor wat 'n rol in taalgedrag speel, noem Botha onder meer die spreker se emosionele gesteldheid, die sosiale herkoms en status van die taalgebruiker, die dialek-geografiese herkoms van die spreker en die taalgebruiker se feitelike kennis en beskouing van die wêreld waarin hy leef (1978 : 37).

In hiêrdie bespreking word aangetoon hoe hierdie faktore saamhang met die verskynsels. In die besonder word aangedui watter menslike gesindhede en houdings uiting in die verskynsels vind, welke funksies die verskynsels verrig en watter oordele mense oor die uitings het.

2. DIE MENSLIKE GESINDHEDE EN HOUDINGS WAT UTING VIND IN SPOT, SKEL, VLOEK EN VERWENS

Dit wat ons spot, skel, vloek en verwens noem, is basies gedragsvorme en -patrone. Hierdie stelling word onderskryf deur Montagu wat ten opsigte van een van die verskynsels verklaar : "Swearing constitutes a fundamental form of human behavior" (1968 : 2, 69).

Hoewel die suiwer maatskaplike en sielkundige aspekte van die verskynsels nie die basis van die proefskrif is nie en hierdie gedragpatrone in 'n taalkundige werk net van belang is wanneer en hoe dit in taal verwesenlik word, is dit egter wenslik om die bedoelde gesindhede en gedragsvorme te karakteriseer.

Ofskoon spot en skerts in wese geestigheid (d.w.s. "grappigheid", Nasionale-Woordeboek, 155) is, is hierdie twee verskynsels nie volkome gelykwaardig nie. Baie vorme van spot is onvriendelik en selfs vyandig : spot kan "boozaardig, beledigend" wees (Van Dale 1691, 1692). Skerts, daarenteen, is gemoedelik en soms vriendelik. Die funksie van spot is om byvoorbeeld eienskappe soos skynheiligheid, grootpraterigheid en persoonlike hoedanighede soos waanwysheid en ondeugde aan die kaak te stel en om houdings belaglik te maak. Ons kan dit die aspek van kritiek noem. Wanneer byvoorbeeld geringskattend na animata (individue en groepe) verwys word, tree die aspek van vyandiggesindheid na vore.

Skel is openlik vyandig en aggressief – dit word "als vijandelijke daad, als belediging gevoeld" (De Vooys, 1947 : 269) en is "krenkend, beledigend, honend" (Van Dale 1578, HAT 762). Bevestiging van hierdie karakterisering word gevind in Webster wat by "uitskel" verklaar : "to assail ... with opprobrious language" (kyk "revile", 1961 : 1944). Skel kan psigologies twee vorme van uiting aanneem : bewustelik is dit 'n middel van aanval – om 'n teenstander op 'n gevoelige punt te kwets, hom te verneder of hom minderwaardig te laat voel; onbewustelik is skel 'n middel om stoom af te blaas (Koens, 1937 : 256-272).

Vloek is 'n woord met 'n dubbelsinnige betekenis (vgl. Webster, wat by "swearword" aangee : "a profane or obscene word", 1961 : 2308) omdat dit óf bloot ruheid in taal óf 'n aggressiewe bedoeling kan aandui. Die populêre, onwetenskaplike opvatting van die term "vloek" is dat woorde lasterlik is wanneer hulle verwys na die goddelike asook na die bonatuurlike, en verder dat die term ook van toepassing is op woorde wat aanstootlik is, veral wanneer gerig aan bepaalde persone.

Ruheid kan op byvoorbeeld assosiasie berus. In Nederlands beteken die werkwoord "kullen" volgens Van Dale "foppen, bedriegen" (1966), wat ongeveer dieselfde waarde in Afrikaans het. Volgens die WNT word dié woord nie in die algemeen beskaafde taal in Noord-Nederland gebruik nie (omdat dit plat is) en ook nie in Suid-Nederland nie (waar dit min of meer plat is). In Afrikaans moet die gebruik van die woord (volgens De Villiers, 1975 : 118) of 'n voortsetting van gewestelike taal of 'n amelioratiewe verandering verteenwoordig – dus of in Europa of in Suid-Afrika is dié baie ru woord die eerste keer gebruik om meer krag en affek by 'n mededeling te voeg. Die ruheid berus op die assosiasie met die s.nw. "kul" wat volgens Van Dale vroeër 'n geslagsdeel aangedui het en in Suid-Nederland 'n sinoniem vir "mannelike roede" is (1966). In Afrikaans word "kul" nie, soos in Nederlands, as plat beskou nie deurdat "kul" kleurloos is en geen verband met "kul" (s.nw.) meer gevoel word nie (Boshoff-Nienaber, 1967 : 375).

Die vraag is : het ons in die geval van sodanige taalgebruik met vloek te make? In sy bespreking van die sg. "vierletterwoorde", wat hy as "vulgêre" woorde bestempel, verklaar Montagu dat ons hier "op die gebied van die obsene (is) en hoegenaamd nie op dié van vloek nie" (1968 : 315). Die aspek van "ruheid" word dáárom nie onder "vloek" bespreek nie, maar onder die estetiese aspek van taalgebruik.

Vloek kan ook, soos reeds opgemerk is, 'n aggressiewe bedoeling aandui. By Montagu vind ons hierdie toepaslike stellings : "vloek is 'n vorm van vyandiggesinde of aggressiewe gedrag" en "aggressiwiteit vind maklik verligting in vloek" (1968 : 81-82, 65). Belangrik is eweneens die feit dat hierdie linguale geweld 'n element van die bonatuurlike kan insluit. Montagu stel dit só : "... the belief in supernatural powers is not a *sine qua non* of cursing. What is necessary is a belief in extraordinary powers" (1968 : 57). Vervloek (verwens) is hieraan verwant.

Hoewel 'n verskeidenheid aggressiewe of vyandige stemmings hulle in die geval van vloek in konkrete taaluitings manifesteer, is hierdie vorm van linguale geweld minder gevaarlik as fisiese geweld. As 'n beskaafder vorm van menslike gedrag vervang vloek fisiese geweld (Montagu, 1968 : 76, 86). Die stelling kan dus gemaak word dat die gebruik van vloektaal op skadelose woord-aggressie neerkom.

Cohen wys op dié aspek van dusdanige taalgebruik, naamlik "that the degree of aggressive destructiveness which we allow ourselves in muttered imprecations exceeds ten thousandfold the injury we would actually be prepared to inflict on our victim" (1961 : 276). As 'n psigologiese meganisme bring vloek verligting, beseer dit nie fisies nie en is dit daarom skadeloos.

Die vraag kan vervolgens gestel word : watter funksie(s) vervul vloek in taalgebruik? Sielkundiges meen vloek het 'n bepaalde funksie – dit is naamlik 'n emosionele veiligheidsklep vir die vrylating van woede of toorn. Hierdie mening word gehuldig deur bv. Cohen, wat sê vloek is "a safety device for releasing excess passion" (1961 : 275). Uit 'n fisiologiese oogpunt kan gesê word vloek is 'n kalmeermiddel wat verligting vir kwaai gevoelens van 'n aggressiewe aard bring.

By vloek is daar 'n geneigdheid tot kragtige uitings. Mönnich verklaar dat 'n mens deur die gebruik van kragwoorde "zijn gemoed wil ontladen" (1955 : 716). Hierdie kraguitings hang saam met die omstandighede waaronder die daad van vloek gewoonlik plaasvind : diepe emosie, skielike skok of verrassing, frustrasie.

Om op te som : vloek is 'n meganisme waardeur sensusspanning verlig en stoom afgeblaas word. Uit die geneigtheid tot vloek kom ons meer te wete van die funksie van vloek, wat soos volg saamgevat word : "The function of swearing is to produce a feeling of relief to the overwrought individual by affording adequate release to his aggressively angry feelings until a normal psychophysical equilibrium is reestablished" (Montagu, 1968 : 71-72, 86).

Onberedeneerde haat en woede word deur die daad van **verwens** geuit. By verwens en verwensende bevele (soos "Mag die duiwel jou haal!" of "Loop na die duiwel!") is ons volgens Smith op die gebied van die ou volksgeloof met al sy kwelgeeste, hekse, duiwels, en helse verskrikkinge. In die dae toe daar nog 'n onwrikbare en kinderlike geloof geheers het in die bestaan van "'n ander wêreld" met al sy bonatuurlike wesens, was dit s.i. bepaald iets baie ernstigs om iemand na die "ander wêreld" te verwens en hom aan die genade van die spoke en duiwels oor te laat. Smith verklaar dat die toestand van sake vandag egter heeltemal verskillend is, en vir die meeste beskaafde mense is 'n verwensing nou niks meer nie as 'n blyk van slegte of primitiewe smaak by die gebruiker van sodanige taal (1962 : 553-554).

Uit die voorgaande bespreking kan een belangrike ooreenkoms aangestip word en dit is dat al hierdie verskynsels van affek "negatief" is in dié sin dat die betrokke gesindhede van effense kritiek tot felle vyandiggesindheid wissel.

3. TAAL EN GEMEENSAP

Taal is 'n maatskaplike verskynsel "'n bindmiddel wat die lede van 'n sosiale groep bymekaar hou en ten diepste beïnvloed" (Odendal, 1972 : 13). Fowler praat van taal as 'n "systematic and highly regular communicative device" en die belangrikheid van taal in die maatskaplike opset vat hy soos volg saam : "In the social context language is an object and an instrument of feeling, or value, as well as a referential, propositional, communicative code" (1974 : 14, 215).

Omdat taal volgens Fowler 'n "waarde"-instrument is, volg dit dat taalgebruik deur sosio-kulturele en sosio-linguistiese faktore beheer sal word. So byvoorbeeld sal die woordkeuse bepaal word deur faktore soos die funksie van die uiting (spot, vloek), die soort diskoers ('n grap, 'n toespraak), die aard van die onderwerp (godsdienslig, polities), die milieu (stad/platteland, privaat/openbaar), nering (boer, student) en die aard van die medium (mondeling of skriftelik). Die woordkeuse word voorts bepaal deur die sosio-linguistiese identiteit van die groep – dié van byvoorbeeld mans sal verskil van dié van vroue.

Maatskaplike groeppvorming binne 'n taalgemeenskap vanweë onder meer groeppbelange, lewenswyse en werking bring mee dat die woordeskat tussen groepe en kringe dikwels verskil, dat verskillende dinge/sake in verskillende streke somtyds verskillend benoem word, dat bepaalde woorde uiteenlopende wetes en waardes kry. So kan 'n woord in die een kring byvoorbeeld skertswaarde hê wat dit nie noodwendig in 'n ander het nie . . . dit kan trouens selfs onbekend wees.

Ons kan mense dikwels op grond van hulle woordeskat uitken as bewoners van bepaalde streke van ons land en/of as die beoefenaars van 'n besondere beroep (Boshoff, 1964 : 59). Elke omgewing het sekere uitdrukkings wat veelvuldig deur sprekers van daardie bepaalde omgewing gebruik word. Woorde en uitdrukkings in verband met byvoorbeeld die volstruisboerdery is dan ook veelal tot die Klein-Karoo beperk; vgl. skertsende en slengbenoemings vir die "volstruis" soos "*kierienek*, *koeliesoutvoet*, *galtoon*" en "*klipvreter*", die kompositum "*volstruismaniere*" (= slegte maniere) en die uitdrukking "*volstruis uit my uit*" (= laat my met rus).

Snijman verklaar dat persone wat op dieselfde plek woon en ten gevolge van gemeenskaplike omstandighede, oogmerke en belange 'n groep vorm veelal hulle eie taaleienaardighede ontwikkel (1964 : 181). Sodanige groepe, byvoorbeeld 'n studentegemeenskap, laat somtyds gewone woorde op 'n oorspronklike en geestige wyse aan die blom gaan. Die woord "aster" soos gebruik in Pretoria vir 'n "meisie" is al taamlik algemeen bekend. Op Stellenbosch is "aster", volgens Snijman, verder in 'n amoureuse rigting ontwikkel in die uitdrukking "'n aster pot"; daarvandaan is "pot" verder gevoer tot "pottologie", 'n woord wat ooreenstem met "bokkologie" (wat in die studentetaal beteken die "kuns om te vry").

Die maatskaplike struktuur van 'n taalgemeenskap maak dit moontlik dat dieselfde "ding" of "saak" somtyds in verskillende gewestes en deur verskillende groepe met verskillende benamings aangedui word. Veral diere kry gewestelik skertsende benamings – so benoem byvoorbeeld boere 'n "donkie" as "hekoopneuk" (Knysna), "okkerneutvoet" (Oudshoorn) en "padkoning" (Beaufort-Wes). Terwyl dienspligtiges in die vloot van die wag van middernag tot 04h00 praat as "hondewag" noem dienspligtiges in die leër dieselfde wagtyd skertsend "spookwag". In studenteverband is 'n "ramhok" 'n skertsende benaming vir 'n "manskoshuis" terwyl 'n boer dié woord gebruik as hy heel neutraal na die "hok vir sy skaapramme" verwys.

Op die gebied van die sosiolinguistiek het ons die verskynsel dat 'n bepaalde woord in 'n taal se woordvoorraad voorkom, maar nie deur almal gebruik word nie. In sý doeltaal sal die student eerder praat van "bok" as "vry" terwyl die Kleurling "pollevink" sal gebruik. "Voetvinger", 'n skertsende benaming vir 'n "toon" (HAT 1007), word veelal net deur kinders gebruik.

Die vraag is : wat is die verwantskap tussen taal en gemeenskap? Dit kan soos volg geformuleer word : in 'n gemeenskap is daar verskeie faktore en omstandighede wat tot die aard van taalgedrag en die eienskappe van die produkte daarvan kan bydrae. Die faktore is sosio-kultureel en sosio-linguisties van aard; die omstandighede is onder meer lewenswyse en groepbelange.

4. LINGUISTIESE EN KULTURELE RELATIWITEIT

As beginpunt haal ek Pienaar aan wat onder meer sê taal is "'n skepping en 'n instrument van die sosiaal-lewende en -voelende mens se gees, ten opsigte van wat veroorloof word al dan nie in ons spraakverkeer met ander gemeenskapslede. Hierin sien ons diachronies baie duidelik die spore van ons kulturele ontwikkeling of neem ons sinchronies die verhouding van onself tot ander gemeenskapslede waar" (1965 : 68). Oor die verband tussen een van die verskynsels en die beskawingspeil verklaar De Baere dat die gebruik van vloekwoorde "te alle tye een der graadmeters van het cultuurpeil der massa is geweest" (1940 : 176). In hierdie twee betoë vind ons 'n aanduiding van die verwantskap tussen taal en kultuur. Daar is ook 'n samehang tussen beskawing en norme soos eerbied en welvoeglikheid.

In primitiewe beskawings was die gebruik van sekere woorde en uitdrukkinge "taboe". Dit is vandag ook nog die geval. So verklaar Ross in 'n publikasie *Don't Say It* by "negro" die volgende : "In these days to approve of, or even admit, racial distinction is, for some reason, considered one of the worst of social crimes – much worse, for instance, than violence. This word is, therefore, naturally, taboo" (173 : 81). By "nigger" vind ons : "Like negro now a taboo word" (1973 : 82).

DeVito merk egter op : "Contemporary society insists upon the observation of fewer taboos than primitive societies" (1973 : 40, 255). Hierdie stelling word gesteun deur Ross se verklaring by byvoorbeeld "bitch. Among

the Upper Class this word was once taboo – lady-dog was used of the actual animal. Nowadays the word is considered harmless – particularly in its figurative use : *Betty really is a bitch*” (1973 : 23-24).

Woorde wat taboe is, word in beskaafde kringe weens verskeie motiewe vermy en deur substitute vervang. Dit is opmerklik by veral vloek, waar ontslag vir die Opperwese godslastering verbied. Mönnich verklaar by “vloeken” onder meer : “De christelijke ethiek ziet in het vloeken een zonde tegen het derde gebod; piëteitsoverwegingen en paedagogische motieven riepen in bepaalde kringen de zede der veroordeling van bastaardvloeken in het leven” (1955 : 716).

Kultuurontwikkeling kan somtyds ’n verskuiwing van pejoratief na amelioratief meebring. So byvoorbeeld word die godslasterende karakter van die “groote, zware, orrible ende blamelicke eede ende woorden” wat die afgelope paar eeue in Nederland as godslasterend beskou is, vandag nie meer aangevoel nie : “Qu’on appelle juremens, blasphèmes” is vandag niks anders nie as “des formules explétives” (d.i. stopwoorde; De Baere, 1940 : 50). In Afrikaans is byvoorbeeld “hete/hene” tot onlangs nog deur die ouer geslag as vloekwoorde aan kinders voorgehou – vandag word hulle onskuldig geag (en in koerante, oor die radio en in gewone gesprekke gebruik) al is hulle wisselvorme vir die bastervloekwoord “hede”, eufemistiese vorme vir “Here” en uitroepe van ergernis en verbasing.

Lecoutere-Grootaers voer aan dat die gebruik van eufemismes hoofsaaklik afhang “van de graad der ontwikkeling, van de min of meer ‘fijne’ beschaving der sociale kringen” (1948 : 173). Ons kan derhalwe sê dat die gebruik van byvoorbeeld ’n versagtende woord (= eufemisme) of ’n omskrywing in sekere gevalle die produk van ons verfynde beskawing is. Hoe beskaafder die mens en hoe kieser sy gevoel, hoe meer sal hy die behoefte voel aan die gebruik van byvoorbeeld eufemismes. Een van die motiewe daartoe is om nie die gevoelens van andere te kwets nie. Eufemismes is sosiaal onvermydelik – dit val duidelik op by byvoorbeeld vloek. Gefundeer is DeVito se stelling dat “euphemisms form part of the social code” (1973 : 255).

Ook die aspek van taalpreutsheid is hier van belang. In opeenvolgende beskawings bly dit ’n rol speel. In sommige kringe word sekere verskynsels of sake in bepaalde geselskap om verskeie motiewe nie op die naam genoem nie, maar deur eufemismes aangedui. Van hierdie gebruik sê Lecoutere-Grootaers : “In een overbeschaafde omgeving kan het euphemisme overslaan tot gezochte taalpreutsheid, die met een werkelijk fijn kiesheidsgevoel weinig te stellen heeft” (1948 : 173).

Word die gebruik van eufemismes also oordryf, bereik die spreker juis dit wat hy wou probeer vermy. Die manlike en vroulike vorme van “perd” is “hings/merrie” en dié van “hond” is “reun/teef”. Aan “merrie” en “teef” kleef ’n ongunstige gevoelswaarde en daarom vermy sommige verfynde stadsvroue die gebruik van hierdie woorde. Hulle praat dan liefs van ’n “hy-/sy-hond”, ’n “hy-/sy-perd” of selfs van ’n “meisieperd/meisiehond”. Die gebruik van dusdanige eufemismes kan tot lagwekkende skeppinge lei. In die Victoriaanse tydperk was dit onkies om van ’n “bull” te praat – dikwels is veeleer gebruik “a gentleman cow”. Oorgevoelig was Amerikaanse vroue wat in die vorige eeu eerder van hulle “benders” as van hulle “legs” gepraat en “waist” in plaas van “body” gebruik het (voorbeelde gesiteer deur Ullman, 1964 : 208).

In verband met hierdie taalgebruiksneiging, waar woordgebruik somtyds nou saamhang met die maatskaplike omgewing en stand, merk Lecoutere-Grootaers op : “De verfijnde beschaving draagt er toe bij om het aantal van deze euphemismen te doen aangroeien; dit kan soms tot belachelijke overdrijvingen leiden” (1948 : 175). Dit was die geval in sommige Paryse kringe van die 17e eeu, waar die mees gewone voorwerpe deur middel van omskrywing aangedui is : ’n “stoel” is byvoorbeeld genoem “commodité de la conversation” (Lecoutere-Grootaers, 1948 : 175; Molière het hierdie taalpreutsheid verewig in sy *Les Précieuses Ridicules*).

In Suid-Afrika het die gebruik van sekere woorde wat eens toelaatbaar was met die verloop van tyd ontoelaatbaar geword. In opeenvolgende tye is uit die taalgebruik geweer daardie benaminge vir Nie-Blankes wat 'n betekenisverslegting ondergaan het en beledigend geag word of skeldend is. So moes "Asiaat" in 1968, minstens in amptelike gebruik, plek maak vir "Asiër". So ook is "Kaffer" vervang deur agtereenvolgens "Naturel, Bantoe" en "swartmens". Dié benoeming (vir etniese groepe) was aanvanklik neutraal, maar hulle het, soos die weg van eufemismes is, gestigmatiseer geraak. Naas hierdie benoeming het sinonieme ontstaan wat spottend is en bly voortleef. So verklaar die WAT : "Name vir 'n 'Kaffer', dikwels skertsend of skimpend gebesig, is : klipkop, pikkop, peervoël, houtskouer" (V : 128). Sekere benoeming vir etniese groepe het dus deur die jare sosiolinguistiese implikasies in Suid-Afrika gehad.

Toepaslik in hierdie bespreking is die betoë van Schreuder en Schlauch, naamlik "The working of euphemism ... is perhaps the most potent factor in the deterioration of sense" en "Social tendencies appear more clearly in semantic than in phonetic change" (1929 : 59; 1955 : 117).

Uit die bespreking is dit duidelik dat die taal van 'n gemeenskap 'n integrerende deel van sy kultuur is asook 'n weerspieëling van die gebruike, instellings en bedrywighede van die gemeenskap waarin die taal werksaam is. Daar is, met ander woorde, 'n linguistiese en kulturele relatiwiteit.

5. DIE ESTETIESE ASPEK VAN TAALGEBRUIK

In sy taalgebruik is die gemeenskap bewus van die estetiese aspek van taalgebruik. Dit gaan hier om goeie of swak taal : om standaardtaal en afwykings (met vorme soos "deftigheid", "onversorgde taal", "plat taal" en "sleng"). Sosiolinguisties word die term esteties in verband gebring met onder meer beskaafde taal. Tussen "beskaaf" en "onbeskaaf" lê allerlei skakerings : van deftig tot kru.

Sommige van hierdie skakerings word vervolgens van nader beskou. 'n Semantiese verklaring van "Algemeenbeskaaf" is : "Taal wat in alle toonaangewende kringe van 'n volk gebesig (kan) word en as gemeengoed beskou word — teenoor streektaal of groeptaal" (WAT 1 : 148). Algemeen beskaafde taal is standaardtaal, eintlik : Algemeen beskaafde Afrikaans.

By "deftig" gee die WAT aan : "3. Verhewe; waardig, styf-vormlik" (11 : 57). "Sleng", 'n terrein waarop vloek en verwensing, skeldwoorde en spotname welig woeker, is 'n informele substandaardvorm van die taal (De Vooys, 1947 : 227; Odendal, 1972 : 43).

Tot 'n afwyking van standaardtaal moet gereken word allerlei vorme van ruheid en platheid. Woorde wat plat is, is onder meer kragwoorde. Vergelyk die gebruik van byvoorbeeld "hel" : "(plat) As uitroep van verbasing of as kragwoord : (O) hel, wat het nou gebeur? Jou hel, ek sal jou kry!" (WAT IV : 152) en "donder" : (fig., plat) Bliksem, duiwel — as skeldwoord : Jou (gemene) donder, ek sal jou nog kry" (WAT II : 238).

'n Oordeel oor een van dié skakerings in taalgebruik is dat "platte uitdrukkingsvormen een duidelik onaesthetisch en onbeschaafd cachet dragen" en dat 'n beskaafde mens plat taal in gesproke en geskrewe taal sal vermy (Van Wageningen, 1946 : 3, 40). 'n Uitspraak oor "onfatsoenlike woorde" kom van De Vooys wat aanvoer dat woorde wat strydig met goeie maniere is in beskaafde taal vermy word. Montagu praat van "the taboos upon 'bad language' of any kind" (1968 : 134).

Dit gaan daarom dat die mens gevoelig is en dat maatskaplike verkeer op sekere hoogte met dergelike gevoelhede rekening hou. Vanweë beleefdheidsoorwegings word woorde en uitdrukkings vermy wat strydig met die op-

vatting van goeie sedes is. 'n Groot deel van die gemeenskap beskou vulgêre taal en plat taal as 'n aantasting van die goeie sedes.

Ofskoon vulgêre woorde (vulgarismes) en plat woorde baie na aan mekaar lê, is hulle nie van dieselfde taal nie. Partridge wys die verskil duidelik uit. *Vulgarismes, sê hy, "are words that denote such objects or processes or functions or tendencies or acts as are not usually mentioned by the polite in company and are never, under those names, mentioned in respectable circles"* (1942 : 350-351; kursivering deur my). Van belang is sy betoog dat vulgarismes se sleng-sinonieme tot plat taal behoort en dat 'n vulgarisme die deur opgevoede mense in 'n geselskap gebruik word nie.

Terwyl vulgarismes affektiewe reaksies ontlok, het vulgarismes se sleng-sinonieme dikwels skertswaarde. Die gevoelswaarde is somtyds die belangrikste grond van verskil tussen sinonieme; vgl. "sitvlak" se sinonieme : "stêre/sterre" (plat) en "agterwêreld (skertsend). Uit Partridge se bespreking van 'n aantal sinonieme, onder andere "arse, backside, behind, bum, posterior" en "buttocks" blyk duidelik die gebruikswaarde en die gebruik sfeer.

So verklaar hy : *Bum, now decidedly vulgar, has become mainly a schoolboys' word; as used by Shakespeare, Dekker, Johnson, it was much more dignified. / Arse is no longer obscene. / Bottom has always been considered more genteel than backside, which is mainly a man's word, whereas bottom is a woman's word. / Posterior is politer still* (1942 : 350-351; kursivering deur my). Die woord "bum", wat in die vorige eeu in *bonam parte*, (amelioratief of gunstig) was, het hierdie eeu *malam partem* (pejoratief of ongunstig) geword. In die gebruikswaarde was daar dus 'n verskuiwing in 'n ongunstige rigting. "Arse", daarenteen, het 'n ontwikkeling in die teenoorgestelde rigting ondergaan – dit is nie langer obsees nie.

Spesifiek in verband met woorde wat na sekere liggaamsdele en -funksies verwys, sê Montagu : "reference in vulgar words in polite society is regarded as obscene" (1968 : 103). By "obscene" gee Webster onder meer aan : "grossly repugnant to the generally accepted notions of what is appropriate : shocking" (1961 : 1557). Dit gaan hier om die sg. eenlettergrepige vierletterwoorde. Montagu beskou hulle as "verbode, vieslik, afkerig, aanstootlik" en verklaar dat hulle "vuil en onweloweglik" is (1968 : 103-105, 302-306). Dat dit hier om die estetiese gaan, blyk uit Partridge se opmerking by "fuck", naamlik "very general among those for whom delicacy and aesthetics mean little – or rather nothing" (1935 : 305).

In baie kringe word dit tot vandag toe as swak smaak beskou om na seksfunksies en bepaalde liggaamsdele te verwys. Dit is taboe om deur middel van woorde na daardie sake te verwys en anders as by vloek verlig hierdie woorde nie spanning nie, maar word hulle dikwels gebruik bloot om te skok. Aan obsene woorde kleef 'n stigma. Die perke van welwoeglikheid en goeie smaak verbied die gebruik van sodanige woorde.

Op die sg. onweloweglike woorde kan toegepas word die begrip affektiewe waarde. Hierdie waarde kleef aan onweloweglike assosiasies en dit moet toegeskryf word aan die mens se houding teenoor die betrokke sake wat as irrasioneel bestempel kan word, maar volgens De Villiers klaarblyklik in alle samelewings ten dele aanwesig is (1975 : 93). Die opvatting is dat woorde onweloweglik is wanneer hulle na sekere sake, oorwegend in verband met liggaamsdele en -funksies (skatologiese woorde) en seksuele dade en verhoudings (obsene woorde) verwys.

Die gebruik van sodanige woorde is taboe en vermyding daarvan hang waarskynlik saam daarmee dat ons hulle assosieer met situasies wat 'n gevoel van onbehoorlikheid of onaangenaamheid oproep. Die mening bestaan dat die direkte, nie-eufemistiese woorde onweloweglik is omdat die betrokke sake onweloweglik is. Dit is egter nie soseer die dinge wat aanstoot gee of gevoelens wek nie, as die betrokke woorde (De Villiers, 1975 : 93-94). Die

assosiatiewe waardes by die sg. onweloweglike woorde hou verband met die gevoelswaarde, wat deel is van die siening van mense en nie deel van die referente (die genoemde 'dinge') nie.

Op taalgebied is daar twee soorte taboes want die opvatting (in verband met vloek) is dat woorde lasterlik is wanneer hulle na die goddelike of bonatuurlike verwys. Dit val op dat dié taboe-woorde in dieselfde omstandighede as die sg. plat woorde gebruik word. Hoewel die taalgebruiker bewus is hiervan, moet egter daarop gewys word dat die sg. plat woorde op hulle self niks met die "onnoembare dinge" (soos by vloek) te make het nie.

Na aanleiding van die voorgaande bespreking moet vervolgens ingegaan word op die aanvaarbaarheid van taaluitings in verband met die verskynsels wat betrekking het op die estetiese aspek van taalgebruik. Hieroor is daar verskeie uitsprake. Volgens Smith kan uitdrukkinge om iemand te verwens "nie juis as 'n deel van ons fatsoenlike of beskaafde taal beskou word nie" en "soms is verwensings heel ru en plat" (1962 : 553). Byname word 'n persoon gewoonlik spottend (of plaend) toegevoeg na aanleiding van die een of ander treffende liggaamlike of geestelike eienaardheid, bv. "Klaas Horrelvoet". In hierdie verband merk Smith op ".... in die reël geld dit in ons dae as minder fyn en selfs aanstootlik, veral wanneer die naam 'n inspelning op 'n minder begerenswaardige eienskap bevat" (1962 : 475). By De Vooys vind ons hierdie stelling : "Er zijn inderdaad veel 'platte' woorden bij scheldwoorden, spotnamen" (1947 : 239).

Die gevolgtrekking word gemaak dat onweloweglike woorde onaanvaarbaar is in goeie of gemengde geselskap en dat plat woorde nie by ernstige of plegtige geleenthede pas nie.

6. DIE ETIESE ASPEK VAN TAALGEBRUIK

Dit is moeilik om 'n skerp grens tussen estetiese en etiese taalgebruik te trek. So byvoorbeeld kan ons met 'n grensgeval te make hê waar woorde aanstoot gee of die taalgebruik in verband met morele oortredings soos dronkenskap ter sprake kom. Waar ons te make het met wat aanstootlik is en nie teen die mens as individu gerig is nie, maar teen 'n bevolkingsdeel, is ons myns insiens nader aan die etiese as die estetiese. Ek wil die stelling maak dat die individu die kernfaktor by estetiese en die breë gemeenskap die kernfaktor by etiese taalgebruik is.

In soverre die term eties op taaluitings toepaslik is, maak ek die verdere stelling dat dit hier om "aanstootlikheid" en "onweloweglike assosiasies" gaan.

In sy gebruik van taal is die gemeenskap bewus van die etiese aspek van taalgebruik. So betoog Montagu in verband met een van die verskynsels : om te vloek "is to defy the powers of ethics" en hy wys in hierdie verband op die "etiese waardes" implisiet in die verbod wat God en die Bybel op vloek plaas (1968 : 67, 61).

Die gebruik van vloektaal word om moreel-teologiese redes afgekeur ("De christelike etiek ziet in het vloeken een zonde tegen het derde gebod"; Mönnich, 1955 : 716). So ook word sommige benoemings vir etniese groepe vermy omdat hulle affektiewe assosiasies het wat as sodanig 'n besondere tipe aanstootlikheid is.

Ons hoef moes al dikwels in die verlede uitsluitel gee oor die begrip "aanstootlikheid". Dit was opnuut die geval ná die verskyning van Etienne Leroux se "*Magersfontein, O Magersfontein!*" Kragtens art. 47(2) van die Wet op Publikasies word 'n publikasie geag "ongewens" te wees as dit of 'n deel daarvan onder meer "(a) onbetaamlik of onweloweglik of vir die openbare sedes aanstootlik of skadelik is; (b) godslasterlik is of vir die godsdienstige oortuigings of gevoelens van enige bevolkingsdeel van die Republiek aanstootlik is" (kursivering deur my).

In verband met "die oormatige gebruik van ongure taal" asook "die oormatige ydelike gebruik van die Here se Naam" het die Appêlraad oor Publikasies in 1977 beslis dat die boek "onbetaamlik en onweloweglik en vir die

openbare sedes aanstootlik is” en “dat dit vir die godsdienstige oortuigings van ’n bevolkingsdeel aanstootlik is.” ’n Hersieningsaansoek teen hierdie beslissing is in 1978 in die Pretoriase Hooggeregshof van die hand gewys.

In sy uitspraak het regter A.P. Myburgh onder meer gesê : “Wat nie aanstoet gegee mag word nie is die godsdienstige oortuigings en gevoelens van ’n bevolkingsdeel”. In dié uitspraak is vorige beslissings deur regters oor die begrip “aanstootlik” aangehaal en dié menings word vervolgens weergegee om die verband tussen “aanstootlik” enersyds en “gemeenskap, moraliteit” en “godsdienstige oortuigings” andersyds te illustreer.

Regter A.R. Rumpff het in verband met “the phrase ‘indecent or obscene or offensive or harmful to public morals’ ” gesê “it must inherently mean that which militates against the morality of the community”.

Regter R. Fannin het verklaar dat “The word ‘offensive’ can (like ‘aanstootlik’ in the Afrikaans version of the section) have a meaning as mild as ‘displeasing’ or ‘annoying’, but both words are also capable of meaning ‘attacking’, or ‘injurious’, ‘repulsive’ or ‘insulting’. Having regard to the context (religion), I have no doubt that the words are used in the latter rather than the former sense.”

In dieselfde uitspraak is ook die volgende beslissing van ’n appèlregter aangehaal : “In regard to the meaning of the word ‘offensive’ ... it is of importance to note that it is introduced in the context of religion ... I am of the opinion that the word ‘offensive’ ... is intended to mean something that is repugnant, that mortifies or pains.”

Uit hierdie uitsprake word die volgende gevolgtrekking gemaak : wat vir ’n bevolkingsdeel godslasterend en onbetaamlik is, word geag aanstootlik te wees.

Assosiasies behoort eweneens tot die etiese aspek van taalgebruik en ’n belangrike verband tussen die gemeenskap en taal is wat Leech “affektiewe assosiasies” noem (1974 : 53). Affektiewe assosiasies is ’n besondere tipe aanstootlikheid wat met groepe te make het. Woorde wat opvallend in assosiatiewe betekenis verskil, is woorde wat na sosiale groeperings en politieke bewegings verwys.

Affektiewe-konnotasies in verband met die woord “Amerikaner” kan volgens ervaring of vooroordele verskil. Om Leech te siteer : “one set of associations might be ‘Americans are brash, boastful, materialistic’, another ‘Americans are open-minded, generous, fair, business-like’ ” (1974 : 51).

’n Amerikaanse Neger-sosioloog vertel van ’n blanke Amerikaanse egpaar wat hom in sy jeug versorg en hom onbewustelik beledig het deur hom “litter nigger” te noem. Die Blankes se reaksie op sy beswaar teen die gebruik van dié woord was : “What’s insultin’ about that? You are a nigger, ain’t you?” (Hayakawa, in : Language in Thought and Action, 90-91; aangehaal deur Leech, 1974 : 52). Die Blankes het die woord klaarblyklik onbewus van die affektiewe assosiasies daarvan gebruik : hulle het “nigger” eenvoudig as ’n bekende sinoniem vir “negro” gebruik. Vir die Neger het dié term egter kragtige affektiewe konnotasies — deur Blankes gebruik is dit vir Swartes ’n minagtende term.

Na aanleiding hiervan merk Leech op : “Hence for him it was (what most people indeed recognize it to be nowadays) a symbol of racial hatred and oppression. Nigger is a member of a class of denigratory racial, political or nationality terms which have their own built-in affective bias”. Ander voorbeelde wat hy noem, is “Yank, Jap, Wops, red, pigs” (1974 : 52).

Wat Afrikaans betref, is konnotasies, wat ten gevolge van byvoorbeeld emosionele reaksies sterk kan verskil, opvallend by woorde (wat na ras en politiek verwys) soos “Kaffer, Koelie; Sap, Smelter, Hertzogiet; verlig, verkramp, apartheid”.

Die woord “apartheid”, wat die Nasionale Regering se verhoudingsbeleid aandui, het sedert die totstandkoming van die VVO ’n skeldwoord in die internasionale politiek geword. Tog is hierdie woord bloot ’n sinonieme benaming (in Suid-Afrika) vir onder meer “segregasie, rassesseiding; afsonderlike, eiesoortige, veelvolkige, plurale ontwikkeling”. In Mei 1979 nog het ’n Adjunk-minister in die Senaat gesê : “Die Regering het weg beweeg van die woord apartheid en noem dit nou afsonderlike ontwikkeling, maar dit bly steeds dieselfde konsep onder ’n ander naam” en “afsonderlike ontwikkeling is die grondslag van apartheid” (Dr. A.P. Treurnicht, 17 Mei).

In die buiteland word die woord “apartheid” deur wat assosiatiewe manipulasie genoem kan word met affektiewe assosiasies soos “onderdrukking” en “rassediskriminasie” omhang en vir politieke gewin en die isolasie van Suid-Afrika gebruik. Van die gebruik en assosiasies van dié woord sê Leech : “A case where associations are more obviously chosen for political effect is **apartheid** (‘separatehood’), considered as a euphemism for ‘racial discrimination’ or ‘the colour bar’. It is an important point that the originators of the term would be unlikely to consider it a euphemism, or accept the offensiveness of what it refers to. ‘Separatehood’, they would say, does not have to involve racial inequality : and they would claim that the choice of a name involves not just a question of connative meaning, but of conceptual meaning : to change ‘apartheid’ to ‘racial discrimination’ would be to talk about quite a different matter” (1974 : 54-55).

Leech is korrek in sy betoog “. . . that the originators of the term would be unlikely to . . . accept the offensiveness of what it refers to”. Die woord “apartheid” is die eerste keer op 28 Junie 1929 deur ds. J.C. du Plessis, van Pretoria-Noord, gebruik in ’n toespraak oor “Die Ideale wat ons Kerk beoog in verband met Sendingswerk”. Hy het dié woord só gebruik : “In hierdie grondbegrip van Sendingwerk en nie in rassevooroordeel nie, moet die verklaring gesoek word vir die gees van apartheid wat ons gedragslyn nog altoos gekenmerk het, en wat sommige deur misverstand in ons laak.” Wat die politieke gebruik van dié woord betref, het die Nasionale Kongres van Kaapland in Mei 1944 op die woord “apartheid” besluit om die Nasionale Kleurbeskouing te beskryf.

Ons kan sê dat die affektiewe assosiasies wat oorsee om die woord “apartheid” ontstaan het met politieke manipulasie opgebou is deur waardes van aanstootlikheid soos “onderdrukking” en “rassediskriminasie” daaraan toe te ken. Wat deur sodanige gebruikers van die woord misken word, is die konseptuele betekenis daarvan.

Van belang by die etiese aspek van taalgebruik is die verskillende implikasies wat die gebruik van sekere woorde in ’n gemeenskap het. In geskrewe taal het die aanwending van taal wat vir die openbare sedes en die godsdienstige oortuigings van ’n bevolkingsdeel aanstootlik is statutêre implikasies — dit is ’n verbreking van ’n statutêre bepaling en ’n publikasie kan kragtens die Wet op Publikasies verbied word. Woorde wat byvoorbeeld etniese groepe benoem, het sosiolinguistiese en juridiese implikasies — “laster”, ’n juridiese aspek van skel, word verderaan bespreek (kyk “skel”, p. 52).

HOOFSTUK 2

TAALKUNDIGE ASPEKTE VAN DIE BETROKKE VERSKYNSELS

1. INLEIDEND

In hierdie hoofstuk is die ondersoek op twee vlakke gedoen, naamlik dié van taalgedrag en die produkte daarvan, dit wil sê taaluitings en taalbeheersing.

Taalgedrag sluit in die voortbring en verstaan van taaluitings asook die vorming van oordele oor eienskappe van taaluitings. Faktore wat 'n rol in taalgedrag speel, is onder meer persoonlike taalskat en die individuele spreek- of skryfstyl van die taalgebruiker.

Volgens Botha verteenwoordig taalbeheersing die inhoud van die taalgebruiker se taalkennis wat sy taalgedrag moontlik maak (1978 : 137). In die produkte van taalgedrag word die inhoud van taalbeheersing dus tot op 'n bepaalde hoogte weerspieël. Die strukturele aspek van taalbeheersing is die opbou van die inhoud daarvan.

Die vlakke van struktuur of dissiplines waarom dit hier gaan, is die sintaktiese, die fonologiese en die semantiese. Ons sal verderaan in die afsonderlike bespreking van die verskynsels in hoofstukke 3 tot 6 sien hoe die eienskappe en wyse van werking van die objekte en meganismes in hierdie hoofstuk met die aard van die verskynsels saamhang. Slegs die onderlinge verwantskap word nou nagegaan.

Die beskrywing en verklaring wat volg, handel oor die uiteenlopende doeleindes en funksies van taalgebruik, leksikale elemente, betekenis, die faktor konteks/situasie, die polisemiese karakter van woorde, die referensiële aspek van betekenis en affektiewe waardes asook die middele om bepaalde vorme van affek oor te dra, naamlik intonasie, fonetiese en leksikale middele.

Daar moet daarop gewys word dat die betrokke verskynsels nie as letterkundige verskynsels of as stylfigure bespreek word nie, maar as algemene taalverskynsels.

Volgens die Duitse taalkundige Wundt is taalgebruik 'n psigiese funksie en as beginpunt vir 'n bespreking van die taalaspekte van spōt, skel en verwante verskynsels gebruik ek die stelling van Kramer dat die funksies van die gees "uitdrukking van het intellectuele, uitdrukking van het affectieve leven" is (1947 : 20). Dit voer ons na die funksies van taalgebruik, wat vervolgens toegelig word.

2. DIE UITEENLOPENDE FUNKSIES VAN TAALGEBRUIK

Primêr is taal 'n kommunikasiemiddel en in die verskillende situasies van die daaglikse lewe gebruik mense taal vir uiteenlopende doeleindes.

Deur middel van taal kan ons onder meer inligting oordra, uiteensettings en verduidelikings gee, verklarings

of mededelings doen, emosies uit en wek, oorreed, vlei, soebat, bevele gee, vertel, maatskaplik en gesellig kontak maak, onderhandel, ondervra, tereg wys en dreig. Taal kan ook gebruik word vir aansporing en stigting, vir aanspreking, vir invokasie (aanroeping, veral gebed tot God om hulp), vir sing, vir spot, skel, vloek en verwens (vgl. De Villiers, 1975 : 78; Leech, 1974 : 47, 67; Fowler, 1974 : 243; DeVito, 1973 : 41-42). Met spesifieke verwysing na vloek verklaar Montagu : "... een van die opvallendste gebruike van taal is ... om sensuspanning te verminder" (1968 : 7).

Ontleed ons die doeleindes waarvoor taal gebruik word, kan ons sê die volgende is die belangrikste funksies wat taal in sy gebruik in die gemeenskap het :

- (i) die oordrag van kennis (inliggend), (ii) uitdrukking of ekspressie van die spreker of skrywer se gevoelens, houdings of oordele (ekspressief), (iii) beïnvloeding van die gedrag of mening van die hoorder of leser (oorredend), (iv) skepping van 'n artistieke effek (esteties of poëties) en (v) bestendiging van maatskaplike bande (faties).

Die aard en belangrikheid van elke funksie word vervolgens van nader bekyk.

(i) Die inliggende funksie : Een van die funksies van taalgebruik – Leech beskou dit as "die belangrikste funksie" (1974 : 47) – is om inligting (kennis) oor bepaalde sake oor te dra. Hierdie inligting kan gaan oor alle dinge, oor gewone en minder gewone sake van godsdienstige, wetenskaplike of filosofiese aard (De Villiers, 1975 : 78). Sommige taalkundiges noem hierdie inliggende funksie uitdrukking van die intellek (Lyons, 1969 : 448) of dui dit aan as die referensiële gebruik van taal (Ullmann, 1962 : 128).

(ii) Die ekspressiewe funksie : Nog 'n funksie van taalgebruik is om uiting te gee aan mense se gewaarwordinge, om houdings uit te druk, om oordele of evaluasies te kenne te gee, gevoelens oor te dra, emosies te uit en te wek. Ons kan dit noem die ekspressiewe (of affektiewe) funksie van taalgebruik. Engelse taalkundiges gebruik in hierdie verband die terme "emotiewe" of "konatiewe" funksies (Nida, 1975 : 202; Fowler, 1974 : 253).

Oor die relatiewe belangrikheid van die inliggende en die ekspressiewe funksies spreek Leech hom soos volg uit : "Conceptual meaning is predominant in the informational use of language. But for the expressive function, affective meaning is clearly all-important" (1974 : 47).

(iii) Die oorredingsfunksie : Dié funksie, wat onder meer daarop bereken is om die gedrag, optrede of mening van andere te beïnvloed, vind toepassing in byvoorbeeld berriggewing, advertensies, die politiek en propaganda. In verslaggewing byvoorbeeld is baie koerantberigte nie 'n objektiewe weergawe van die werklikheid nie. Verskillende koerante en individuele verslaggewers het 'n eie stem en styl : die wyse van aanbidding is egter ekspressief wanneer ideale en vooroordele gestel word, en fundamenteel oorredend wanneer getrag word om lesers se instemming of simpatie vir 'n standpunt te verkry. Die element van oorreding is onontkombaar aanwesig in byvoorbeeld romans. Die oorredingsfunksie is ook implisiet in vleitaal omdat die een of ander doel bereik wil word deur die samewerking van die persoon wat daaraan onderwerp word.

(iv) Die poëtiese funksie : Taal word ook gebruik vir estetiese doeleindes soos digterlike vertelling en dramatiese voorstelling, d.w.s. vir die skepping van 'n artistieke effek. Ons kan dit die poëtiese funksie van taalgebruik noem. Daar is dikwels aanvaar dat die ekspressiewe funksie van taalgebruik die poëtiese gebruik van taal insluit. Hierdie aanname berus op die populêre opvatting dat poësie 'n ontboeseming is van die digter se emosies. Dit is 'n dwaling want in die poëtiese gebruik van taal, waartoe ook prosa behoort, gaan dit nie net om affek nie, maar

ook om die besondere aandag wat aan die vorm (struktuur) van 'n bepaalde uiting gegee word.

(v) Die fatiese funksie : Hierdie funksie van taalgebruik het betrekking op die wyse waarop taal as 'n skakel tussen mense tydens kommunikasie dien, naamlik om saamhorigheid binne sosiale groepe te handhaaf. Hierdie funksie staan die verste van die estetiese funksie en die taal is van 'n ligte aard. Engelse taalkundiges tipeer dit as "contact language" (Fowler, 1974 : 226), "social talk" (DeVito, 1973 : 277) en "'small talk, chit-chat, sweet-nothings'" (Leech, 1974 : 62).

Daar is noodwendig 'n onophoudelike fatiese gebruik van taal en dit vind uiteraard binne die kulturele konteks en die bepaalde nie-linguistiese omstandighede van die kommunikasie plaas. Wanneer ons praat, d.w.s. in taalgebruik, verrai ons immers ons kulturele verwantskap deur middel van byvoorbeeld ons kenmerkende aksent en woordeskat.

Daar is baie situasies waarin taal feitlik uitsluitend vir tussenpersoonlike kontak gebruik word, byvoorbeeld begroetingstaal van die tipe "Hallo", "Mooi dag" en "Hoe gaan dit?" In sy eenvoudigste vorm ken ons dit as weer- en welstandspraatjies. Konvensionele onderwerpe soos die weer en persoonlike gesondheid is tipiese begroetingsformules. 'n Gesprek soos :

A : "Mooi dag, né!" — B : "Ja, is dit nie!"

verrig dieselfde funksie as die roetinevraag

A : "Hoe gaan dit vandag?" — B : "Nee, goed, en met jou?"

Opmerklik van hierdie soort gesprek is die gebrek aan werklike semantiese inhoud — A en B verneem inderdaad nie na mekaar se gesondheid nie en verwag ook nie werklike inligting nie, maar toon bloot belangstelling of beantwoord 'n groet.

Hoewel verskeie taalfunksies onderskei kan word, is die onderlinge grense nie baie skerp nie omdat die funksies van taalgebruik nie in enkele onverenigbare soorte ingedeel kan word nie. Ons kan nie sê uitings is byvoorbeeld of net suiwer inliggend of net suiwer oorredend nie. Hierdie mening word ook gehuldig deur Leech : "Rarely is a piece of language purely informative, purely expressive" (1974 : 48).

Daar is dus verskuiwings in die gebruiksfunksies van taal. So byvoorbeeld kan 'n gewone, rustige gesprek in sy ontwikkeling ongemerk en op 'n subtile wyse oorgaan van : inligting > argumentasie > oorreding > belediging (en ander funksies in 'n ander volgorde). In bepaalde taalgebruik kan één funksie so gebruik word dat 'n ander doel verwesenlik word : "Persuasive language dressed as referential discourse is a common device in political communications" (Fowler, 1974 : 256), d.w.s. die inligtingsfunksie word oorredend toegepas.

Waar 'n bepaalde funksie dus aan 'n taalgebruiksgeval toegeken en as die primêre funksie van die uiting aangedui word, beteken dit nie dat die vervulling terselfdertyd van ander gebruike uitgesluit word nie.

3. DIE LEKSIKALE ELEMENTE

Die eenheid waardeur 'n spreker (of skrywer) 'n mededeling aan 'n hoorder (of leser) oordra, is die sin. Die middele waarmee dié eenheid gevorm word, is leksikale elemente (woorde, morfeme en idiome) en hierdie taal-elemente tree in allerlei kombinasies in sinne op. Leksikale elemente sal wees woorde, maar ons kan ook idiomatiese groepe beskou as leksikale elemente.

Woorde is die draers van betekenis. Hulle is leksikale eenhede wat 'n semantiese eenheid vorm. Hiermee word nie te kenne gegee dat 'n woord vanweë sy polisemiese (of meerduidige) karakter nie verskillende betekenis kan hê nie of dat die betekenis van 'n term nie 'n hele aantal referente kan hê nie. Die referensiële betekenis berus

op die verhouding tussen die leksikale eenheid en die referent (Nida, 1975 : 25).

Ook morfeme dra betekenis, d.w.s. hulle is betekenis-komponente of semantiese eenhede (vgl. “her” = “weer”). In ’n samestelling soos “ramhok” het albei komponente (stammorfeme) betekenis : “ram” – ongekastreerde manlike skaap” (HAT 678) en “hok” – onder meer “ingeslote ruimte waarin diere gehuisves word” (WAT 1V : 337).

Idiome is eweneens ’n essensiële aspek van die leksikale skat van ’n taal (Nida, 1975 : 114). ’n Idioom is ’n verbinding van elemente wat as geheel ’n betekenis het wat nie uit die afsonderlike elemente afgelei kan word nie. Die verskynsels spot en skerts kom in belangrike mate in die idiomatiek voor – in lineêre verbindings soos “deur die wingerd loop” (skertsend vir “dronk wees”) en “die oumeid soen” (skertsend gesê as iemand die eerste keer in Kaapstad kom; Malherbe, 1924; 99).

4. BETEKENIS

Ons gebruik taal om kommunikasie te bewerkstellig, om betekenis oor te dra. Onder betekenis word verstaan ’n woord se totale saakverwysingsmoontlikhede (betekenismomente of saaklike wetes).

Met woorde “be-teken” ons dinge; met betekenis verwys ons na “dinge”, na gevoelens, gedagtes, toestande, eienskappe, handeling, ens. Een funksie van betekenis is die verband wat die mens lê tussen betekenis en die werklikheid. Die vermoë om na iets te verwys, d.w.s. die benoeming of aanduiding van sake of dinge, word genoem die referensiële funksie van betekenis (De Villiers, 1975 : 79). Teenoor die referensiële (funksie) het ons die ekspressiewe funksie (en affektiewe waardes).

“Niet wat men ‘bij’ het woord denkt, is de ‘betekenis’, doch wat men ‘in’ het woord denkt” (Reichling, 1935 : 235). Alle bygedagtes in verband met die klank van ’n woord of met dinge wat gewoonlik deur die woord aangedui word, lê buite die betekenis. Die klankvorm van ’n woord het meestal geen noodsaaklike verband of ooreenkoms met sy betekenis nie. In die meeste gevalle is die klankvorm van die afsonderlike woord arbitrêr ten opsigte van sy betekenis.

Op bepaalde terreine, soos die taboeverskynsel, speel hierdie neiging ’n rol en bemerk ons die sterk gevoel van ’n verband tussen die woord en die “ding” – uit eerbied, vrees of fatsoenlikheid vermy mense die “ware naam” van ’n wese, persoon of ding en gebruik hulle substitute (wat eufemismes of omskrywings kan wees). By eufemisme, soos by “gevoelswaarde” (die mees bekende term vir affektiewe waardes), moet gelet word op die onderskeiding tussen die saaklike en die persoonlike aspek van taalgebruik.

5. KONTEKS X SITUASIE

Vir die duidelike vertolking van ’n mededeling het die mens verskillende leidrade tot sy beskikking, naamlik die basiese taalelemente (woorde, morfeme en idiome), die konstruksionele patrone, die konteks (die taalverband) en die situasie, d.w.s. die taalse en nie-taalse elemente.

By die betrokke verskynsels is die aspekte konteks en situasie dikwels van deurslaggewende belang vir die begryp van ’n uiting : daaruit word die spreker se bedoeling kenbaar. Hierdie beskouing word deur Palmer onderskryf : “The context is important because of the part it plays in determining the intended meaning of a word in a given situation” (1972 : 309-310).

Konteks is die gegewens wat in die uiting self gegee word : die elemente teenwoordig in die taal wat die verband skep wat kan meehelp by die vertolking van wat gesê word (Odendal, 1972 : 49). So byvoorbeeld kan die daad van vloek en verwens nie altyd spesifiek aan bepaalde woorde of konstruksies gekoppel word nie. Daar moet onderskei word tussen die daad van verwens en die woorde wat daarby gebruik word. So byvoorbeeld is “hel” ’n vloekwoord in “Jou hel, ek sal jou kry!”, maar ’n verwensingsterm in “Gaan na die hel!” terwyl skerts verskuil lê in die uitdrukking “Die duiwel maak hel skoon” (gesê van ’n baie warm dag).

Die konteks (verband) is egter nie al wat nodig is om ’n uiting te kan begryp nie – ook die situasie help mee met die vertolking van ’n uiting (meestal om misverstand of verwarring uit te skakel).

Geen mededeling staan buite ’n situasie nie. Binne ’n bepaalde situasie gebruik ons taalelemente in ’n bepaalde konteks om ’n begrip of saak buite die taal aan te dui, te benoem of daaroor te gesels. Taal kan in uiteenlopende omstandighede gebruik word, maar in alle gevalle moet die woorde wat gebruik word volgens die betrokke situasie en die omstandighede begryp en vertolk word.

Aangesien ’n mededeling in byvoorbeeld ironiese, hiperboliese, metaforiese, metonimiese en eufemistiese taalgebruik ’n ander strekking kan hê as wat die gewone waarde van die gewone woorde sou hê, volg dit dat begrip meer as net ’n woordkennis vereis. So byvoorbeeld is ’n vertolking nodig wanneer ’n hiaat tussen taal en bedoeling ontstaan, soos met die tekennegewing van ironie, hiperboliek (oordrywing) en metaforiek. Ook moet rekening gehou word met die feit dat ’n woord ondanks sy betekeniseenheid verskillende waardes in verskillende mededelings kan hê.

By hiêrdie mededelingsverskynsels het ons die implikasie van ’n klaarblyklike teenstrydigheid van taal en bedoeling – die taalinhoud van ’n mededeling en sy werklike strekking is in stryd met mekaar. Hierdie verskynsel kom veelvuldig voor en speel ’n rol by veral spot. Dit gaan hier om die gebruikswyses van woorde en almal moet binne ’n bepaalde situasie en konteks gesien word.

Ná die voorgaande bespreking kan ons nou ingaan op die afwyking tussen taal en bedoeling by sommige van die genoemde mededelingsverskynsels.

By ironie as taalverskynsel gaan dit om die inkleding van ’n gedagte op so ’n wyse dat ’n mens opsetlik die teenoorgestelde uitdruk van wat jy werklik bedoel, sodat jy spottend prys wat jy in werklikheid afkeur, en andersom (WAT IV : 692), soos wanneer van ’n lafaard gesê word : “Hy was darem *dapper*, nè?” In taalgebruik word ironiese bedoelings kenbaar gemaak deur situasie, toon en gebaar (vgl. Van Haeringen, 1949 : 268).

By hiperboliese taalgebruik, soos by ironie, moet die vertolking van die feite op die situasie/konteks staatmaak – ’n hiperboliese element bevat ’n uitdrukking soos “te laat vir sy eie begrafnis wees” (spottend gesê van ’n baie stadige persoon).

Die metafoor, en wel die egte of vrye metafoor, verteenwoordig (soos ironie en hiperbool) ’n afwyking van die gewone gebruik van taal – dit openbaar naamlik ’n teenstelling tussen die gewone gebruikswaarde van woorde en die strekking of bedoeling van die sin. Metaforiese waardes word in baie idiomatiese uitdrukkings gevind, byvoorbeeld “jou nek in ’n strop steek” (skertsend vir : In die huwelik tree; HAT 566).

As die woord uit die sin geïsoleer word, word sy funksie en betekenis geskei. Dit hoort bymekaar want funksie het net een waarde waar woorde saam gebruik word en mekaar onderling bepaal. Waar woordbetekenis dus as los gegewens behandel word, d.w.s. waar benoeming en ekspressie aan leksikale elemente (woorde) gekoppel en los gemaak word van die situasie en konteks waarin hulle behoort, moet in gedagte gehou word dat hulle abstraksies is.

6. DIE POLISEMIESE KARAKTER VAN WOORDE

Woorde het onder meer die funksie om “dinge” of sake aan te dui of te benoem. ’n Bepaalde woord kan egter in verskillende kringe ’n veelheid toepassings en gebruike hê, in verskillende bedoelings gebruik word, in bepaalde omstandighede iets anders in die werklikheid aandui en in baie gevalle duidelik verskillende nosies of waardes of betekenisse hê (vgl. De Villiers, 1975 : 48, 69, 79-80; Nida, 1975 : 11, 13-14). Hierdie eienskap van ’n woord, naamlik dat dit oop is vir verskillende betekenisse en verskillende waardes, word genoem die polisemiese (meerduidige) karakter van die woord.

Elke kring gebruik sekere woorde met die gedagte primêr op een sfeer gerig en met weinig of geen gedagte aan die ander moontlike toepassings nie; vgl. die toepassing van “kamp” in militêre, politieke en boerderyverband, nl. militêre eenheid, politieke party en ’n stuk grond wat met draad omhein is. In ’n gemeenskap wat dieselfde taal praat, is daar groepe wat vanweë werk en belange nie presies dieselfde woordeskat het nie, of dieselfde woord in verskillende kontekste gebruik. So byvoorbeeld dui die boer met “aartappel” ’n groentesoort aan terwyl studente “aartappel” skertsend gebruik vir ’n “gat in ’n kous” of ’n “horlosie”.

Die rol wat maatskaplike groepvorming binne ’n taalgemeenskap speel, is een van die faktore wat ’n bepaalde woord uiteenlopende betekenisse laat kry. Nog ’n faktor wat polisemie bevorder, is die neiging om die name van diersoorte metafories op mense toe te pas, byvoorbeeld “vark, buffel” – woorde wat dān skeldend gebruik word.

Polisemie is van belang by veral die verskynsels spot en skel. Dit is egter nie oorwegend tot dié verskynsels beperk nie want volgens De Villiers is die meeste van ons woorde polisemies.

7. DIE REFERENSIËLE ASPEK VAN BETEKENIS EN AFFEKTIEWE WAARDES

Sekere taalfunksies kom in die besondere soort woordgebruik tot uiting en twee aspekte van woordbetekenis wat onderliggend is aan die meeste soorte woordgebruik is die aspek van benoeming of aanduiding van dinge of sake (die referensiële funksie) en die aspek van uitdrukking of ekspressie van houdings, gevoelens, gewaarwordinge (die ekspressiewe funksie en affektiewe waardes). Hierdie houding kan wees ’n emosionele reaksie op iets in die gegewe spreeksituasie, of iets waaroor gepraat is, of die gevoel van die spreker sêlf ten opsigte van die betrokke saak.

Na aanleiding van die voorgaande bespreking kan ons dus die volgende stelling maak : afgesien van die referensiële element wat ’n uiting bevat, kan dit ook ’n min of meer persoonlike faktor openbaar, naamlik die spreker (of skrywer) se subjektiewe houding, wat ’n affektiewe (emotiewe) element is.

Onder die leksikale elemente is daar verskeie wat gewoonlik aanvaar word as tipies van referensiële aard, soos “fiets, tafel” en “boek“, d.w.s. hulle verwys na ’n bepaalde saak. Ons kan sê dat wetenskaplike benamings, tegniese terme, benoemings vir sekere inanimata asook eiename ’n referensiële funksie, maar onbeduidende emotiewe moontlikhede het. Maar dan weer is daar woorde wat oorwegend ’n affektiewe (ekspressiewe) waarde het, byvoorbeeld skeldwoorde (invektiewe) soos “skelm, skurk, suiplap, slet, moerskont” (’n growwe skeldwoord; Boshoff-Nienaber, 1967 : 427). Tot dié groep behoort ook woorde van ’n fekaliese en onwelvoeglike aard. In skeldtaal word gevind fekaliese woorde met ’n prediserende (oordelende) funksie, byvoorbeeld “Jou strontgat!” en “Jou kakgat!” (skeldnaam vir ’n veragterlike, niksverdiende persoon; WAT V : 147).

Die referensiële is nie beperk tot een woord nie, maar kan ’n verbinding van woorde wees. In “die gemene hond” en “so ’n ou heks” is die hele verbinding affektief. Die kernelemente in skellery is gewoonlik een of meer

woorde wat 'n predisierende funksie in 'n volledige sin het, byvoorbeeld "Hy is 'n ou meid!" en "Jy is 'n ou aja!" (uitskelterm vir 'n papbroekige persoon).

'n Belangrike aspek in verband met betekenis waarop reeds gewys is, is die assosiasie tussen die woord en die saak (kyk p. 7 en p. 9). naamlik die feit dat daar by 'n woord wat eintlik oorheersend of louter referensieel behoort te wees assosiasies ontstaan wat in 'n mate deel van die betekenis kan word, sonder dat presies vasgestel kan word wat die betekenis wel is. Ons vind hierdie verskynsel by onder meer benoeminge vir nasionaliteite en politieke bewegings. Sodanige benoeminge is taalvorme wat van huis uit gewoonlik bedoel is om neutraal en saaklik te wees.

Wat die referensiële betekenis van 'n woord betref, onderskei Nida onder meer gewone en aanvullende semantiese eenhede ("supplementary components"; 1975 : 32-39, 126). Die gewone leksikale elemente is reeds bespreek (naamlik woorde, morfeme en idiome). Die aanvullende betekenis-komponente is daardie aspek van betekenis wat die affektiewe insluit.

Daar is twee tipes aanvullende komponente. In die eerste geval word sekere konsepte of begrippe geassosieer met bepaalde referente wat lei tot 'n taalgebruik wat kulturele sienings soos "slim soos 'n jakkals, skelm soos 'n Jood, sleg soos 'n Kaffer" weerspieël. "These types of supplementary components derive specifically from conventional views and attitudes towards the referent" (Nida, 1975 : 37). In die tweede geval word sekere konsepte of begrippe geassosieer met die taalsimbole self. Leksikale eenhede word dikwels aangedui as byvoorbeeld "gewestelik, sleng, vulgêr" en "gemeensaam". Hierdie aanwysings het nie betrekking op die referente nie, maar op die simbole. Dergelike aanwysings vorm deel van die aanvullende komponente.

Die figuurlike uitbreiding van betekenis behels volgens Nida totaal verskillende semantiese terreine, waar die verhouding tussen die grondwoord en die figuurlike betekenis deur middel van die een of ander aanvullende komponent daargestel word. Wanneer iemand byvoorbeeld sê "Daardie vent is 'n hond" dan het die betekenis van "hond" nie 'n bepaalde viervoetige diersoort as referent nie. Die betekenis van "hond" hier staan eerder gelyk aan die afgetrokke begrip "veragtelik" en in dié betekenis behoort "hond" tot die semantiese terrein van woorde soos "veragtelik, gemeen, laag", waarmee dit in betekenis oorvleuel.

Die feit dat "hond" in hierdie betekenis gebruik kan word, spruit uit die konvensionele assosiasie tussen "hond" en hierdie aanvaarde gedragsienskappe of kenmerke. Die geassosieerde betekenis-komponent, naamlik 'n "veragtelike karakter", is 'n aanvullende komponent wat affektief (ekspressief of emotief) is. Stel hierteenoor "Hond : skeldwoord, veral om 'n veragte of veragtelike persoon aan te dui" (WAT IV : 357).

'n Heel besondere vorm van ekspressiewe waardes ('n semantiese faset van woorde) is dus die figuurlike gebruik van woorde soos "aap, pou, buffel". In hierdie gebruik dien die metafoor, as aanvullende komponent, om 'n spreker se houding uit te druk.

Daar is fundamentele verskille in die grondslae vir referensiële en emotiewe betekenis. Terwyl die referensiële betekenis gegrond is op die konseptuele kenmerke van die leksikale eenhede in sintaktiese konstruksies, is die emotiewe betekenis gegrond op onder meer mense se reaksies (vgl. Nida, 1975 : 29). Die referensiële betekenis is dus nie die bron van die affektiewe waardes nie.

Hoewel referensiële ooreenkoms 'n noodsaaklike kenmerk van sinonieme is en sinonieme in betekenis verwant is, is hulle nie volkome gelykwaardig nie. Vergelyk ons 'n woordpaar soos "anus x agterpoort" dan sien ons dat hulle nie presies dieselfde waardes het nie. Die verskil is oorwegend van 'n affektiewe aard : die term "anus" is gewoon terwyl sy sinoniem "agterpoort" effens plat en skertsend is (WAT 1 : 122).

'n Suiwer maatskaplike aspek van betekenis is die verband tussen die taalgebruik van bepaalde kringe, naamlik die verskynsel dat wat vir 'n bepaalde kring plat is, vir die ander kring miskien 'n gewone woord is en nie die minste opval of aanstoot gee nie. In boerderyverband is dit heel gebruikelik om te praat van "skittery, pens" en "vrek". In gemengde of goeie geselskap sou die gebruik van hierdie woorde as onweloweglik beskou word.

8. MIDDELE OM BEPAALDE VORME VAN AFFEK OOR TE DRA

Taal is 'n middel om gedagtes oor te dra en om gevoelens te uit en te wek. Ogden-Richards verwys na "poetry" as "the supreme form of emotive language" (1969 : 159, 235) terwyl Kramer betoog dat "de romantiek de stijl van het sterke affekt" is en dat affek in die hoogste mate in fonetiese, morfologiese en sintaktiese stylwaardes geaktiveer word (1947 : 140, 143). 'n Taalgebruiker het verskeie middele tot sy beskikking om bepaalde vorme van affek oor te dra, naamlik intonasie asook fonetiese, leksikale en sintaktiese middele. Hierdie meganismes en hoe hulle in verband met die betrokke verskynsels fungeer, word vervolgens nader toegelig.

8.1 INTONASIE

Taal word in spraak en skrif gerealiseer. Dit is egter die gesproke taal wat die beste uiting vir ons bedoelings en gevoelens bied. Wanneer 'n mens praat, beskik hy oor verskillende middele om jou bedoeling met die gebruikte woord te verduidelik. By die dade van byvoorbeeld spot en skel dra nie net die gesproke woord gemoedsaandoeninge oor nie, maar ook die toon en die gebaar. In die spreeksituasie is daar immers meer aanwysings as net leksikale elemente en sinne – daar is ook hoorbare (tonale) en sigbare middele (soos gebare en gesigsuitdrukkings, byvoorbeeld die glimlag en die lag).

Intonasie is 'n belangrike ekspressiewe middel in gesproke taal (Fowler, 1974 : 252). In die klankvorm van woorde en die sin kan 'n mens somtyds (in gesproke mededelings) 'n ironies-spottende toon bemerk wat jou waarsku dat 'n spreker sekere woorde nie letterlik bedoel nie, byvoorbeeld "Hulle is sulke *lieuwe* engeltjies" en dit terwyl dit bekend is dat die betrokke kinders baie "stout" is. Hiér kan "lieuwe" met nadruk en op 'n ironiese manier gesê word dat die hoorder moet begryp dat die spreker se bedoeling anders is (hiér spottend) as die woordelike inhoud.

'n Semantiese verskil kan deur intonasie teweeggebring word. So byvoorbeeld is "Jou skelm!" (visualiseer dit as 'n uitskeluiting) en "Jou skelm!" (realiseer dit as 'n troeteluiting) morfologies en sintakties identiek. Die toon sal egter bepaal wat die hoorder ervaar.

Met intonasie word nie slegs bedoel die beweging van die stem van hoog na laag en omgekeerd nie, maar ook pousering en aksentuering (WAT IV : 658). Volgens Lecoutere-Grootaers speel aksent 'n gewigtige rol in taal (1948 : 145-147) – dit is 'n meganisme om emosies mee uit te druk. Aksent speel 'n rol by byvoorbeeld tussenwerpsels soos "aa, aai" en "aha", waar die bedoeling eerder deur die *toon* as die klank self uitgedruk word.

Tussenwerpsels is uitings van emosie en druk 'n houding van die spreker ten opsigte van die saak uit. Vgl. "a-a", uitroep om onder meer skertsende belangstelling te uit, soos in "A-a, kyk hoe windmaker!" (WAT 1 : 3) en "aha" ('n versterkte vorm van "a"), 'n uitroep wat onder meer ironies-spottend gebruik word : "Aha, dis wat jy noem werk!"

'n Woord wat 'n besondere waarde in 'n sin het, word dikwels emfaties (nadruklik) uitgespreek : "Hy is 'n derduidelike van 'n mens" (uitskelterm) of "Góéie Gódi!" (vloektaal). By teenstelling word swaarder geaksentueer : "Hy is altyd hóóg beneuk en láág bedonder!" Wat die verskynsels betref, kan ons sê dat affekaksent sterk na vore

tree by die gebruik van veral skel, vloek en verwens.

Alliterende konsonante word somtyds nadruklik uitgespreek. Visualiseer dit in “Hy het meer bek as binne-goed” (skertsend gesê van ’n grootprater) en “Jou bleddie bliksem! Julle dom donners!” (skeldend gebruik). Hier is die geaktiveerde lettergrepe wat met dieselfde konsonante begin kragtige draers van die gevoel.

Intonasie het dikwels met veral die sin te make. Die hele sin word somtyds emfasies uitgespreek, met sterk nadruk op nagenoeg elke woord, soos in “Vervloekte lae skurkse skobbejak” (Coertze, *Hamlet* : 75). In “’n A-k-e-l-i-g-e vent” is daar ’n besondere vertraging van die sinstempo en ’n swaar aksentuering van die b.nw.

In gesproke mededelings, waar toon die gemoedstemming weergee, kan die spreker deur middel van intonasie die samehang tussen elemente op ’n baie noukeurige en subtiële wyse aandui; in geskrewe mededelings kan leestekens help om die geleiding van die string elemente aan te dui, maar dit nooit so subtiel doen soos die intonasie nie. Daar is egter twee leestekens wat as intonasie tekens beskou kan word, naamlik die vraagteken /?/ en die uitroepeteken /!/. By skel en vloek is intonasie van besondere belang en bogenoemde twee visuele eenhede is feitlik al wat die geskrewe taal in dié geval tot sy beskikking het; vgl. die volgende sinne met “hel” : “(O) hel, wat het nou gebeur?” en “Jou hel, ek sal jou kry!”

8.2 FONETIESE MIDDELE

Fonetiese middele is in baie opsigte die mees regstreekse om affek uit te druk. Van die ekspressiewe gebruik van fonetiese middele sê Ullmann : “The phonetic structure of a word may give rise to emotive effects” en soos dit uit die bespreking hierna sal blyk, dra dit by tot die “expressiveness . . . of the words” (1964 : 130).

Fonetiese wysiging is dikwels uitsluitend ’n subjektiewe faktor. ’n Spreker kan die klanke van die woord wysig deur besondere beklemtoning of rekking. Die tw. “h’m”, soms ook “hm” of “h’mm” en selfs “Hmmm” (*Sarie Marais*, 17.5.1978 : 9) ter aanduiding van ’n rekking, is ’n uiting van begryping vermeng met smalende afwysing, uitdaging : “H’m, dis ’n mooi grap!” (WAT IV : 305). Tussenwerpsels soos “hm” en “gmf” toon afwykende klankvorme — hulle bestaan uit sillabiese konsonante. Volgens die WAT verraai talryke interjeksies hulle spontane gevoelskwaliteit of direkte beeldingsimpuls in die feit dat hulle buite die fonologiese stelsel van die betrokke taal val, en moeilik geskryf of gespel kan word, byvoorbeeld “h’m” (met geslote mond om skepsis uit te druk, IV : 644).

Deur die rekking en/of beklemtoning van konsonante of vokale word nie tussen betekenisge gedifferensieer nie — alleen word maar net ’n ekspressiewe funksie vervul, ’n houding van die spreker uitgedruk. ’n Wisseling in emosionele uitdrukking dui op ’n verskil in die intensiteit van die emosie.

Vir hiërdie verskynsel gebruik Duitse filoloë die term “emphatische Dehnung”. Stankiewicz praat van “expressive grading” (1972 : 248) en hy siteer voorbeelde van die verlenging of beklemtoning van konsonante of vokale vir Europese tale, byvoorbeeld Tsjeggies “ježžiz, bōže”. Ons vind dieselfde verskynsel in Afrikaans, waar in “Herejeesis” en “Herejееetjie” die lang vokale ekspressief ekstra lank word. Stankiewicz het gelyk as hy beweer dat daar langs hierdie weg nuwe foneme kan verskyn, d.w.s. ekspressiewe klanke gevorm word wat nie andersins in die foneemstelsel voorkom nie.

By die voorgaande sluit aan Overdiep se verklaring “dat bij affect of emphase klanken ontstaan, die in het schema der normklanken niet of zelden voorkomen, zoo bijv. . . . een diphtong als *ai* (bijv. in het Groningsch in een taboewoord als *doivel* voor *duivel*)” (1937 : 157).

Overdiep wys ook daarop dat woordvorme by intensiewe gebruik kan verander : “Dat bij hevig affect van den

spreker die klanken word versterkt of verscherpt, is in die omgangstaal duidelik" (1937 : 158). Ons kan sê dat in emosionele taalgebruik die keuse van 'n fonetiese vorm van die modaliteit of die nadruk afhang. Affek in die woordvorm vind ons in verswaarde of emfatiese vorme soos "deeske, brieskend" en "ganske", die skertsforme van "dese, briesend" en "ganse", byvoorbeeld "Op deeske aarde! Hy is brieskend kwaad. Nog nooit in my ganske lewe". Hierdie skertsforme word met besondere nadruk gebruik en die semantiese waarde van dusdanige vorme is emfaties, d.w.s. hulle het affektiewe waarde.

Selfs deur die verandering van die gewone foneemvorm van sommige woorde kan emotiwiteit oorgedra word, met dié voorbehoud dat sodanige verandering nie tot dubbelsinnigheid lei nie. Sodanige verandering is gewoonlik individueel en aanduidend van 'n emosionele toestand. So byvoorbeeld is al in Afrikaans gehoor "fliksem" in plaas van "bliksem". Van hierdie tipe afwyking sê Ullmann : "Under the stress of emotion, the shape of our words may be altered in different ways" (1962 : 135). So ook gebruik die Duitsers somtyds "tumm" vir "dumm" en "pestohlen" vir "bestohlen", in welke geval van dubbele artikulasie gepraat kan word.

Met die woordvorm wat ekspressief kan wees, hang saam woordvorming, wat die produk van bewuste of onbewuste fonetiese wysiging is. Met woordvervorming, gevind by spot en vloek, word nie bedoel die verandering van 'n gegewe klank in 'n woord deur byvoorbeeld die werking van die klankwette nie, maar vervorming wat die woord somtyds 'n ander gedaante gee.

By spot geskied dit dikwels met bewuste opset — met die oog op nadruklikheid en dan verkry 'n neutrale grondvorm deur fonologiese wysiging skerts waarde. Onder emosionele spanning, soos by byvoorbeeld vloek, word die vorm van sommige woorde somtyds op verskillende maniere verander. Die korrekte uitspraak word vermy, die woord word dermate vervorm dat dit in dié vorm nie as godslasterend beskou moet word nie, maar tog wel begryplik bly.

Vanweë eerbied vir die Opperwese gebruik sprekers vervormings soos "jening" en "gits" in plaas van "Jesus" en "God". Uit hierdie *modus operandi* (om deur middel van vervorming die uitspraak soos 'n verspreking te laat klink) is sekere fonetiese wysigings in die an-, in- en auslaut van talryke vloekwoorde te verklaar.

Vervormings van die name vir die Opperwese val op by veral "God, Here" en "Jesus". Wysiging van "God" in die *anlaut* in Afrikaans is onder meer "pot" (in die verbinding "potdorie") en "kit" (vgl. Nederlands "pot" in "potdosie"; die Duitse "Gott verdamme mich" is in Platduits in die *anlaut* tot "Kotts verdannenwald" versag). *Inlaut* wysigings is : "git(s), gat(s), gops, goets" (vgl. Nederlands "gut, git, gat, get" en Engels "gad"). *Auslaut* wysiging van "God" is byvoorbeeld "gotta, godda" (vgl. Nederlands "goy, gooi" en Engels "gosh, gog, gom"; Jespersen, 1922 : 227; Partridge, 1935 : 15). Ook in die geval van "Here" en "Jesus" is vervormings talryk. Wysigings, in die *anlaut* is byvoorbeeld "jere" (vgl. "Here", WAT V : 41-42), in die *inlaut* het ons "hede" en in die *auslaut* onder meer "jesou" (vgl. Nederlands, waar ons onderskeidelik vind "siaesis, jasses, heden").

8.3 LEKSIKALE MIDDELE

Die aspekte benoeming en uitdrukking, wat ekstralinguale waardes is en 'n rol by die betrokke verskynsels speel, word in hierdie bespreking aan leksikale elemente (woorde) gekoppel. Naas die reeds genoemde middele om affek oor te dra, is ook belangrik die woordkeuse.

Uit die woordkeuse blyk 'n spreker se bedoeling, standpunt en houding. Uit modale woorde, byvoorbeeld bywoorde, kan 'n mens aflei of die spreker 'n mededeling in twyfel trek of daarmee spot; vgl. "glo" saam met

het in ironiese verband. Lee.

“geskote” (die sterk verlede deelwoordvorm by “skiet”, nog af en toe in modale, skertsende toepassing), soos in “Hy’t glo weer ’n bok(kie) geskote” (= ’n flater begaan).

Die sg. etiese datief is ’n modaliteitsmiddel wat in ironiese verband gebruik word. In “Dit was vir jou ’n mooi spulletjie!” word die gevoelswaarde van die modaliteitsbevestiging beklemtoon. Volgens Overdiep kom ’n spreker se “spanning, opwinding, vijandigheid, verbazing, ergernis, ironie, sarcasme” deur die gevoelsmodaliteit in die taal tot uiting (1937 : 66).

Woorde waarmee ’n spreker ’n houding van byvoorbeeld goed- of afkeuring ten opsigte van bepaalde sake in die werklikheid kan uitdruk, is tussenwerpsels, d.w.s. woorde wat normaalweg nie verbind word nie, byvoorbeeld “Ba! Foei!” In hierdie verband verklaar Leech : “There are elements of language . . . whose chief function is to express emotion. When we use these, we communicate feelings and attitudes without the mediation of any other kind of semantic function” (1974 : 18). By die bespreking van die vloekverskynsel sal ons sien hoe woorde uit die godsdienste, via vloeke en verwensings, interjektief gebruik word om uiting aan gevoelens te gee.

Deur allerlei taalmiddele kan mense hulle oordeel kenbaar maak. Aschenbrenner se stelling in verband met die leksikale middele is onder meer : “The appraisive concepts . . . are to be found particularly among the more material parts of speech : nouns, verbs, adjectives . . . substantives such as *upstart*, *bully*, *sycophant*, and *oaf* . . . ; attributes, such as . . . *wretched*; . . . elicitives, such as *boresome*, and *repulsive*” (1971 : 2).

Die mees algemene verbinding in mededelings is die naamwoordgroep : verbinding met ’n s.nw. as kern. Dit is die tipe lidwoord/vnw. (met of sonder ’n b.nw.) + s.nw. : “(’n) lae luis, die ou heks, jou luie binder”. In hierdie verbinding speel byvoeglike bepalinge by s.nwe. ’n opvallende rol in skel. Sommige b.nwe. tree op as versterking van die begrip genoem deur die s.nw., byvoorbeeld “die lelike drommel”.

Skeldwoorde in die vokatiefkonstruksie word somtyds versterk deur kragwoorde soos “verdomde, vervlakste, bliksemse, donnerse” in b.nw.-funksie, soos in “Jou donnerse Griek! Jou bliksemse Hotnot!” Onder die kragwoorde wat also gebruik word, is ’n aantal uit die Engels, naamlik “bleddie, blerrie, blessit, blienkin x blienking” en “bloeming”, byvoorbeeld “Toe sê ek vir my maat : ‘Vanaand sal jy sien hoe donner ek ’n bleddie Kaffer uit ’n witmens se huis uit’ ” (*Rapport* 21.3.1971 : 6).

Affek kan ook oorgedra word deur woorde wat van huis uit metafores van aard is, d.w.s. wanneer die name van diere op mense van toepassing gemaak word. Ullmann verklaar dat die metafoor een van die mees effektiewe middele is wat vir ekspressiewe doeleindes aangewend kan word (1962 : 136). Dit is so dat sommige woorde nou in ’n gunstige en dan in ’n ongunstige verband gebruik kan word. In skeldtaal byvoorbeeld is daar ’n aantal woorde waar daar ’n primêre en ’n sekondêre betekenis is, byvoorbeeld “vark, luis, buffel, esel, bobbejaan, aap”.

Hierdie woorde, wat in hulle primêre (letterlike) gebruik beskou word as die name van diere, het in hulle sekondêre (figuurlike) gebruik, in dié geval vir mense, ’n ekspressiewe waarde omdat hulle oorgedra is van hulle oorspronklike semantiese sfeer na ’n ander – hulle word nou prediserend en skeldend van mense gebruik, byvoorbeeld “Hy is ’n buffel”. In hierdie gebruik dien die metafoor om die spreker se oordeel uit te druk. “Buffel” se primêre betekenis, naamlik die naam van ’n bepaalde diersoort, het nie affektiewe waarde nie, maar sy sekondêre betekenis, naamlik ’n uitkelnaam vir ’n onbeskofte mens, het wel evaluatiewe waarde.

In emosionele taalgebruik, soos spot, word ’n besondere afleidingsformans somtyds doelbewys met die oog op affek – in dié geval “geestigheid” – gekies. Afleidinge is verbindingstipes en dit word verderaan bespreek.

8.4 SINTAKTIESE MIDDELE

Die plasing van leksikale elemente (woorde) is 'n belangrike middel om semantiese verband aan te dui en sintaktiese middele is van die heel belangrikste by die oordrag van affek.

Daar is voorwaardes en middele vir sintaktiese kombinasie van woorde tot (woord-)groepe en sinne, naamlik die aspek van bepaling, byeenplasing van woorde en volgorde. Taal is georden – dit het sistematiek. Morfeme, woorde, groepe staan in betrekking van volgorde tot mekaar. “Volgorde”, sê Ponelis, “is die basiese taalreël wat die hele sistematiek van die fonologie en die grammatika beheers” (1970 : 6).

Die taal gebruik woordvolgorde as 'n sintaktiese middel (vgl. Reichling, *De Taal : Haar wetten en wezen*, E.N.S.I.E. 11 : 43). Van woordorde sê De Vooy : “Wat zich in de geest van de spreker als het belangrijkste naar voren dringt, wordt voorop geplaatst” (1946 : 356). Wundt noem dit die “Prinzip der Voranstellung betonter Begriffe”.

Is daar 'n afwyking van die gewone volgorde dan het ons inversie (anastrophe) -- “'n bekende metode om sekere dele van sinne psigologies te beklemtoon” (W. Kempen, *Ons Eie Boek*, Des. 1944 : 153). So byvoorbeeld is die vooropplasing van die bepaling “koud” in Marais se *Winternag* “O, koud is die windjie en skraal!” duidelik 'n affekmiddel. Die gewone volgorde is : “Die windjie is koud en skraal”. Inversie is veral opvallend by die uitdrukking van 'n sterk gevoel, d.w.s. in “gespannte Sprache”, byvoorbeeld “Skurk wat hy is ” (teenoor “Hy is 'n skurk”, wat die normale volgorde is). Hier is die vooropplasing van “skurk”, d.w.s. afwyking van die gewone sintaktiese disposisie, 'n affekmiddel.

Voorbeelde van inversie is aangehaal, maar wat word met dié term bedoel? Die verduideliking is : inversie is die omsetting of omkering van dele van 'n sin of 'n sinsnede en dit het ten doel die oordrag van affek. Die sin is 'n groep wat opgebou is uit 'n bepaalde volgorde van twee samestellende dele wat die onderwerp (O) en die gesegde (G) genoem word. Volgens Ponelis kan ons ook praat van onderskeidelik die naamwoordstuk (NS) en die werkwoordstuk (WS).

Inversie is veral van toepassing op die verhouding van die onderwerp tot die gesegde, waarby die volgorde : onderwerp (O of NS), gesegde (G of WS) en ander bepalings (A) grammaties as “normaal” bestempel word, en die volgorde : ander bepalings (A), gesegde (G of WS) en onderwerp (O of NS) as inversie geld.

In die letterkunde word inversie om onder meer stilistiese redes gebruik. Kramer verklaar dat “de inversie een karakteristiek verschijnsel is in de gevoelszin”, byvoorbeeld “Hoor! hoe hij huilde en bulderende, de wind ...” (waar die konvensionele logiese woordorde van die mededelende sin verbreek is). Hy wys voorts op die affektiewe krag van inversie en aksent wanneer die b.nw. ná die s.nw. geplaas word : “Op de tafel lagen papieren, groot, wit, angstwékkend” (1947 : 34, 25). Ponelis wys daarop dat daar heel dikwels 'n stygende intonasie met die inversie gepaard gaan (1970 : 32).

Woordorde is een van die waardevolste emotiewe middele in sintaksis en woorde word dan ook posisioneel geskuif met die oog op nadruk en affek. Ons sien dit in byvoorbeeld die posisionele gebruik van die b.nw. in Frans. Om Ullmann aan te haal : “Many French adjectives may either precede or follow the noun, according to whether they are used emotively or objectively”. Vgl. “pauvre” in “un homme pauvre” (= 'n arm man) en “le pauvre homme” (= arme vent of drommel; 1962 : 137). Affek was in die spel toe Langenhoven in sy draakstekery met Engels (in *Doppers en Filistyne*) die bw. “eentalig” aan die einde van die sin geplaas het : “Ek is nes 'n Engelsman, eentalig” terwyl dié bw. net 'n endjie verder in sy normale posisie (d.w.s. “objektief”, volgens Ullmann) gebruik

het : “Ek is *eentalig* . . . nes die Engelse”.

Afgesien van woordvolgorde word ook die bewering, die vraag, die bevel en die uitroep vir die doeleindes van affek gebruik. Hoe die bewering, die vraag, die bevel en die uitroep emotief in sinne gebruik word, word vervolgens uiteengesit. Die verskynsels kan nie een vir een afgepaar word nie, maar daar is 'n geringe mate van korrelasie by party.

Die beweringsin, wat in hoë mate van die intellektuele tipe is, word by veral spot en skerts teruggevind.

Die posisionele patroon wat algemeen in beweringsinne is, is onderwerp of naamwoordstuk (O of NS), gesegde of werkwoordstuk (G of WS) met of sonder ander bepalings (A), wat die gewone volgorde is. As daar inversie is, kan die sin emotiewe waarde hê. Waar ons inversie het, is die bou : A + G of WS + O of NS.

Die bewering vind uitdrukking in byvoorbeeld spot : “Die vere maak die voël” (gesê van 'n vrou wat deftig geklee gaan) en in skerts : “Daar is as op jou tone” (= jou gulp is oop). Uit die konteks en die situasie en op grond van ons pragmatiese kennis word die bedoeling van die bewering duidelik. In die beweringsin oorheers die melodie die aksent.

Die posisionele patroon van bysinne is O of NS + A + G of WS, byvoorbeeld “(dat) hy sewe dae waterpas trek” skertsend gesê in verband met die slaanhandeling.

Die vraagsin, wat van die intellektuele tipe is, het 'n tradisionele volgorde. Tipies van vraagsinne is die patroon G of WS + O of NS + A, byvoorbeeld “Kom die vloek vandag?” In die vraagsin het ons somtyds te make met geboonde verbindings, d.w.s. waar die afsonderlike dele ondeursigtig is, byvoorbeeld “Is jy in die kerk gebore?” (skertsend gesê as iemand 'n deur nie toemaak nie).

Die vraag kom veelal voor by skerts : “Is Saul onder die profete?” (gesê van 'n leek wat hom onder deskundiges bevind). Die vraagsin word gekenmerk deur 'n vraende toon en dié toon asook die melodie oorheers die aksent. Die intonasie van die vraende sin is ekspressief.

Situasie-woorde wat by veral die verskynsels spot en skel in 'n vraende funksie gebruik word, is : “wie, wat, hoe” en ook : “waar, wanneer”, soos in :

“Wie die joos sou dit gedoen het?”

“Wat de swernoot is aan die gang?”

“Hoe die duivel het dit gebeur?”

Hierdie soort sinne is nie altyd sonder meer tot 'n bepaalde persoon gerig nie en verloor maklik hulle vraende toon en karakter. 'n Mens voel hier die oorgang na die uitroep.

'n Dreigement en sterk affek word uitgedruk in 'n sin soos “Wil jy gebliksem wees?” en “Hou jy my vir die gek?” (wat ook ergernis kan verraai).

Die bevel-, die uitroep- en die aanroepsin is van die emosionele tipe.

Die bevelsin het gewoonlik nie 'n onderwerp nie, byvoorbeeld “Vlieg hel toe!” 'n Kenmerk van dié bevel (en andere) is dat die kragaksent die sinsmelodie oorheers. Die imperatiewe sin het as inhoud die bevel van iemand wat byvoorbeeld hewig ontstel of kwaad is, en is gerig tot die persoon wat verantwoordelik is daarvoor dat die spreker in 'n toestand van opgewondenheid, ontsteltenis, ens. verkeer.

Die bevel word gevind by veral spot, skerts en verwensing. 'n Bevelsin druk 'n bevel ferm (of 'n versoek hoflik) uit. Die paradigma van die bevelsin is positief (met “moet”) of ontkennend/negatief (met “moet nie”, die nie-sandhivorm/ “moenie”, die sandhivorm). As ons die kenmerke van die gewone bevelsin op die verskynsels toepas,

sien ons dat die taal nie logies is nie. Dit bewys byvoorbeeld “Jy moet die koffie drink soos die kan hom skink” (positief) en “Moenie die boer die kuns afvra nie” (negatief; skertsend gebruik). Die bevel in die gewone bevelsin is ’n opdrag/versoek wat normaalweg gehoorsaam moet word, maar in hierdie voorbeelde – waar ons ’n bevel het, uitgedruk deur “moet/moenie” – is die bevel nie werklik ’n bevel nie. Dit bewys dat idiomatiese uitdrukkings uitsonderings is waar dit onder andere modaliteite en gemeenskaplike betekenismomente betref.

Daar is twee tipes bevelsinne, naamlik die volle, byvoorbeeld “Ongenooid gaste moet agter die deur staan” (skertsend gebruik), en die verkorte, soos in “Gaan bars!” (’n verwensing; die onderwerp of naamwoordstuk is weggelaat sodat net die gesegde of werkwoordstuk oorbly; die verskillende sinstipes van verwensende bevels word onder “verwens” bespreek).

In die hoogste spanning konsentreer die mens sy emosie in ’n ekspressiewe gebaar, naamlik die sterk aksentueerde uitroep. Die uitroep kan dan ook ’n belangrike affektiewe middel wees, byvoorbeeld “O, hier is die vloek” (C.M. van den Heever, *Vuurvlieg en Sterre* : 14).

Die uitroep word aangetref by veral die verskynsels skerts, skel en vloek. Uitroepe waarmee skerts te kenne gegee word, is onder meer “Jou biesiepol! Jou (ou) doring! (Jou) ryperd!” Hierdie uitroepe van bewondering en/of verbasing word gebruik as iemand hom knap gedra of geprester het en beteken “mooi so, uitstekend gedaan”. Hierdie uitroepsinne bestaan uit een, twee of meer woorde : “Ryperd!” of “Jou ryperd!” (die verkorte uitroepsin). Die uitroep gaan dikwels vergesels van ’n aanvulling : “Hel, maar jy is ’n lae vent!” (die volle uitroepsin). Die uitroep kom ook voor by vloek, byvoorbeeld “Goeie God!” en “Grote God!” (uitroepe van verbasing en skrik).

In skelgebruik kom die uitroep veelal voor in sinne met die vokatiefkonstruksie : “Jou skelm! Jou skurk!” Dié uitroepsinne – uitinge van ergernis – is emfatiess mededelings, sterk gelaai met gevoel (vgl. Overdiep, 1937 : 92).

By hierdie bespreking hoort tuis die ellips, die karakteristieke sinsvorm van die sterk gevoel. In die hoogste spanning word dit in één ekspressiewe gebaar saamgetrek (en word woorde wat deur die hoorder of leser bygedink of veronderstel kan word, weggelaat), byvoorbeeld “Ellendeling!” (’n skeldwoord). Alle aanvulling van die uitdrukking tot ’n reëlmatige sinskonstruksie (soos die bewering O of NS + G of WS + A, naamlik “Hy is ’n ellendeling!” of in inversie : “Ellendeling wat jy is!”) sou vertragend ingewerk en die ekspressie verswak het.

Voorbeelde van die aanroep is “O God!” en “O Here!” Hierdie aanroep word as skiet- of skyngede beskou.

Die terrein van taaluitings in soverre dit van toepassing is op die betrokke verskynsels asook die werking van die verskillende meganismes op taalgedrag is hiermee uiteengesit en toegelig. In die volgende hoofstukke sal aange- toon word hoe die verskynsels deur taal uitdrukking in die gemeenskap vind.

HOOFSTUK 3

SPOT

1. INLEIDEND

Die verskynsel waarom dit hier gaan, is “spot”. In *Perspektief* is bondig ’n preteoretiese definisie van “spot” gegee. In die volgende uitvoerige bespreking van dié verskynsel is dit egter nodig om volledig ’n semantiese en ’n beskrywende verklaring van die begrip “spot” te verstrek.

Verwant aan “spot”, dog effens verskillend daarvan, is “skerts”. Vanweë die noue verwantskap tussen hierdie twee verskynsels word hulle afsonderlik omskryf, maar saam bespreek.

Voorts word ingegaan op die aard en eienskappe van spot asook sommige van die vorme wat dit aanneem. Vervolgens word die middele bespreek waarmee spot uitgedruk word, met spesiale verwysing na die fonologies/morfologiese en semantiese aspek van die betrokke taaleenhede. Die sake en verskynsels wat spot uitlok, word daarna breedvoerig behandel en ten slotte word die gebruik van spottaal in Afrikaans en Nederlands vergelyk – ook met opsig tot erf-, leen- en eiegoed.

2. DIE BASIESE BEGRIP AFGEGRENS EN MET VOORBEELDE TOEGELIG

Hoewel Afrikaanse woordeboeke ’n veelheid leksikale waardes (nosies) by spot verstrek, onder meer “grappe maak, belaglik maak, korswel, terg, skerts, hoon, die draak steek” en “die gek skeer”, dui ek met dié term spottery in die algemeen aan, d.w.s. al die verskillende nuanses word daaronder tuisgebring.

Tot spotname gee aanleiding onder meer die voorkoms, karaktertrekke en handeling van die mens as enkeling. Met die uiterlike voorkoms word gespot in ’n benaming soos “dikpens” (iemand met ’n groot maag; WAT 11 : 177). ’n Persoon se geaardheid is die onderwerp van spot in byvoorbeeld “donderpadda” (fig.), ’n karakteriserende benoeming vir ’n opgeblase persoon (WAT 11 : 239).

Tot spotnaamgewing gee vervolgens aanleiding onder meer die nasionaliteit en habitat van die mens as lid van ’n groep. Spotname vir volksgroepe is byvoorbeeld “bondeldraer” (’n Jood) en “kerrie-eter” (’n Asiër). Vir die bewoners van streke is daar “Vaalpense” (Transvalers) en “Woltone” (Kaaplanders). Kom dit by nasionaliteite is daar vir byvoorbeeld ’n Nederlander goedige spotname soos “Kaas” en “Kaaskop”. Vir die habitat is daar spotname soos “Blikoorland” (die Vrystaat) en “Piesangland” (Natal).

Spot kan in wese somtyds “droog en sedig” en somtyds “skalks en boertig” wees (Kok, 1974 : 13), byvoorbeeld “hy’s ’n egte ou-boetie alkant” (skynheilig), “hy’s sommer gompou en pronk” (grootpraterig) en “sy het te veel tarentaaltuitjies geëet” (van ’n babbelsieke vrou gesê). Spot kan ook ru en beledigend wees, byvoorbeeld

in verband met swangerskap : “Die mol stoot” (plat) en “geelbek” (spotnaam vir ’n Kleurling).

Betekenismomentewat by skerts aangegee word, is “plaery, korswel, grappigheid, vermaak”. Met hierdie term dui ek aan *ligte of bedekte spot* – hiermee word bedoel ’n speelse beskouing van of opvatting oor ’n saak, ’n grappige voorstelling van iets wat nie ernstig bedoel is nie.

Die pyle van skerts tref ’n karaktertrek soos ongeselligheid : ’n flegmatiese, oninteressante, ongesellige mens word skertsend aangedui as ’n “droëndheid”, soos in “Hy is ’n droëndheid wat nie kan lag of pret maak nie” (WAT 11 : 332).

Skerts word in hoë mate toegepas op animata (lewende wesens, naamlik mense en diere) : vir ’n “insektekundige” is daar skertsende benaminge soos “goggadokter, goggadeskundige, goggakoning” en vir ’n “donkie” onder meer “apostelperd, jurusalemonie, laatvy”. Skertsende benaminge in verband met inanimata (nie lewende wesens, d.w.s. dinge en sake) is “draadadder, martelpyp, trap-der-jeugd” (vir ’n gebruiksvoorwerp soos ’n “fiets”), “maagbomme” en “koeighries” (vir spyse soos “vetkoek” en “botter”) en “agterwerk, agterwêreld, agterplaas” (vir ’n liggaamsdeel soos die “sitvlak”).

Skertsende benoeming kan in wese “speels en tergend” wees (Kok, 1974 : 16), byvoorbeeld “Namiakwa-sterretjies” (diamante), ’n “derdegelui” (draaikous), ’n “hemelbesem” (lang persoon) en “satansgaffel” (vurk).

Met die begrippe “spot” en “skerts” afgegrens, kan daar nou oorgegaan word tot ’n bespreking van die vorme wat spot aanneem. Soos reeds aangedui is, word die twee verskynsels, naamlik spot en skerts, saam behandel.

3. SOMMIGE VAN DIE VORME WAT SPOT AANNEEM

Die begrip “spot” omvat baie aspekte, onder meer ironie, eufemisme (d.w.s. gevalle waar eufemisme met ironie getint is), metaforiek, hiperbole, die volksvergelyking, paronomasie, apologiese spreekwoorde en epigramme.

(i) **Ironiese spot** : Ironie kan baie vorme aanneem, maar net sommige daarvan is ironiese spot. By “ironie” ’n spottende aanprysing van ’n afkeuring en bygevolg ’n teenoorgestelde uitdrukking van ’n werklike bedoeling, verlaar die WAT onder meer : “bedekte spot of skerts wat berus op ’n gedagte of oorpeinsing van die kontras tussen skyn en werklikheid in wat deur mense bereik is” (1V : 692).

Ironiese spot vind toepassing wanneer opsetlik die teenoorgestelde van die werklike bedoeling uitgedruk word, soos in “Dis nou weer ’n dapper kêrel wat weghardloop as sy nooi in gevaar is” (waar “dapper” ironies-spottend toegepas word in die betekenis “lafhartig”). By ironiese spot vorm die konseptuele aspek van woordgebruik en die referensiële aspek die agtergrond vir die werklike bedoeling van die spreker. Die ironiese bedoeling kan ligspottend wees, soos wanneer iemand ná ’n domhandeling toegevoeg word : “Jy wil mos slim wees!” Die ironie word hier beoordeel volgens die ruimer betekenis van skertsend iets heel anders sê van wat werklik bedoel word.

Paulhan (*La Morale de l'Ironie*, 1909 : 142, aangehaal deur Malherbe, 1932 : 125) betoog : “L’ironie est une forme du mensonge”, d.w.s. ironie is ’n vorm van leuentaal. Met hierdie “leuen” word egter nie probeer mislei of bedrieg nie. Dit veronderstel ’n teenstrydigheid tussen die uitdrukking en die bedoeling. Terwyl die leuenaar die hoorder wil mislei, wil die ironiese spreker hom die waarheid langs ’n omweg vertel.

Paulhan beskryf die wese van ironie as “attitude morale”. In die ontmaskering of bespotting van skynwaardes en valse houdings lê die moraal van die ironie. Deur sodanige waardes en houdings aan die kaak te stel, is die ironie ’n “verdediger van die waarheid” (Malherbe, 1932 : 126). Die ironiese spreker ontmasker hierdie dinge op onder meer ’n spottende wyse, soos in “Die eiewaan van die alleenwyse skoolmeester” (waar “alleenwyse” ironies-spottend

toegepas word op iemand wat meen dat slegs hy die wysheid in pag het). Van iemand met 'n oppervlakkige patriotisme word ironies-spottend gepraat as 'n "hoerapatriot" (WAT IV : 329).

In sy toepassing openbaar "ironie" 'n veelheid skakerings tussen venynigheid en gemoedelikheid. Ironie is nie altyd minagtend of afkeurend nie – in die taalgebruik van groepe word dikwels ironie verkies wat versagtend of geestig verspot, of albei, is. So byvoorbeeld verdwyn heelwat van die verskrikking van oorlog as soldate die term "aandseën" ironies-skertsend in plaas van 'n "kwaai lugaanval, 'n hewige bombardement" gebruik. Heel tereg merk Partridge op : "The irony need not be depreciative : it ranges from simple joke to raillery; farce, comedy; . . . mild satire" (1970 : 16).

Oor ironiese taalgebruik merk Van Haeringen op : "De resultaten doen vooral aan neerhalen denken. Inderdaad, het verloop is vaak pejoratief. Ironie is nu eenmaal spot, en wordt gauw sarcasme. En spot verheft niet, maar trekt naar beneden" (1949 : 285). Toets ons hierdie uitspraak aan werklike taalgedrag dan vind ons dat daar nog ander faktore in die spel is. Daar moet m.i. rekening gehou word met byvoorbeeld die neiging tot eufemistiese taalgebruik en die evaluatiewe waarde van woorde.

Dit is immers vernederend om iemand 'n "lafaard" te noem – veel mensliker is dit om hom as "g'n held" uit te wys of desnoods ironies-spottend as 'n "held" aan te dui (in welke geval "held" iemand is wat hom deur minderwaardige optrede onderskei). "Ironie" is ook lank nie altyd "sarkasme" (bytende spot) nie. Dit kan dikwels heel gemoedelik wees, soos in "Hy skiet blomskote" (in plaas van "hy lieg"). Daar is inderdaad heelwat uitdrukkings wat tot eufemismes gereken word waarby enige gedagte aan "sarkasme" uitgesluit is.

(ii) **Nie-ironiese spot** : Nie-ironiese spot word kenbaar gemaak deur eufemistiese taalgebruik. Die sg. "naam" van die verskynsel, byvoorbeeld 'n morele oortreding soos dronkenskap, word doelbewus vermy en vervang deur 'n woord uit 'n ander sfeer. Die vervangende woord (of omskrywende woorde) word dikwels gebruik nie om gevoelens te spaar nie, maar eerder om te spot. Baie uitdrukkings vir "dronk, dronkenskap, dronk wees" en "slaan" is eerder deur spotlus as deur skroom ingegee, byvoorbeeld "hoenderkop wees/deur die blare wees" (in plaas van "dronk wees"), "hy kan nie eenbeentjie staan nie" ('n skertsende aanduiding van 'n mindere graad van dronkenskap) en "tou spring, siepsous en braaiboud kry, streepsuiker gee" (vir "slaan").

(iii) **Metaforiek** : Spot word voorts uitgedruk deur metaforiese benoeminge. In sy primêre gebruik dui 'n woord soos "donderpadda" 'n "padda" (= dier) aan, maar in sy sekondêre (metaforiese) gebruik word "donderpadda" spottend van mense gebruik, soos in "Sy is 'n donderpadda" (d.w.s. 'n nukkerige, liggeraakte persoon). Nie net die name van diere word as metaforiese benoeminge gebruik nie – vgl. "vuurtoring" (spottende benaming vir 'n "rooikopvrou") en "Rooinek" (spottende bynaam vir 'n Engelsman).

(iv) **Hiperbole** : Spot kan ook deur middel van hiperbole oorgedra word. 'n Hiperboliese element bevat "te laat wees vir sy eie begrafnis" (spottend gesê van 'n langsame persoon), "so skelm dat hy 'n nagmerrie se tuig van haar rug sal steel" (skertsend van 'n uitgeslape persoon, 'n slinkse skelm gesê) en "die ore van die kop (af) eet" (meestal ligspottend gesê van 'n goeie eter). Veral in verband met die slaan-handeling is oordrywing gewoon : "iemand slaan tot by oom Daantjie in die kalwerhok" en "iemand slaan dat hy sewe dae waterpas trek". 'n Sekere mate van oordrywing is inherent aan die meeste vergelykinge (Kok, 1942 : 34), byvoorbeeld "hy snork soos tien blaasbalke" (skertsend van 'n kwaai snorker gesê). Grappige oordrywing spreek uit "ore soos wawiele, 'n mond soos 'n waenhuisdeur" en "neusgate soos treintonnels".

(v) **Die volksvergelyking** is in die hoogste mate skertserig. Volgens Kok kom die skertslus tot uiting in "komiese, boertige gesegdes of in naiewe, spottende vergelykings van 'n lugtige, speelse aard" (1942 : 14). In

toepassing op die mens word 'n komiese uitwerking verkry deur die verrassende in die assosiasie : “'n plooiigesig soos 'n mofskaap, knyp-knieë soos 'n grootuierkoei” en “'n pap mond soos 'n oorryp spanspek”. Dit is 'n bekende verskynsel om in spotvergelykinge na 'n sekere opvallende voorkoms by 'n ander volksgroep te verwys : “abba-boude soos 'n Boesmanmeid, 'n baard soos 'n Joodse rabbi” en “groot voete soos 'n Hollander”.

(vi) **Paronomasie** : Nog 'n wyse waarop spot uitgedruk word, is deur paronomasie (woordspeling), d.w.s. die gebruik van woorde met dieselfde klank, maar met 'n verskil in betekenis (Engels “pun”). Hieroor merk Webster op : “A play on words of the same sound but different meanings or on different applications of a word, producing an odd or ludicrous effect” (1735). Hierdie spel met woorde bring dikwels verrassende verbande na vore. Vgl. “die blink kant bo hou” (d.w.s. optimisties wees, soos in “Tot siens, en hou die blink kant bo!”), wat somtyds die ligspottende toevoeging by kry “so nie hou die bokant blink!” en selfs met 'n skertsende sinspeling op die blink sitvlak van 'n bobbejaan toegepas word : “en onthou, selfs die boerbobbejaan hou nog altyd die blink kant bo!” (WAT V : 259). In hierdie gebruik word spot situasioneel kenbaar gemaak.

Woordspeling vind ons veral wanneer oor ernstige dinge die lekkerste gelag en gespot word, soos met die bevryding van die gyselaars op die Entebbelughawe, byvoorbeeld “Wat gebeur met Idi as die Jode hom besoek?” – “Hy word 'n “idioot”. Oor dieselfde voorval is ook opgeteken : “Dit was die grootste veldslag van alle tye – die Jote teen die Idi-jote!” (“Jode” teen Idi Amin se “idiote”) en “Daar is 'n drukfout in die Bybel : die Israeliete het nie teen die Amoniete geveg nie, maar teen die Aminiete” (Fanus Rautenbach in *Die Transvaler* 15.7.1976).

(vii) **Apologiese spreekwoord** : Die tekennegwing van spot word ook gevind in die sogenaamde apologiese spreekwoord of verhaalspreekwoord. De Vooy sê deur 'n min of meer spreekwoordelike gesegde om die een of ander rede te dramatiseer, bereik 'n mens “een komies effek door de wijze lessen, die sommige mensen in de mond voeren, in scherpe tegenstelling te brengen met de dwaze toepassing” (1925 : 369). Hierdie spreekwoord of sêspreuk is eienaardig ten opsigte van sy vorm of grammatikale bou : dit bevat 'n verhaaltjie wat gekenmerk word deur (a) 'n gesegde van min of meer ernstige aard, toegeskryf aan (b) 'n bepaalde persoon, wat dit (c) op 'n komiese manier gebruik ter regverdiging van sy handeling, of as kommentaar op omstandighede, byvoorbeeld “'Wat klaar is, is klaar’ (a), het die tannie gesê (b) toe sy met haar hoed op in die bad gesit het (c)” (vgl. WAT 1 : 235; Snijman, 1964 : 191). Ons vind dieselfde vormkenmerke terug in andertalige sêspreuke : “'Alles met maten’, zei de kleermaker, en hij sloeg zijn vrouw met de el” (Nederlands) en “'It takes money to make money’, said the counterfeiter, as hy copied a genuine ten dollar bill” (Engels).

(viii) **Die epigram** hou dikwels 'n “schertsende gedachte” in (Van Dale 473). Hierdie pittige of geestige gesegde (’n leksikale element) bevat dikwels 'n skynbare teenstrydigheid, byvoorbeeld “die grote hoof hom nie groot te hou nie” (Langenhoven; WAT 11 : 570).

4. DIE MIDDELE WAARMEE SPOT UITGEDRUK WORD

Soos daar verskillende vorme is wat spot kan aanneem, net so is daar verskeie middele waarmee spot tot uitdrukking gebring kan word. Hierdie middele sluit in die gebruik van volksetimologie, wisselvorme, afleiding (d.w.s. die gebruik van sekere voor- en agtervoegsels), komposita, verouderde woorde of vorme, die gebruik van woorde uit vreemde tale of dialekte en intonasie. Die betrokke middele, soos hulle toepassing in spot vind, word vervolgens toegelig.

- (i) **Volksetimologie** is die vervorming in die volksmond van vreemde, verouderde en onverstaanbare woorde

tot woorde met 'n bekende klank. Deur volksetimologie het “eau de Cologne” en “martial law” geword onderskeidelik “oliekolonie” en “Martjie Louw” (vgl. HAT 1009).

Van volksetimologie sê Smith onder meer : “Hierdie woordmaking berus op skertsende of bewuste aanpassing by die eie taal se klank- en betekenissisteem” (1962 : 154). Hy voeg daaraan toe dat sommige volksetimologiese vormings opsetlik tot stand kom en wel vir grappige doeleindes (1962 : 223-224), byvoorbeeld “baiesukkel” (< “bicycle”) en “modderkar” (< “motorkar”).

By woordvervorming het ons met fonetiese wysiging te make. Met woordvervorming word nie bedoel die verandering van 'n gegewe klank in 'n woord deur byvoorbeeld die werking van die klankwette nie, maar vervorming wat die woord somtyds 'n ander gedaante gee. Dit is nie altyd met sekerheid te bepaal of dit by woordvervorming om 'n onnoukeurige woordreproduksie ('n verkeerde vertolking van die woord se morfologiese struktuur) of 'n onjuiste klankassosiasie gaan nie.

Vervorming kan onbewustelik of bewustelik wees. 'n Onbewustelike vervorming kan heeltemal spontaan ontstaan sonder dat die komiese daarvan opval by diegene by wie dit beslag gekry het. Die omgekeerde kan ook gebeur : deur herhaalde gebruik word die grappige assosiasies mettertyd verbreek, die komiese wat aanleiding tot die ontstaan van so 'n vorm gegee het, kan heeltemal verdwyn en dan leef die “nuwe woord” dikwels as regstreekse aanduiding voort. Baie sprekers gebruik somtyds in alle erns 'n woord soos “bromkatjies” (lugpypontsteking) sonder enige bygedagte daaraan dat dit òf 'n skertsende vervorming òf vanweë die uitspraak waarskynlik volksetimologie uit “bronchitis” (Engels) is (vgl. Boshoff-Nienaber, 1967 : 186; die wisselvorm “brankieties” kan berus op volksetimologie uit Afrikaans “brongitis”).

Vervorming geskied dikwels met bewuste opset : met die doel om 'n komiese uitwerking te verkry of om grappig te wees. In hierdie verband maak Carnoy gewag van “the jocular and the contorted” (1921 : 49). Hiermee bedoel hy dat woorde vervorm word met die doel om die laglus te prikkel. Grappig is vervormings soos “katteskeer” (WAT V : 439), “kattebekeer” (WAT V : 437) en “konkelstorie”, die skertsforme van onderskeidelik “katkiseer”, “kattepikeur” en “konsistorie”. 'n Skertsende geleentheidsvorming was “die oorlog in Vietnam” (< “die oorlog in Viëtnam ; SAUK se radiovervolgverhaal *Sondaarspoort*, 1971).

Woordvervorming met 'n komiese doel is nie altyd aan 'n misverstand of onkunde omtrent die korrekte vorm toe te skryf nie — dit is dikwels volksvernuf wat vervorming meebring, soos byvoorbeeld “witstippel-merrie” (Afrikaans), 'n ligspottende vervorming van “vegetable marrow” (Engels). So is Hd “Sauerkraut” tot “choucroute” in Frans vervorm en het die Franse “asperge” tot “sparrow-grass” in Engels geword (Lecoutere-Grootaers, 1948 : 159).

De Vooys voer aan dat “komiese verdraaiingen” soos “zemelachtig” of “zemelappig” vir “zenuachtig” en “kattegezanik” vir “katechisatie” (in die taal van jong Nederlanders) soms “zinloos” is (1925 : 165). Ek beskou sodanige vorme nie as “zinloos” nie, maar as 'n spel met klanke, as taalvernuf, as bewuste skertsforme. Vernufspel, met die oog op bewuste skerts, is aan te wys in “melkmekaar”, 'n vervorming van “Helpmekaar” (die ekonomiese beweging van die jare dertig wat vir die opheffing van die Afrikaner in die sakelewe gestig is). 'n Opsetlike vervorming, met die doel om grappig te wees, is “Saalsak, Meelsak en Appeleenoo” (< “Sadrag, Mesag en Abednégo”).

Boshoff praat van die “vernuftige spel met woorde”(1964 : 18). Van so 'n aard is die hedendaagse spelery met woorde wat byvoorbeeld in bydraes tot die sogenaamde “wilde woordeboek” voorkom. Soms is wysiging van die klem en van die lettergreepverdeling die middele wat daartoe aangewend word. Die woord “worsteling” word byvoorbeeld met die hoofklem op die eerste sillabe en die deling “wór-ste-ling” uitgespreek en dan spelenderwys

met twee hoofklemme en die deling “wórs-té-ling” omskrywe as “stoetboerdery met wors”. Boshoff noem hierdie spel met woorde “vermaaklike vernufspel”. Met klinker- en kleinwysiging kan ons byvoorbeeld “kalbás” tot “káál bas” omvorm en dan sê : “sommige mense swem so”.

Onbekende woorde word somtyds vervorm om iets begryplikes daarin te lê. Sodanige vervormings is dikwels doelbewus en het dan meestal ’n komiese effek, soos “asvaalpad” (vir “asfaltpad”) en “bietjieminpad” (vir “bitumenpad”; Snijman, 1964 : 192).

Vervormings word veelal in die spreektaal aangetref. Schröder praat in hierdie verband van “Streckformen” en sê sodanige vervormings word gebruik “in *schertzhaftem, spöttischem* oder *verachtlichem Sinn*” sodat dit “mehr der Volks- und Umgangssprache angehören als der Schriftsprache” (1906 : 250). In hierdie betoog vind ons ’n verwysing na die gebruiksoogmerke, naamlik skerts en spot.

Tot wat Behaghel “Spieltrieb” noem, behoort die neologisme “visterman”, ’n skertsende benaming vir ’n “hengelaar”. In die radiotaal is “hengelaar” en “visterman” sinoniem. By “visterman” verklaar Boshoff-Nienaber : “min of meer opsetlik en skertsend gevormde neologisme met epentetiese -t- om ’n hengelaar van ’n visser/visserman te onderskei (1967 : 688). By “hengelaar” gee die WAT aan “visterman” (geselstaal)” (1V : 189).

(ii) **Wisselvorme** is ’n verdere middel waarmee spot uitgedruk kan word. Dit is in veral die geselstaal waar ’n verskeidenheid wisselvorme vir dié doel gebruik word.

By synchroniese assimilasië kom wisselvorme naas mekaar voor. So byvoorbeeld het “asseblief” die wisselvorm “assemblief” (geselstaal, dikwels nadruklik of skertsend gebruik) en die reduksievorm “samblief/seblief” (“samblief” meestal in die taal van Nie-Blankes vir “seblief”; “samblief” word ook in die gewone geselstaal skertsend gebruik; WAT 1 : 285; Boshoff-Nienaber, 1967 : 562). By albei wisselvorme merk die WAT op dat hulle dikwels in die “geselstaal” gebruik word en dat die aanwending ligspottend geskied. “Seblief” is “minder beskaaf” (Boshoff-Nienaber, 1967 : 565). Rekening moet somtyds gehou word met die milieu. So byvoorbeeld word die vorm “samblief” dikwels deur en kinders en Swartmense gebruik, en wel wanneer om iets gesoebat word.

Die bestaan van wisselvorme bewys dat die taalgebruik van ’n gemeenskap nie eenvormig is nie. Dit blyk uit byvoorbeeld “gowwerment” se wisselvorme “gowwerment, gowwermint” en “gormint”. In Kleurlingtaal is al hierdie vorme ’n ligspottende aanduiding van die gesag van die polisie. In die taalgebruik van Blankes, daarenteen, is die wisselvorme “gowwerment” en “goewerment” ’n skertsende benaming vir ’n “vrou”, soos in “Wat sal die gowwerment sê?”, ’n skertsende aanduiding dat die vrou die vernaamste seggenskap het.

(iii) **Afleiding**, die vorming van nuwe woorde uit reeds bestaandes deur die aanhegting van affikse, is ’n ander middel waarmee spot te kenne gegee kan word. Afleiding is ’n morfologiese aspek van taalgebruik en somtyds word ’n besondere formans doelbewus met die oog op geestigheid gekies. Sommige dergelike woordvormings kan soms beskou word as taalspel, d.w.s. hulle word gebruik met die oog op ’n komiese uitwerking, byvoorbeeld by Langenhoven. Vergelyk maar net sommige van sy afleidinge deur agtervoegsels op “-(ig)heid, -geid, -(lik)heid”, soos in “niks-te-doen-het-geid, niksigheid, anderstigtheid, moenielikheid” en op “-ery”, soos in “spookoproepery, verspottery”.

In spottaalgebruik is sekere formantia aan te wys waarmee dikwels ’n geestige uitwerking verkry word, deur byvoorbeeld die agtervoegsels “-asie, -entheid, -ery, -ie, -in” en deur die voorvoegsel „ge-”. Dit wil egter geensins sê dat hiërdie voor- en agtervoegsels in elke geval ’n komiese uitwerking bewerkstellig of ’n bepaalde of onderskeibare semantiese waarde het nie.

Die agtervoegsel “-asie” vind ons in afleidinge soos “spokerasie, foeterasie, bakkerasie” en “trekkerasie” – woorde wat as sodanig met die oog op spot gebruik word.

“Spokerasie” word ligspottend gebruik teenoor of van iemand wat snaaks geklee is of ’n opvallend snaakse, dikwels lagwekkende voorkoms het. “Spokerasie” is nie werklik ’n “spook” nie – daar is ’n bygedagte : “spokerasie”, wat ongeveer dieselfde as die onafgeleide woord beteken, word komparatief aangewend, naamlik “iemand wat soos ’n spook lyk”. “Foeterasie” is sinoniem met “lollery” en word skertsend gebruik vir “neukery, foetery”, soos in “Dis nou ’n foeterasie” (WAT 11 : 725). Ligspottend word ook gebruik “bakkerasie”, in “Watse bakkerasie is hier aan die gang?”, met die betekenis “gebak(kery) en gebrouery” (opgeteken in Pretoria). In “Ek het nog nooit so ’n groot trekkerasie gehad nie” word “trekkerasie” skertsend gebruik vir “trek, trekkery” (opgeteken in Pretoria).

Nog ’n formans wat in spotgebruik gevind word, is “-entheid” soos in “gevoelentheid”, die geselstaalwisselvorm van “gevoel”. Die vorm “gevoelentheid” word somtyds skertsend gebruik (vgl. WAT 111 : 214). “Gelerentheid” en “verbelentheid”, die geselstaalwisselvorme van “geleerdheid” en “verbeelding”, is gewestelik en het volgens Kempen iets van ’n volkse by-waarde (1969 : 455).

Die formans “-ery” word gevind in byvoorbeeld “advokaterij”, ’n skertsende benaming vir die uitoefening van die beroep van advokaat (WAT 1 : 62). Uit “hout saag” het ons die samestellende afleiding “houtsaery”, skertsend vir “gesnork”, soos in “Die nagtelike houtsaery van ’n kamermaat kan baie hinderlik wees”.

Spot kom somtyds op ’n besondere wyse in die verkleiningsformans tot uiting. Ligspottend druk Dirk Mostert ’n bepaalde gevoelsbestek uit in “. . . lyk dit daar op Oom Bart se werf soos ’n halfwas veglaertjie” (*Moleste in die Moot* : 68). ’n Pejoratiewe gevoelswaarde het die diminutief in “die gemaakte glimlaggie”, waar die spot afsku of afkeer is (Hendrik Brand, *Die Swart Hand* : 197).

Semanties-funksioneel dui die suffiks “-in” ’n vroulike persoonsgroep aan. In studentetaal is die afleidings “sottin” en (minder gebruiklik) “swapin” speelvorme en skertsende benoeminge vir ’n eerstejaardame. Hierdie afleidinge is vermaaklik om hulle ongewoondheid. In spotgebruik word die formans “-in” soms ook aangetref by afleidinge buite die vroulike persoonsgroep, soos in “insektin” en “dierin” (Léon Maré, *Profeet Bobbejaan*, 1937). Met hierdie afleidinge was die gedagte klaarblyklik om geestig of snaaks te wees.

Die premorfeem “ge-” kom voor in woorde wat somtyds ligspottend gebruik word, byvoorbeeld “geskoen, gedas, gebroek, gebaadjie, gehoed”, soos in “Hy is al klaar gebroek en gebaadjie”, skertsend vir “vroeg klaar aangetrek wees”.

(iv) Spot kom dikwels deur middel van **komposita** (samestellings) tot uitdrukking, en vir animata (mense en diere) en inanimata (sake) is daar talryke spotbenoeminge in kompositumvorm.

Komposita wat spottend of ligspottend in verband met mense gebruik kan word, is byvoorbeeld “geelbek” (’n Kaapse Kleurling), “klipkop” (’n Bantoe), “kromneus, haakneus” (’n Jood) en “perdedokter” (veearts). Vir diere is daar volop skertsende benoeminge in kompositumvorm : “boereverdriet” (donkie), “gaffelkop” (os), “bottelnek” (vark) en “blakerpote” (makoue). Sake word dikwels skertsend benoem : “donderpadda” (motorfiets), “galspugies” (koffie), “bobbejaanspieël” (mika), “skiet-skop-en-donderprent” (’n melodramatiese rolprent waarin dikwels geskiet en gemoor word), “Jan-in-die-sak” (’n doekpoeding), “(’n) trap-der-jeugd” (fiets), “hou-jou-smoel-wet” en “hou-jou-bek-wet” (spottende en skertsende benaminge vir die wet van 1877 waarkragtens die vryheid van spraak en die uitoefening van kritiek in Transvaal verbied is).

(v) Spot word vervolgens uitgedruk deur die gebruik van verouderde woorde of vorme. Die skrywers van byvoorbeeld historiese romans gebruik somtyds opsetlik verouderde woorde (argaismes) skertsend om 'n persoon of die sfeer van 'n tydperk uit die verlede te karakteriseer. Sodanige woorde of vorme word egter ook in die spreektaal gebesig.

“Gaf”, die verledetydvorm van Nederlands “geven”, word somtyds nog skertsend gebruik, in uitdrukkings soos “En toe gaf hy my 'n klap dat my ore tuit” en “Toe die opsiters die gees gaf” (vgl. WAT 111 : 7). Nie deur die gewone aanwending van die verledetydvorm “(het) gevlieg” word skerts gewek nie, maar wel deur die modaal gebruikte verlede deelwoord “gevloog”, gevorm van die eweso gebruikte sterk imperfektum “vloog” by “vlieg”, soos in “Ons het net gou na Kaapstad gevloog vir die konferensie” (met die betekenis “gemaak grootdoenerig” of “gewigtig”; WAT 111 : 213). Skertsend word ook somtyds gebruik die vorme “sloeg, vloog” en “bevloog”, soos in “Waar sloeg (= slaan) ek hom nie met die plathand nie”, “Dit was toe dat die hond my bevloog” (= bevlieg) en “Toe vloog (= vlieg) hy vir jou oor die aarde”.

(vi) Spot word eweneens uitgedruk deur die gebruik van woorde uit vreemde tale of dialekte (wat dan aan sleng grens). So byvoorbeeld word “fasie”, wat verband hou met Nederlands “fasie” en met Frans en Engels “face”, in Afrikaans skertsend gebruik vir “gesig, bakkies, tronie” (vgl. WAT 11 : 659; Boshoff-Nienaber, 1967 : 223). By “arriewarrie” dui Boshoff-Nienaber aan : “dialekties”, in die betekenis “tot weersiens”, 'n skertsende vervorming van “au revoir” (Frans; 1967 : 141; WAT 1 : 265). “Jinkalas, 'n vervorming van “jakkals”, is skertsend deur Blankes van ou Hottentotveewagters oorgeneem en word veral teen kinders gebruik, soos in “Pasop, jinkalas sal jou vang!” (vgl. WAT V : 50). Dialekties is 'n benoeming soos “draadadder”, waarby die WAT opmerk : “(gewestelik). Skertsende benaming vir 'n fiets” (11 : 277).

(vii) Daar is nog 'n hele aantal ander middele waarmee spot uitgedruk word. Een daarvan is intonasie en dié is reeds (op p. 18) bespreek.

5. DIE VERBAND TUSSEN SLENG EN SPOT

In die bespreking van die estetiese aspek van taalgebruik is verklaar dat sleng 'n substandaardvorm van die taal is. Wat nou beantwoord moet word, is die vraag of sleng enige verwantskap met spot het. Die doel met hierdie bespreking is om na aanleiding van die aard van en die motief vir die gebruik van sleng aan te toon dat sleng wel aansluiting vind by spot.

Partridge se stelling dat “Much of the best wit is couched in slang” bevestig dat daar 'n kontakpunt is (1935 : 34). Hierby sluit aan die betoog van De Vooy dat sleng taal is wat die laglus moet prikkel. Onder sleng bring hy onder meer tuis “nuwe woorde, nuwvorming, opzettelijke grappige verbinding” (1947 : 205-206, 212, 218).

Ook uit die gebruiksmotief kom ons meer omtrent sleng te wete. Die motief is psigologies van aard : uit afkeer van die konvensionele woord word gesoek na die ongemene wat die verbeelding prikkel en grappig of skilderend is (Jespersen, 1922 : 298). Dit is syns insiens onder meer 'n spel met die taal om dit te vernieu ... ook waar die gangbare woord klaarblyklik voldoende is (1940 : 98). As een van 'n groep verskynsels wat deur sleng tot uitdrukking kom, noem Maurer spesifiek “Spott” (1933 : 35).

Op grond van die voorgaande betoë word die gevolgtrekking gemaak dat daar 'n verwantskap tussen sleng en spot is.

Sleng is individueel in oorsprong en kan toevallig en plotseling by 'n geestige spreker of 'n vernuftiger skrywer

as geleentheidskeppinge ontstaan. Sodanige vorminge kan 'n kortstondige bestaan hê of kan, weens oorspronklikheid en lewensvatbaarheid of geestigheid, veredelend in die algemene taalgebruik opgaan. Uit die taalkring van skoliere en studente styg steeds sekere woorde dikwels tot die algemene taalgebruikskring op. So byvoorbeeld het naas 'n aristokraat soos "bakkebaard" die skertsende, sinonieme benoemings "kieskloste" en "toombaarde" tot stand gekom.

Heelwat Nederlandse woorde wat volgens De Vooy's sleng is, het sedert 1700 in aansien gestyg en gee nou nie die minste aanstoot in beskaafde kringe nie, byvoorbeeld "aangapen, dwepen, eensklaps, flink, gul, oorveeg, krullebol, een blauwtje lopen, de gek scheren". Hy voeg daaraan toe dat eertydse slegwoorde soos "onthuts, opbeuren, naar iets hunkeren ... nu tot de voorname taal behoren, en soms boekachtig klinken" (1947 : 240). Uit hierdie voorbeelde blyk dit dus dat sommige slengwoorde uit 'n beperkte milieu tot algemene gebruik kan opgaan.

De Vooy's voer aan dat die vorming van slengwoorde plaasvind deur onder meer die "versmelting van twee woorde" en dat "opzettelijke menging" ter wille van "het affekt" geskied. As 'n "opzettelijke grappige verbinding" noem hy dan die studentewoord "prolurk" (< "proleet" en "schurk"; 1947 : 219-220). Met "prolurk" is te vergelyk 'n neologisme soos "boesnot" (goedige spotnaam vir 'n "Kleurling"), 'n hibriediese kontamnasieprodukt van "Boesman" en "Hotnot" (Langenhoven, *Ons Weg deur die Wêreld*, 1 : 3; WAT 1 : 470). "Goiingtot", 'n skertsende benaming vir 'n "(verflenterde) Kleurling", is 'n Boerneef-samestelling van "going" en "Hottentot" (vgl. WAT 111 : 344).

Baie segswyses is beproefde sleng : "Idiom is fed by the tested inventions of slang" (Brophy, *English Prose*, 1932). So het Afrikaans minstens 44 sinonieme uitdrukkings, meestal skertsend en soms verbloemend, vir "dronk wees", byvoorbeeld "gekoring wees, hy het te veel lawaaiwater in, hy het te diep in die bottel gekyk, hy is getee/getik" (WAT 11 : 335).

Na aanleiding van die bogenoemde getal en as gelet word op die menigte sleng-sinonieme vir animata en inanimata kan van hipertrofie gepraat word. So byvoorbeeld het Afrikaans sowat 30 skertsende benaminge vir 'n "donkie" (byvoorbeeld "boereverdriet, beskuitvoet, droogtevlieg, dikdood, kleitrappier, jersalemonie" en "apostelperd"; WAT 11 : 242) en 54 min of meer skertsende benaminge vir "slegte of flou tee of koffie" (byvoorbeeld "kasaterwater, tasater-, kaljater-, kasewarie-"; WAT V : 374). 'n Gevolg van die drang om sleng te gebruik, d.w.s. om jou geestig en anders as andere uit te druk, is taalverryking.

'n Eienskap van sleng is dat dit nie taalgebonde is nie. Dit word somtyds van een taal na 'n ander oorgedra. So byvoorbeeld was "Yank/Yankee" oorspronklik 'n slengwoord, daarna (volgens die HAT 1065 en Van Dale 2135) 'n spotnaam vir 'n "Noord-Amerikaner" en tans is dit 'n skeldnaam in baie wêrelddele vir dié volksgroep. In Afrikaans het ons die groentesoort "aartappel" wat by uitbreiding skertsend gebruik word vir 'n "gat in die kous". Reeds in 1895 is "potato" (die Engels vir "aartappel") vir "a hole in stockings" as 'n Engelse slengwoord bestempel. Studente wat sterk sigarette skertsend "doodkisspykers" noem, gebruik maar net die vertaalde Engelse slengwoord uit die jaar 1891.

6. SAKE EN VERSKYNSELS WAT SPOT UITLOK

Noudat die vorme van spot toegelig is en die middele waarmee dit uitgedruk word, geïdentifiseer is, kan ingegaan word op die sake en verskynsels wat spot ontlok. Die terrein van spot is verbreed en ons kan sê daar is niks waarmee nie gespot word, of kan word nie. In hierdie bespreking gaan dit oor die bespotting van animata (mense

en diere) en inanimata (dinge, sake). Eers word die mens as enkeling en as lid van 'n groep aan die orde gestel en daarna diere en sake.

6.1 DIE MENS AS ENKELING : SY VOORKOMS, SY KARAKTERTREKKE, SY HANDELINGE, SY PERSOONLIKHEID, SY BYNAAM

Bespotting van die individu kom tot uiting deur onder meer verwysing na sy voorkoms, vermelding van 'n karaktertrek of sinspeling op die een of ander opvallende eienskap of optrede.

Met die voorkoms van 'n persoon word dikwels ligtelik gespot. 'n Spottende benaming vir iemand met 'n groot maag is "dikpens" terwyl 'n gesette persoon 'n "vetsak" genoem word (WAT 11 : 177).

Spot met 'n persoon se voorkoms is nie altyd aan 'n bepaalde woord gekoppel nie, maar lê dikwels opgesluit in die hele uitdrukking, byvoorbeeld "hoe rooier, hoe mooier", spottend gesê teenoor of van iemand wat in rooi gedos is. 'n Kort mannetjie word ligspottend soos volg omskryf : "hy is net drie bakstene hoog" (opgeteken in Bloemfontein) en "hy is 'n diepebord en 'n baksteen hoog" (WAT 11 : 153.) Van 'n jong dogter wie se borsies begin ontwikkel, word ligspottend gesê "die by het haar gesteek" terwyl van iemand wat 'n dik buik begin kry skertsend gesê word "sy bors begin afsak". Hang 'n seun se hemp uit, word skertsend gevra of hy "vadoeke verkoop" en is 'n meisie se sykouse gedraai, word spottend gesê "ons het vandag weer 'n musikant in die familie".

Selfs in die poësie word met voorkoms gespot. Vergelyk maar net Visser se gespot, in die antiese, met "die trekkers" wat "dikker en vetter" word in die "Luilekkerland" : "Tot skraal Piet Verster word gesetter; ou maer Jan de Jager kry 'n vaatjie; die rietskraalste nooi word al plomper" (*Lotos-Land*, 1929 : 91-92).

Spot vind voorts toepassing wanneer 'n persoon se karaktertrekke beoordeel en in karakteristieke benaminge aangedui word. So word van 'n vrou wat haar man in alles wil oortref, spottend gesê "Dis 'n haan van 'n hen daardie". Ironiese spot tref iemand soos 'n "grootprater" en ons vind dit met die gebruik van byvoorbeeld "hondestront", 'n uitroep wanneer iemand baie spog of grootpraat, hom spoggerig gedra (WAT 1V : 365).

'n Menslike eienskap soos geveinsdheid vind neerslag in 'n kompositum soos "bobbejaanhartseer", ligspottend vir oppervlakkige treurigheid (WAT 1 : 456). In plaas van te sê uiterlike vroomheid is skynheiligheid word skertsend verklaar : "Hulle is nie almal heilig wat kerk toe gaan nie" (WAT 1V : 139).

Met menslike optredes (handelinge) word die draak gesteek. So byvoorbeeld word ligspottend teenoor 'n onbeholpe ruiter gebruik "perdry soos 'n Engelse Tommie". Van iemand wat die huisgodsdien uitrek, word ligspottend gesê "hy kuier in die hemel" (WAT 1V : 174). Die predikant word op gemoedelik-skertsende wyse betrek : "so ontydig soos 'n predikant" (Kok, 1942 : 54). In uitdrukkinge wat verband hou met die mens se doen en late is daar volop spot. 'n Menigte van die talryke uitdrukkinge in verband met "verlief wees, vry, verloof wees en trou" is volgens Malherbe die gevolg van 'n "onuitroeibare skerts- en plaaglus wat by die minste aanleiding of dikwels sonder die minste grond uit pure moedswilligheid tot uiting kom sodra die geleentheid daar is" (1924 : 94). Vir "vry" bestaan daar die ligspottende uitdrukking "die pols voel" en die metaforiese "die kat in die donker knyp". Van iemand wat gaan trou, word skertsend gesê "sy kop in die halter steek".

Deur middel van spotname word sekere persoonlikhede aangedui. So byvoorbeeld is "Dirk Boontjie" (geselsaam) 'n spottende benaming vir 'n ontevrede persoon wat altoos iets anders verlang as dit wat hy kan kry (WAT 11 : 195). "Klein Daantjie Donderbus" word spottend toegepas op 'n kind of persoon wat met sy krag en vermoëns te koop loop terwyl hy klaarblyklik tot baie min in staat is (WAT 11 : 4). "Piet Verdriet" word ligspottend gebruik ten opsigte van 'n persoon wat gedurig sy lot bekla en in 'n mistroostige stemming verkeer. Tot persoonlikhede

wat deur spotname geïdentifiseer word, behoort “Kaspaas”, ’n skertsende benaming vir iemand wat een of meer van Oom Kaspaas se eienskappe openbaar, d.w.s. baie grootpraat, oordryf of lieg (WAT V : 380).

Van ’n ander aard is daardie persoonstipes wat skertsend benoem word soos “dagblad” (vir iemand wat alles van ’n ander se sake weet en dit oral rond vertel; WAT 11 : 12). en “dorpsorakel” (vir ’n dorpsbewoner wat voorgee dat hy met gesag oor alle aangeleenthede of gebeurtenisse op ’n dorp kan praat en menings daarvoor kan uitspreek; WAT 11 : 270). ’n Persoon wat gereeld en gewoonlik onmatig sterk drank gebruik, word ligspottend ’n “elmboogligter” genoem (WAT 11 : 533).

Hierdie tipes is nie soos die persoonlikhede gefantaseerd of spreekwoordelik nie.

Spot van ’n heel ander soort is eienaamspot. Dié spot is nie net gewestelik nie. Ons vind dit terug in byvoorbeeld die raaisel : “Wat is die trappe van vergelyking van ‘naar’?” en die antwoord : “Naar, Pienaar, Kotze” (voorbeeld verstrek in ’n persoonlike mededeling deur prof. J. Combrink, 1978). Met name word voorts gespot in ’n raaisel soos : “Wie is vandag (d.w.s. net ná die Britse algemene verkiesing in Mei 1979) die drie belangrikste vroue in die wêreld?” – “Margaret Thatcher, Antie Sarie (Ahtisaari, van die VV) en Aia Tollah (aya-tollah Khomeini, van Iran)”.

Ook in bynaamgewing lê somtyds spot opgesluit. Oor lewendige byname het Snijman opgemerk : “In die gewone lewe het spanning ontspanning as sy teenhanger. In die taal vind ons hierdie neiging op die formele vlak terug. Die kortheid en bondigheid van die enkele woord het as sy teenhanger die uitbreiding, die omskrywing, die uitdrukking. Die begrip wat in een woord gekonsentreer is, word dan deur ’n verbinding van kenmerke of ander gegewens uitgedruk, waardeur die saak byvoorbeeld in ’n gunstige, ongunstige of grappige lig gestel word wat nie sonder meer uit die gewone enkelvoudige woord spreek nie. Op dié manier ontstaan die bynaam vir ’n persoon” (1964 : 177). Van belang vir hierdie studie is die stelling dat “kenmerke” in ’n “grappige lig” gestel word.

By “bynaam” verklaar die WAT : “’n toenaam, gewoonlik spottend of plaend toegevoeg, byvoorbeeld, ‘Sy bynaam is Ou Paal omdat hy so lank en skraal is’” (1 : 568). By “bijnaam” gee Van Dale die volgende verduideliking : “1. toegevoegde naam : Hendrik IV verdiende de bijnaam van de Grote; 2. naam die voor de eigenlijke of doopnaam in de plaats gegeven wordt, op grond van een kenmerkende eigenschap, veelal als spotnaam; ‘hij droeg de bijnaam van Buikje’” (240).

Van verdere belang vir die studie is die stellings in hierdie definisies dat (a) ’n bynaam gewoonlik “spottend of plaend” toegevoeg word (byvoorbeeld “Ou Katsnor”); (b) ’n bynaam ’n “toegevoegde naam” is (byvoorbeeld “Gert Bananavingers”); (c) ’n bynaam die eienaam vervang “op grond van een kenmerkende eigenschap” (byvoorbeeld “Psalm 119”, Langenhoven se spotnaam vir sy onderwyser-vriend, mnr. Jacob Smit, wat besonder lank was; ’n persoonlike mededeling deur mev. Langenhoven, 1945).

Die aangehaalde woordeboekdefinisies dek egter nie al die aanleidings tot spot in bynaamgewing nie. Ook die habitat, ’n besondere gebeurtenis of ’n beroep kan aanleiding tot sodanige spot gee.

Hoewel ons in die geval van byname met die aspek van identifikasie te make het, moet daarop gewys word dat byname wat aan sommige inwoners van streke gegee word en dikwels op toevallige eienskappe en hoedanighede berus, nie altyd spotgerig is nie. Sommige van hierdie byname dien dikwels bloot ter onderskeiding van persone met dieselfde name en/of vanne.

Spot met die habitat was egter duidelik in die spel toe Langenhoven geskryf het : “Hy was Koos van der Byl, ou Skeel Koos van die Gatplaas se seun” (*Doppers en Filistyne*, in : Goldblatt, *die erwe van ons vaad're*, 1971 : 24; “Gatplaas” staan ook bekend as “die Hel” of “Gamkaskloof”).

'n Sekere gebeurtenis het 'n Vrystaatse boer, ene Piet Viljoen, die spottende bynaam "Piet Vel" besorg. (Hy het hom ongewild by sy medeburgers gemaak toe 'n Boerekommando gedurende die oorlog teen Wietzie op sy plaas saamgetrek was. Sy optrede het daartoe gelei dat hy op die vel van 'n pasgeslagte os geplaas en op en af die lug ingeskiet is; G. H. van Rooyen : Voortrekker-byname, TVV XV11, dl. 3, 1961 : 11).

Ook die nering (beroep) gee somtyds aanleiding tot spottende byname, byvoorbeeld "Piet Donkie". (Dit was die spottende bynaam van 'n man wat onder die boere rondgery, donkies opgekoop en bloed- en vleismeel daarvan gemaak het; Hobsons, *Aan Jannie* : 47.)

'n Ontleding van byname wat spottend gebruik word, toon dat drie groepe onderskei kan word, naamlik substituerende byname, voorbygevoegde byname en agterbygevoegde byname. Die bou van hierdie bynaamgroepe word vervolgens toegelig.

(i) Die konstruksie van substituerende byname is veelal "ou" + naam (wat die eie- of doopnaam vervang), byvoorbeeld "Ou Katsnor, Ou Bles". In dié gebruik word sowel die eienaam as die van verswyg (naamlik Gert Coetzee en Jan van Rooyen). Die noem- of roepnaam word somtyds sonder die voorvoegsel "ou" gebruik, byvoorbeeld "Katsnor".

(ii) In voorbygevoegde byname, byvoorbeeld "Skeel Koos, Pienk Piet" en "Stukkende Stoffel" (omdat "die ou so kon suip"; Hobsons, *Aan Jannie* : 31) word die eienaam behou as toevoegsel agter, naamlik "Koos, Piet, Stoffel". In "Ou Rooi Jiems" (spotnaam vir 'n sekere onderwyser wat baie rooi in die gesig was) is "ou" 'n aanvullende bepaling voor, vorm die toevoegsels plus die roepnaam tesame die bynaam en sit die spot in die hele bynaam.

(iii) In agterbygevoegde byname, byvoorbeeld "Gert Bakbene" en "Piet Lekkerpraat" (".... maak hom vir die Provinsiale Raad klaar"; Hobsons, *Aan Jannie* : 103), word die eienaam behou as toevoegsel voor, naamlik "Gert, Piet".

In groepe (ii) en (iii) is die toevoegsel, voor of agter, nie op eie houtjie 'n bynaam nie, byvoorbeeld "Skeel" (in die voorbygevoegde byname) en "Lekkerpraat" (in agterbygevoegde byname).

Wat die gebruikaspek van byname betref, vind ons dat dit òf agter die benoemde se rug òf openlik aangewend word. So byvoorbeeld word agter die rug van onderwysers (deur leerlinge) gepraat van "Ou Paal" (ene mnr. Malherbe) en van "Ou Droogte" (deur studente, van 'n lektor, dr. Conradie). Byname word somtyds openlik gebruik, byvoorbeeld dié vir bekende politici, en wel deur onder meer Opposisiekoerante, soos "Piet Tesis" en "Piet Beloftes" (min. P.G.J. Koornhof) en "Albert Bokbaardjie" (oud-min. Albert Hertzog).

Om saam te vat : die mens rig die pyle van sy spot op veral die voorkoms, karakterskepe, eienskappe en handeling van sy medemens. Andersins assosieer hy spottend sy medemens met sekere persoonlikhede of bespot hy hom deur middel van byname.

6.2 DIE MENS AS LID VAN 'N GROEP : SY BEROEP, SY GROEP/STAM

Dit gaan hier om die benoeming van (a) die beroepe van mense en (b) groepe mense, naamlik streekbewoners en volksgroepe.

In Afrikaans is beroepe 'n produktiewe terrein vir nuutskeppinge wat skertsgerig is. So byvoorbeeld noem leerlinge 'n "onderwyser" somtyds skertsend 'n "donkiedrywer" of 'n "ghoeroe" (WAT 11: 242 : WAT 111 : 343). Koddig, maar altyd gewild, is ligspottende benaminge soos "goggadokter" en "goggakoning" vir 'n "insektekundige"

(WAT 111 : 343-344). Hoe lugtig met beroepe geskerts word, blyk voorts uit benoeminge soos “klipneuker” (geoloog) en “boetebessie” (’n vroulike verkeerskonstabel).

Vir groepe is daar volgens Kok ’n “speelse neiging” tot geestige name (164 : 148). Wat groepe betref, onderskei ek tussen name vir streekbewoners en name vir volksgroepe.

Bekende name vir streekbewoners is “Blikore, Woltone, Vaalperse, Takhare, Vlaktebobbejane, Riemlanders of Riemventers”. Vir die mense van die sanderige Bothaville is daar die skertsende benaming “sandtrappers” terwyl die inwoners van Somerset-Wes skertsend “dinamietboere” genoem word (veral op sportgebied gebruik; só genoem na die dinamietfabriek by dié dorp). Die animositeit tussen die inwoners van buurdorpe gee soms aanleiding tot spotnaamgewing. So byvoorbeeld word op Oudtshoorn spottend van George se inwoners as “patat-eters” gepraat, waarop hulle skertsend antwoord met “volstruisboere”.

In Suid-Afrika is die milieu besonder vrugbaar vir die ontstaan en gebruik van spotname vir volksgroepe want nie alleen bestaan die land uit vier provinsies elk met ’n eie staatkundige verlede nie, maar word hier ook verskillende volksgroepe met eie identiteite naas mekaar aangetref.

Spotname vir blanke volksgroepe is onder meer “Platvoete” (Jode; WAT V : 69) en “Mak Engelse” of “Boere-Engelse” (verafrikaanse Engelse). Uit die politieke geharwar aan die einde van die vorige en die begin van die huidige een spruit ’n spotnaam soos “Kakie” (vir ’n Engelsman, ’n Engelse soldaat, ’n Engelsgesinde of verengelse Afrikaner; WAT V : 147).

Vir die gekleurde volksgroepe is daar baie spotname, byvoorbeeld “’n Hottentot word soms, meestal gewestelik en grappig of skimpend ook genoem brandhoring, draaihoring, goiingt, gomtot, kierekop, koffiestok, peperkorrelkop” (WAT IV : 417). Vir die Kaapse Kleurlinge is daar onder meer “lemoenkoppe” en “geelbekke” en vir die Bantoe “klipkop, bitterbek, swartnerf, swartvel” en, in die heel jongste tyd (1978-1979), ook “pluraal” (nadat die naam van die Departement van Bantoe-administrasie verander is na die Departement van Plurale Betrekkinge; opgeteken in Pretoria). In ’n departementele omsendbrief (D2/6/2/1/1, van 22.6.1978) is in verband met die “gebruik van die woord ‘pluraal’ as ’n selfstandige naamwoord” onder meer verklaar : “Die Minister ... het aangedui dat die woord ‘pluraal’ asseblief onder geen omstandighede as ’n selfstandige naamwoord gebruik moet word wat dan ‘Bantoe’ sou beteken nie. Die Minister is begaan daarvoor dat deur onverantwoordelike gebruik van die woord daar ’n stigma aan sou kleef”. Die drang tot skerts het by die publiek en by koerante bly voortleef. So byvoorbeeld het ’n hotelbaas in Port Elizabeth die woord “Plurale” gebruik (*Rapport*, 22.4.1979 : 5) en het ’n koerant geskryf “Koornhof gets the plurals” (*The Citizen*, 15.11.1978 : 1; in ’n berig oor die herskommeling van die Kabinet). Selfs nadat amptelik aangekondig is dat die naam van die betrokke Departement verander gaan word na die Departement van Samewerking en Ontwikkeling verskyn die woord “Plurale” in ’n brief aan ’n koerant (*Beeld*, 5.5.1979 : 6).

6.3 SPOTBENOEMINGE VIR DIERE EN SAKE

Spot, veral bedekte spot, is dikwels in die spel by die benoeming van diere (animata) en sake (inanimata).

Diere (fauna) kry veelal gewestelike skertsende name, byvoorbeeld “bottelbek” (vark; opgeteken by Brits), “beskuitvoet” (donkie; opgeteken by Calitzdorp) en “gaffelkop” (os; opgeteken by Oudtshoorn).

Wat sake betref, gaan dit hier om die benoeming van liggaamsdele, spyse en drank, gebruiksartikels en plekke.

Die besondere ekspressiwiteit van die Afrikaans volkstaal blyk uit die groot aantal beskrywende, grappige en

pittige woorde wat ons vir sekere liggaamsdele het. Vir die “kieliebeentjie” (Ingels “funny bone”) is daar onder meer “tinteltonnetjie, verneuk-, telefoon-, skok-, bliksem-, elmboog-, wewenaars-, eina-” en “gonnabeentjie” (vgl. Kok, 1963 : 123). Die vroulike skaamdeel word ligspottend genoem “bokspoor” (WAT 1 : 125) en “koffieboontjie” (opgeteken in Pretoria).

Vir spyse en drank is daar ’n menigte skertsende benaminge en die voorraad word voortdurend aangevul.

Volksbenoeming vir voedsel is onder meer “stormjaers, maagbomme” (kluitjies in vet gekook; Kok, 1974 : 17), “broek-en-baadjie” (aartappels wat in die skil gekook is; opgeteken in Pretoria, Bloemfontein), “glip-en-gly” (jellie; opgeteken in die Klein-Karoo), “padda-eiers” en “padda-ogies” (tapioka en sago; opgeteken by Oudtshoorn en Calitzdorp), “bokkos” (blaarslaai; WAT 1 : 475), “boerewhisky” (koffie; opgeteken by Nelspruit) en “hoender-vrug, kekkelbessie, kiepievrug, Noupoort se vrug” (hoendereier; WAT 1V : 324; WAT V : 655). In dergelike naamgewing sit ’n lewendigheid wat nie deur die gewone naam uitgedruk word nie.

Vir drank is daar ligspottende benoemings soos “lawaaewater, tiermelk, witblits” en “grootpraatdruppels” (sterk drank) asook “bokbloed” (wyn; opgeteken in Namakwaland).

Vir gebruiksartikels is daar volop skertsende benoeming. Sodanige benoeming word hier aangehaal vir kleding, rookgoed, wapens en vervoermiddels: “apepak” (aandpak; WAT 1 : 231). “blaar, dop, dot” (hoed; WAT 1 : 423 en WAT 11 : 259, 272); “gifpyp” (sigaret; WAT 111 : 262), “duiwelskruid” (tabak; WAT 11 : 390); “bobbe-jaanboud” (’n outydse geweer, veral die ou pangeweer; WAT 1 : 456), “donderbus” (enige groterige, swaar geweer wat hard skop; WAT 11 : 239), “brulhoring” (geweer; WAT 1 : 545); “Noagmotor” (outydse motor), “asbaan-tor” (miniatur renmotor), “draadadder, draadkameel, martelpyp” (fiets; WAT 1 : 411; WAT 11 : 277; Snijman, 1964 : 177).

Spotname vir plekke sluit in dié vir provinsies en plase. Spotname vir die provinsies is uit die aard van die saak min in getal, byvoorbeeld “Blikoorland” (die Vrystaat; WAT 1 : 433) en “Piesangland, Koelieland, Kerrieland” (Natal; WAT VI : 597 en WAT V : 593).

Die spotverwysing is somtyds in die naam van die plek vervat : “Jodebad” (Warmbad, noord van Pretoria; omdat dit naweke druk besoek word deur veral Johannesburg se Jode), “Boërebad” (Carolina, in Oos-Transvaal; die warmbad dáár lok veelal net Boere), “Koeliedorp” (Brits; omrede die baie Asiërs wat daar woon), “Dopper-hemel” (Potchefstroom; aangesien dit die tuiste van die Doppers is), “Bokwerf” (Britstown; die inwoners aldaar hou baie bokke aan), “Pampoendorp” (Prins Alfred Hamlet; na aanleiding van die pampoene op die dakke van die huise in hierdie dorp).

In sommige plekname, veral in Namakwaland en Boesmanland, lê spot en skerts in die naamgewing verskuil, byvoorbeeld “Grappies, Lekkerlê-en-Swaaropstaan” (Malherbe, 1924 : 98). Vir buitestaanders is sommige plekname, by die eerste aanhoor daarvan, komieklik, byvoorbeeld “Stofbakkies, Hoendernes, Lekkerdrink”. Dié plekname dui nie sonder meer op ’n neiging tot geestigheid nie – veeleer was faktore soos droogtetoestande, voorvalle uit die daaglikse lewe en verlossing uit die nood verantwoordelik vir hierdie komiese name.

’n “Wêreld van gemoedsaandoeninge” lê in sommige van ons plaasname opgesluit (Kok, 1974 : 17). Sekere name wissel van keurig tot koddig, van pittoresk tot skalks : van “Geenfontein” tot “Twee-buffels-met-een-skoot-morsdood-geskiet-fontein”, van “Dankie Pa” tot “Grootstry”, van “Opsitkers” tot “Druk-my-niet” en van “Koffie-meul” tot “Grootdors”.

7. DIE GEBRUIKLIKEID VAN DIE BETROKKE BENOEMINGE

In die bespreking van “taal en gemeenskap” is onder meer verklaar dat verskillende sake somtyds in verskillende streke verskillend benoem word en dat ’n bepaalde woord in een kring skerts waarde kan hê terwyl dit in ’n ander kring onbekend kan wees. Na aanleiding van die verskillende benoemings wat in hierdie hoofstuk bespreek is, kan ons die bostaande stellings uitbrei en sê dat die gebruiksfrekwensie van spotbenoeminge van groep tot groep kan verskil, dat sommige benoemings landswyd bekend en ander streekgebonde is, dat sommige staatmakers en ander eendagsvlieë is.

Onder jongmense, naamlik skoliere en studente, het veral nuutskeppinge soos “kiesklose” en “koeighries” ’n hoër gebruiksfrekwensie as onder bejaarde mense. Sommige benoeminge is staatmakers, ook by die ouer geslag, byvoorbeeld “boer(e)matriek” (’n skertsende benaming vir die aanneming tot lidmaat van die Afrikaanse kerke) en “boereparlement” (skertsend vir ’n kongres van ’n landbou-unie).

Benoeminge vir inanimata is nie almal landswyd bekend nie – baie is streekgebonde (gewestelik). Algemeen bekend is byvoorbeeld “parlementsuisie” (’n skertsende benaming vir ’n “gemakhuisie”), “kattetroeg” (skertsend vir ’n “melksalon”) en “paddaslagter” (spottende benoeming vir ’n “stomp mes”). Streekgebonde is “saal” (skertsend vir ’n “korset”; opgeteken in Pretoria).

Benoeminge vir animata wat algemeen bekend is, is onder meer “boetebessie” (skertsend vir ’n vroulike verkeersbeampte) en “Vaalpense” (Transvalers). Gewestelik is “Klaas Vaak” (skertsende benaming deur chirurg gebruik vir ’n narkotiseur; opgeteken in Pretoria) en “hekoopneuk” (skertsend vir ’n donkie; opgeteken onder die Knysna-boswerkers).

Spotbenoeminge wat eendagsvlieë is of ’n sukkelbestaan voer, klaarblyklik omdat hulle om die een of ander rede nie lewensvatbaarheid (gehad) het nie, is byvoorbeeld “help-my-bykommetjie” (skertsend vir ’n hoë polvy-skoen; opgeteken by McGregor), “oumenskos” (skertsend vir melkkos) en “kekkelbessies” (skertsend vir hoender-eiers).

Veranderde omstandighede kan die gebruik en voortbestaan van ’n benoeming beïnvloed. So byvoorbeeld is besig om in onbruik te verval, ná desimalisasie in 1961, die benaming “oulap” (skertsend vir ’n “pennie”) wat, in Kleurlingtaal, skertsend ’n “hotnotspond” genoem is.

8. ERFGOED, LEENGOED, EIEGOED EN ’N VERGELYKING NEDERLANDS/AFRIKAANS

In hierdie bespreking gaan dit om erfgoed, leengoed en eiegoed met spesiale verwysing na benoeminge, spreekwoorde en idiome. Daarna volg ’n vergelyking van die gebruik van spottaal in Nederlands en in Afrikaans.

8.1 BENOEMINGE

Benoeminge wat spottend in Afrikaans gebruik word, is erfgoed, leengoed of eiegoed. Benoemings wat geërf of ontleen is, d.w.s. nie op eie bodem ontstaan het nie, hou verband met onder meer Nederlands, Duits, Frans, Engels, Javaans, Indies, Nama, Hottentots en Xhosa.

8.1.1 Erf- en leengoed

Die voorbeelde van benoeminge wat hierna aangestip word, kan beskou word as verteenwoordigend van erf- en leengoed. Die volgorde van aanbieding is inanimata en daarna animata.

“Duimkruid”, ’n skertsende benaming vir “geld” (WAT 11 : 381), is reeds in die 18e eeu in Nederlands gebruik vir “geld” (vgl. Van Dale 443 en De Voofs, 1947 : 109).

“Oliekolonie” (reukwater) kom òf van Nederlands òf via Engels. Albei lede is volksetimologie van Frans “eau-de-cologne”, d.i. “water van Keulen”; ook “oukolonie” (Boshoff-Nienaber, 1967 : 456, 473).

“Dot”, skertsende benaming vir ’n “hoed” (WAT 11 : 272), word gewoonlik in die diminutiefvorm “dotjie” gebruik en hou klaarblyklik verband met Nederlands “dod/dot” (Boshoff-Nienaber, 1967 : 206; Van Dale 425).

“Kadot” (ook “kedot”; albei dikwels in die diminutiefvorm “kadotjie/kedotjie”; vgl. “dot/dotjie”) is ’n skertsende benaming vir ’n “hoed” (WAT V : 126). “Kadot” kom van “ka-” en “dot” en hou stellig verband met Nederlands “dod, dot”. Die voorvoegsel “ka-” het klaarblyklik ’n hoër frekwensie in Suid-Nederland as in Noord-Nederland en word aan Franse invloed toegeskrywe (Boshoff-Nienaber, 1967 : 319, 315).

“Kaparrang” (ook “kaparring”) word volgens die WAT gewestelik en skertsend gebruik vir ’n “groot, lomp skoen” (’n hout- of rubbersandaal; V : 280). Boshoff-Nienaber dui by “kaparrang” aan : “soolskoen” (veral deur Kaapse Maleiers gedra), hou waarskynlik verband met Javaans “gambarran”, ’n “soort sandaal” (1967 : 336).

“Ghoera” en “ghoeramusiek” word skertsend gebruik vir ’n musiekinstrument in die algemeen en skertsend vir eentonige of valse musiek. Volgens S.P.E. Boshoff is “ghoera” waarskynlik Boesmans “ko/ha” of “ku/ha” terwyl J.A. Engelbrecht betoog dat “gora-s” die Hottentotwoord vir “ghoera” is. Volgens die WAT is dit moeilik uit te maak of Boesmans aan Hottentots ontleen is, of andersom (vgl. Boshoff-Nienaber, 1967 : 255; WAT 111 : 245).

“Klapperdop” is reeds sedert die begin van die 18e eeu in Nederlands vir “kop” gebruik. By “klapperdop” gee die WAT aan dat dit ’n skertsende benaming vir die “kop of skedel” van ’n mens is (IV : 55).

“Fasie”, skertsend vir “gesig, bakkies, tronie” (WAT 11 : 659), hou verband met Nederlands “fasie” en met Frans (waaruit ook Engels) “face”, uit Laatlatyn “facia”, uit Latyn “facies”, met die betekenis “voorkoms, gesig” (Boshoff-Nienaber, 1967 : 223).

“Baiesukkel” is volksetimologie van Engels “bicycle” (Boshoff-Nienaber, 1967 : 149) en “eendjiebyter”, ’n toestel vir die uitbroei van eiers, is volksetimologie van Engels “incubator” (Boshoff-Nienaber, 1967 : 213).

“Adoons” : “adoons” is ’n “ironiese benaming vir ’n bobbejaan” en “Adoons” ’n “skertsende aanspreekvorm vir ’n jong wie se naam onbekend is” (WAT 1 : 60). By “adoons” meld Boshoff-Nienaber : “bobbejaan, ironies-skertsende toepassing van die naam van die mooi jongeling, Adonis, in die Griekse fabelleer” (1967 : 123).

“Rooibaadjie” (bynaam; tans verouderd van) “Engelse soldaat”, na aanleiding van die kleur (naamlik “rooi”) van die 19e-eeuse uniform; reeds in die eerste helfte van die 19e eeu bekend en moontlik ’n leenvorm uit Engels “red-coat” (Schonken, TWK, Nr. 7, 2 : 21; Boshoff-Nienaber, 1967 : 550).

“Kanallie x karnallie” is in Afrikaans nie veragtelik soos meestal in Nederlands nie en nie kollektief soos soms in Nederlands nie (vgl. “kanalje” WAT V : 230 en Van Dale 838). In Afrikaans word “kanallie” gebruik in die betekenis “vabond”, in ’n skertsende sin. Vgl. Nederlands “kanalje”, Engels en Hd. “canaille” (< Frans “canaille” < Italiaans “canaglia”, wat verband hou met Latyn; vgl. Boshoff-Nienaber, 1967 : 331).

“Ghoeroe”, gewestelik en skertsend vir ’n “onderwyser” (“leermeester”). “Ghoeroe” is ’n Sanskritwoord wat in Indië die betekenis van “leermeester, leraar” gekry het (WAT 111 : 245). Boshoff-Nienaber soek aansluiting by ook Nama : “goro” (1967 : 255).

8.1.2 Eiegoed

Benoemings wat, sover vasgestel kon word, eiegoed is, is onder meer dié wat verband hou met animata, naamlik groepe en individue, persoonlikhede, diere, en met inanimata, naamlik liggaamsdele, beroepe, voedsel, drank, kleding, rookgoed, vervoer en gebruiksvorwerpe. Eers word animata en daarna inanimata bespreek.

“Vaalperse, Blikore” en “Woltone” is spotname wat hier bedink is vir onderskeidelik “Transvalers, die Vrystaters” en die “Kaaplanders”.

“Lappiesmouse, Kromneuse” en “Haakneuse” is almal skertsende benoeminge vir “Jode” (vgl. die WAT V : 69 en IV : 5).

“Peperkoppe, peperkorrels, peperkorrelkop, korrelkop, kieriekop, uintjiekop” is van die name waarmee ’n “Hottontot” soms gewestelik en grappig aangedui word (WAT IV : 417).

“Lemoenkop” is ’n skertsende benaming vir ’n “Kaapse Kleurling” (WAT 111 : 69) en “Blouasem” vir ’n “Naturel” (WAT 1 : 448). “Klipkop” is ’n skertsende benaming vir ’n “Boesman, Hottentot” of “Bantoe” en is gegrond op die ou opvatting dat sy skedel besonder hard sou wees (WAT VI : 312).

“Gatjaponner” (ook “ga(a)tjieponner, gatjieponder”) is ’n spotnaam vir ’n lid van die Ned. Geref. Kerk wat, na bewering, ’n “gatjapon” (“manel”) dra (letterlik : “maneldraer”; vgl WAT 111 : 43; Boshoff-Nienaber, 1967 : 239). “Gatjieponner”, nie algemeen gebruiklik nie, is ook ’n spotnaam vir ’n onervare persoon wat in die vakansie op die delwerye gaan delf (WAT 111 : 43).

“Rooinek” is ’n spottende bynaam vir ’n “Engelsman”. Na bewering brand Blankes met voorgeslagte in Suid-Afrika bruin terwyl immigrante (klaarblyklik veral Engelse) rooi brand, duidelik sigbaar in die nekstreek (Boshoff-Nienaber, 1967 : 551).

“Bergleër” is ’n spotnaam wat gedurende die Tweede Vryheidsoorlog (1899-1902) gegee is aan burgers wat van die kommando’s weggeloop en in die berge gaan bly het buite die bereik van die Engelse en van die Boerekommando’s. Die aanvoerder van sodanige weglopers is skertsend genoem “Kommandant Das” (WAT 1 : 378).

“Kieriemeid” (hist.) is ’n spotnaam wat tydens dieselfde oorlog deur die vroue in die konsentrasiekampe gegee is aan die hennoppers wat as hekwagte diens gedoen het (WAT V : 658).

Uit die Tweede Wêreldoorlog het ons “Kakieridder” (spotnaam deur teenstanders van die oorlogsbeleid van die Suid-Afrikaanse Regering toegepas aanvanklik op enigeen van die lede van die United Truth Legion – ’n organisasie wat kort na die uitbreek van die oorlog in Suid-Afrika gestig is om propaganda vir deelname aan die oorlog te maak, later op elkeen wat daadwerklik die oorlogsbeleid gesteun het; WAT V : 148).

“Oom Kaspaas” is ’n skertsende benaming vir iemand wat een of meer van “Oom Kaspaas” se eienskappe openbaar, d.w.s. baie grootpraat, oordryf of lieg. Na aanleiding van die fiktiewe figuur in 1939 geskep deur die spotprenttekenaar T.O. Honiball vir prentverhale in sekere Suid-Afrikaanse koerante en tydskrifte (vgl. WAT V : 380).

Met ligspottende benaminge vir diere was en is Afrikaans besonder produktief. “Vaaltorra, kleitrappier, droogtevlieg, hanglip, langoor, laatvy, natneus, asbek, dikdood, padkoning, beskuitvoet, boereverdriet, soolvoet” en “foena” is almal skertsende benaminge vir ’n “donkie” (vgl. WAT 11 : 242; VI : 174). “Droëvrugte”, nie algemeen gebruiklik nie, is ’n skertsende benaming vir “muilesele” (WAT 11 : 333). “Draaistert” is gewestelik ’n skertsende benoeming vir ’n “vark” (WAT 11 : 297). “Jood”, nie algemeen gebruiklik nie, is ’n skertsende benaming vir ’n “boskraai” (WAT V : 68).

Kom ons nou by inanimata vind ons dat die skertsende wisselname vir liggaamsdele talryk is. Vir die “gotta-”

of “kieliebeentjie” bestaan onder meer “vabondjie, Engelsmantjie” en “swernootjie” (vgl. WAT 111 : 353). Skertsende benoeminge vir “sitvlak” is onder meer “agterwerk, -wêreld, -plaas” (WAT 1 : 122, 125).

Vir beroepe het Afrikaans skertsende eieskeppinge soos “goggadeskundige” vir “insektekundige” (WAT 111 : 343) en “doldoedie”, vir ’n “vroulike lid van die Weermag”. As ’n voorbeeld van soldatesleng uit die Tweede Wêreldoorlog kan aangehaal word “soldoos”, vir ’n “vrou in militêre diens” (Boshoff-Nienaber, 1967 : 605).

Skertsende benoemings vir voedsel is onder meer “beeskaiings” (koesisters; WAT 1 : 352), “koeighries” (botter, geselstaal, veral van studente en skoliere; WAT V1 : 563), “donkiemelk” (blikkiemelk; WAT 11 : 243), “koerasieboontjies” (grondbone, nie algemeen nie, veral deur studente gebruik; WAT V1 : 622), “hoenderbessie” en “kekkelpil” (skertsende benaminge vir ’n hoendereier; vgl. WAT V : 472, 655).

Skertsende benoeming vir sterk drank is onder meer “koerasiedruppels, lawaaiwater, grootpraatdruppels, tiermelk” (WAT 111 : 466; VI : 622).

Kleding word ligspottend aangedui deur onder meer “nierknyper” (verouderd), ’n ou klapbroek wat nou om die middel was en sonder kruisbande deur die Voortrekkers gedra is (vgl. Boshoff-Nienaber, 1967 : 447), “ghobba-blom”, ’n hoed wat effens in die draer se oë hang (WAT 111 : 243) en “apepak”, ’n aandpak (WAT 1 : 231).

Vir rookgoed is daar skertsende benaminge soos “ghoen(a)”, ’n groot tabakpyp (WAT 111 : 245), “gifpyl”, ’n sigaret (WAT 111 : 262) en “duiwelskruid”, tabak (WAT 11 : 390).

Onder die vervoermiddels wat dikwels gewestelik skertsend benoem word, is “fiets”, naamlik “ysterperd, draadadder, martelpyp, trap-der-jeugd” (WAT 11 : 277); “motorfiets”, wat as “donderpadda” aangedui word, en ’n miniatuurrenmotor, wat ’n “asbaantor” genoem word.

’n Menigte ander gebruiksvoorwerpe word skertsend benoem. ’n Ou soort geweer word “bobbejaanboud” genoem vanweë die ooreenkoms van die geweerkolf met ’n bobbejaan se boud (Boshoff-Nienaber, 1967 : 169). Die WAT vermeld by “bobbejaanboud” onder meer “skertsend vir ’n outydse geweer, veral die ou pangeweer” (1 : 456). “Bobbejaanboud” is ook ’n skertsende benaming vir ’n “sambok”. Skertsend word ook gebruik eieskeppinge soos “winkeltande” (vir : kunsgebit), “satansgaffel” (vir : ’n vurk), “aartappel” (vir : ’n horlosie; WAT 1 : 44), “duiwelsprenteboek” (vir : speelkaarte) en “Namakwasterretjies” (vir : diamante).

8.2 SPREEKWOORDE

Spreekwoorde wat spottend in Afrikaans gebruik word, is erfgoed, leengoed of eiegoed. Erfgoed en leengoed kom uit onder meer Nederlands, Duits, Frans, Engels en die Bybel. Met spesifieke verwysing na Nederlands sê Malherbe dat ’n menigte spreekwoorde en spreekwoordelike uitdrukkings wat in Afrikaans gebruik word uit daardie taal geërf is (1924 : 24, 27, 43).

8.2.1 Erf- en leengoed

Sommige spreekwoorde, geërf of ontleen, word onveranderd in Afrikaans gebruik, maar daar is ook baie wat hier van ’n ander, eie beeld voorsien of met die oog op skerts verleng is.

Die spreekwoordelike uitdrukking “ver van jou goed, naby jou skade” word skertsend toegepas op persone wat van mekaar verwyderd is. In Nederlands is reeds in die 16e eeu gebruik “verre van zyn goet, naer by zyn schade” (vgl. Malherbe, 1924 : 184, 88).

Algemeen bekend is “die vere maak die voël”, spottend gesê van ’n vrou wat deftig gekleed gaan (Malherbe, 1924 : 339). Vgl. Nederlands “de veren sieren den vogel”, Hd. “Die Federn machen den Vogel”, Frans “la belle plume fait le bel oiseau” en Engels “fine feathers make fine birds”.

“Ongenooid gaste moet agter die deur staan” word volgens Malherbe alleen skertsend gebruik (1924 : 177). Vgl. Nederlands “ongenode gasten zet men buiten de deur” (ook : “achter de deur”; Stoett 1 : 210). In Afrikaans het bygekom ’n rymende uitbreiding : “ongenooid gaste hoort agter deure *en kaste*”. Vir Ndd. kan aangehaal word “unbedene Gäste settet man achter ’n Führeer” (Holstein) en “.... achter de dör” (Bremen).

“As dit ’n slang was, het hy jou lankal gepik” sê ’n mens skertsend vir iemand wat iets soek wat onder sy neus is en wat hy tog nie sien nie. Vgl. Nederlands (reeds in die 17e eeu bekend) “hadt het een wolf geweest, ’t had u neus af gebeeten” (Malherbe, 1924 : 314). In Afrikaans het die begrip dieselfde gebly, maar is die beeld gewysig.

Die Nederlandse “stille waters hebben diepe gronden” (reeds 16e eeu; Stoett 11 : 447) is in Afrikaans ligspottend uitgebrei na “stille water, diepe grond, *onder draai die duiwel rond*”.

“Is Saul onder die profete?” (1 Sam. 10 : 12 en 19 : 24) was reeds onder die Israeliete ’n gangbare spreekwoord. Dit word skertsend gesê teenoor iemand wat aangetref word by ander persone waar hy eintlik nie pas nie en waar jy hom nie sou verwag nie.

“Hy het in Abraham se skoot groot geword” (skertsend gesê van iemand wat ’n onbekommerde lewensbestaan gehad het), het sy ontstaan aan die Bybel te danke. As antwoord hierop kom gewoonlik (in Afrikaans) : “ja, maar daar was dorings in” (WAT 1 : 50; vgl. Malherbe, 1924 : 82).

Apologiese spreekwoorde is seldsaam in Afrikaans, maar “zeer talrijk” in Nederlands (De Vooys, 1925 : 366), byvoorbeeld “‘Werken is zalig’, zeggen de Begijntjes, en ze dragen met drieën een boonstaak” en “‘Overal moet ontzag zijn’, zei de koster, en hij geeselde de beelden”. Hier spot die Nederlanders met dwaasheid en onnoselheid op ’n wyse wat nie in Afrikaans teruggevind word nie. Sover vasgestel kon word, het nie een van dié spreekwoorde hulle weg na Afrikaans gevind nie. So byvoorbeeld merk Malherbe in verband met die verhalende vorm van die spreekwoord op : “Konfessionele teëstelling tussen Rooms en Protestants waaruit voortvloei menige spreekwoord wat spottend of skertsend paap of pastoor laat verbykom, ken ons nie” (1924 : 52). Hierdie spreekwoorde, wat reeds in die oudste Nederlandse versamelings van spreekwoorde opgeneem is, skyn in Suid-Nederland te gedy en het parallelle in Nederduits (vgl. De Vooys, 1925 : 367). Afrikaans het wel ’n paar apologiese spreekwoorde, byvoorbeeld “‘Wat klaar is, is klaar’, het die tannie die Saterdagagaand gesê toe sy met haar kerkrok aan in die bed geklim het”, maar dit is nie, soos in Nederlands, volkspot wat tot groepe (soos “begijnen, paap, pastoor en boeven”) gerig is nie.

Minder gangbaar as die spreekwoord in die volksmond is die spreuk (aforisme). “Vroeg ryp, vroeg rot, vroeg wys, vroeg sot” was reeds baie bekend in Nederlands in die 17e eeu. Die tweede deel van hierdie spreuk (by Cats), naamlik die rymende toevoeging, is ’n skertsende aanvulling.

8.2.2 Eiegoed

Op eie werf het ontstaan “K- of betaal is die wet van Transvaal”, skertsend gesê as iemand ’n duur prys moet betaal vir ’n artikel wat hy móét hê (vgl. Malherbe, 1924 : 333; in die jongste jare gebruiklik vir : daar’s g’n uitweg nie, jy moet maar opdok, veral ten opsigte van belasting en hoë pryse).

“Jan Lui het hom dood gedra” word spottend gesê van of teenoor iemand wat by ’n werk weens vermeende luiheid in een slag te veel probeer dra.

Die spreekwoordelike gesegde “te laat vir sy eie begrafnis wees” word spottend gebruik teenoor of van ’n baie langsame persoon.

“Wat nie dood maak nie, maak vet” word skertsend gesê wanneer ’n mens iets eet wat nie skoon is nie, of onbekend is (Malherbe, 1924 : 159).

Eieskeppinge is Langehoven se spreuke. Daaruit straal geestige spot : “Die man van weinig woorde se solder is so klein dat daar nie plek is vir kaf nie” en “Die man wat die meeste besorg is dat sy bure se byle moet blink, is die wat slypstene het om te verkoop” (*Ons Weg deur die Wêreld*, dl. 11 : 513, 9).

8.3 IDIOME

Afrikaans en verwante tale bevat talryke idioome wat ligspottend gebruik word. ’n Idioom (vaste uitdrukking) is ’n verbinding van elemente wat as geheel ’n betekenis het wat nie uit die betekenis van die afsonderlike elemente afgelei kan word nie, d.w.s. nie as ’n samewerking van betekenis beskou kan word nie (De Villiers, 1975 : 134).

Anders as by “benoeminge” en “spreekwoorde” word idioome hier saam ten opsigte van erf-, leen- en eiegoed bespreek.

Woordgroepe soos “die elmboog lig” en “oor die onderdeur loer” kan of vry of as idioom gebruik word. As idioome word hierdie woordgroepe skertsend gebruik. “Die elmboog lig” word ligspottend gesê van iemand wat te veel drink (vgl. Nederlands “de elleboog voeren”, reeds in die 17e eeu gebruik vir “dobbel”). “Oor die onderdeur loer” (Nederlands “over de onderdeur kijken”; Malherbe, 1924 : 276) word in Afrikaans skertsend gesê van ’n jong meisie wat in seuns begin belangstel. Afrikaanse idioome (met gelykluidende vrye verbindings) wat nie in Nederlands gevind word nie, is onder meer “die oumeid soen” (skertsend gesê teenoor iemand wat Kaapstad die eerste keer besoek) en “bobbejaantjie vang” (skertsend vir behulpsaam wees by ’n geboorte; Malherbe, 1924 : 137).

Hierteenoor het ons idioome wat nie gelykluidende teenhangers in vrye verbinding het nie, d.w.s. wat slegs idiomaties voorkom, byvoorbeeld “vyfde wiel aan die wa” (gewoonlik skertsend gesê van persone wie se hulp by ’n bepaalde werkverrigting van g’n betekenis is nie; vgl. Malherbe, 1924 : 33). In verwante tale lui dié idioom : “het vijfde wiel aan de wagen” (Nederlands) en “das fünfte Rad am Wagen” (Hd.).

8.4 ’N VERGELYKING VAN NEDERLANDS EN AFRIKAANS

Vergelyk ons Nederlands en Afrikaans vind ons dat daar in albei tale velerlei aanleiding tot die gebruik van spot is. Die faktore of omstandighede daartoe, soos deur De Vooys vir Nederlands gestel, is ewe toepaslik in die geval van Afrikaans : “de plaatselijke gesteldheid, de produkten, de ambachten, zeden en gebruiken, geliefkoosde spijzen en dranken, kleding, domheden en streken, zedelijke en lichamelijke gebreken” (1947 : 277).

Dit volg egter dat vanweë verskille in byvoorbeeld die maatskaplike opset (soos in die samestelling van die bevolking), die bodemgesteldheid, die boerderybedryf, die geskiedenis, die politiek en menslike geaardhede die aard, omvang en gebruik van spottal nie eenders sal wees nie. Desnieteenstaande vind ons dat baie benoeminge en spreekwoorde wat in Afrikaans gebruik word, erf- of leengoed uit Nederlands is. So ook vind sleng in albei tale

aansluiting by spot; vgl. maar net die menigte sleng-sinonieme vir 'n "donkie" in Afrikaans en vir "drank" in Nederlands.

In hierdie bespreking word in hoofsaak gekyk na die vorme wat spot in Nederlands en in Afrikaans aanneem, die middele waarmee spot uitgedruk word en die sake en verskynsels wat spot uitlok. Dié vorme, middele en sake is baie dieselfde in albei die tale.

8.4.1 Vorme van spot

Sommige van die vorme wat spot aanneem, is ironie, eufemisme (waar dit met ironie getint is), metaforiek, hiperboliek, die volksvergelyking en apologiese spreekwoorde.

(i) **Ironie**, in die vorm van spot, word in albei tale gebruik. Voorbeelde van ironiese spot in Nederlands is "Een *mooie* boel! Een *lieve* jongen! Wat een *held*!" (De Vooy, 1946 : 288). Vir Afrikaans kan aangehaal word " 'n *Mooi* gemors. Hulle is sulke *liewe* kinders".

(ii) Nie-ironiese spot word kenbaar gemaak deur onder meer **eufemistiese** taalgebruik en 'n terrein waarop Nederlands en Afrikaans hiervan gebruik maak – om eerder spot as skroom uit te druk – is dié van dronkenskap. Op hierdie gebied werk "de schertsende uitdrukking vergoelkend" (De Vooy, 1925 : 145). Van iemand wat hom in hierdie opsig te buite gaan, sê die Nederlandse "hij heeft te hoogte, hij is opgewonden, vrolik". Nederlands het 'n menigte omskrywings vir "drank wees" wat nie in Afrikaans voorkom nie, byvoorbeeld "de kachel aan hebben (Groningen), een Schiedamse lantaarn in zien kop hebben (Hogeveen), een snee in zijn oor/neus hebben (Drente)", maar dan weer is dieselfde "meet de straat/te diep in't glaasje gekeken hebben" (Afrikaans "die straat meet/te diep in die glas gekyk"; vgl. De Vooy, 1947 : 232; 1925 : 146; HAT 535). Nederlands, daarenteen, gebruik nie Afrikaanse omskrywings soos "hy is hoenderkop/lekkerlyf, hoog in die takke" nie. 'n Interessante geval is die twee Nederlandse uitdrukkings "men kan *op één been* niet lopen" (Harreb. 1 : 40) en "op z'n benen *niet kunnen staan*" (Ndl. Wdb. 11 : 1307) wat in Afrikaans één geword het in die skertsende "hy kan nie eenbeentjie staan nie", d.i. beskonke wees, dus "nie in staat om op een been te staan nie".

(iii) Met betrekking tot **metaforiek** en die tekennegewing van spot in Nederlands verklaar De Vooy dat "van metaforen dankbaar gebruik gemaakt wordt", byvoorbeeld "aardbei (rooie neus), vuurtoren (roodharige)" en "pijpe steel (magere hals)" (1925 : 210). In Afrikaans is "vuurtoring" eweneens 'n spottende benaming vir 'n "rooikopvrou".

(iv) **Hiperboliese** taalgebruik word gevind in "iemand de oren van het hoofd eten" (Van Dale 1247) wat klop met Afrikaans "iemand die ore van die kop (af)et" (skertsend gesê van iemand wat veel gasvryheid van 'n ander geniet). Vir 'n grappige oordrywing in Afrikaans soos "ore soos wawiele" kan vir Nederlands genoem word "tranen als baksteen".

(v) In albei tale kom skerts in die **volksvergelyking** tot uitdrukking, byvoorbeeld "beenen gelijk pijpstelen" (Nederlands) en "krom bene soos 'n pypsteel" (Afrikaans). Kok wys daarop dat die Afrikaanse vergelyking dikwels sowel in vorm as in toepassing 'n verrassende ooreenkoms met die uitdrukkings uit die stamgebiede vertoon (1942 : 64).

(vi) In die spot wat in die **apologiese** spreekwoord uitgedruk word, is daar 'n verskil tussen Nederlands en Afrikaans. Ons s'n is nie volkspot wat, soos in Nederlands, tot groepe soos "begijnen, paap, pastoor en boeven" gerig is nie. Nederlands het talryke sodanige spreekwoorde – Afrikaans het nouliks 'n half dosyn.

8.4.2 Middele tot spot

Nederlands en Afrikaans het verskeie middele waarmee spot tot uitdrukking gebring kan word. In hierdie bespreking word die gebruik van sommige van daardie middele vergelyk, naamlik volksetimologie, afleiding, komposita en die gebruik van woorde uit vreemde tale.

(i) Wat die verskynsel **volksetimologie** betref, vind ons grappige vervormings in albei tale. Vir Nederlands kan genoem word “apenteker” vir “apotheker”, “ouwe-vaer” vir “ooievaar”, “Extract van Leentje” vir “Extractum Helenii” (De Vooy, 1925 : 165-167) en vir Afrikaans “baiesukkel” (< “bicycle”) en “duisendtree” (< “dysentery” = “disenterie”). Vervormings, met die oog op bewuste skerts, lewer menige parallel in Nederlands en in Afrikaans, byvoorbeeld (vir Nederlands) “bottoor” < “doctor”, “jan-never” < “jenever”, “brandemoris” (= brandewyn; woordspeling met die naam van ’n dans, nl. “brande Maurice”; vgl. Van Dale 300; De Vooy, 1947 : 220) en (vir Afrikaans) “melkmekaar” < “Helpmekaar”.

(ii) Wat **afleiding** betref, vind ons dat die vorming van spotbenoeminge in nòg Nederlands nòg Afrikaans juis produktief is. In dié verband sê De Vooy van Nederlands dat ’n komiese werking beoog kan word deur die toevoeging van ’n vreemde suffiks, byvoorbeeld “-ment : kakement, zielelement, bollement; -iteit : stommiteit, flauwiteit; -atie : lullificatie, knapperatie (= spijs); -age : kokage (= kokerij), foppage; -atief : verneukeratief”. Die formans “-éren” word met ’n komiese bedoeling toegevoeg : “hazeléren” (as ’n haas op loop sit), “pimpeléren” (naas “pimpelen” = “drinken”; Van Dale 1374), “pypenéren” (= rook; De Vooy, 1947 : 218). Ook in Afrikaans word sekere formanse somtyds met die oog op geestigheid gebruik, byvoorbeeld “-asie” : spokerasie, bakkerasie, trekkerasie, foeterasie; “-ery” : advokaterij (vgl. Nederlands “advocaterij”, Van Dale 51), houtsaery (= gesnork). In Afrikaans beantwoord die suffiks “-asie” meestal aan Nederlands “-age” of “-atie”, en in dialektiese Nederlands aan “-asie” (Boshoff-Nienaber, 1967 : 142).

(iii) By **komposita**, in spotgebruik, val dit op dat die name van liggaamsdele en kledingstukke (inanimata) asook diere (animata) in albei tale die eerste of die slotkomponent daarvan is. Vergelyk (vir Nederlands) : “hand-olie” (skertsend vir geld; Van Dale 685), “neuswarmertje” (kort pypie; Van Dale 1149), “rokkenvolk” (skertsend vir vroue; Van Dale 1524) en “boerennachtegal” (padda, spottend; Van Dale 269) en (vir Afrikaans) “Kromneus” (Jood), “Blikoor” (Vrystater), “bloujas” (polisierman), “perdedokter” (veearts). Kom ons by verbindings, vind ons dat in sowel Nederlands as in Afrikaans die tipe met die hoogste frekwensie in spotgebruik s.n.w. + s.n.w. is. Dusdanige komposita is byvoorbeeld “rottingolie, kluisgaten, vogelmelker” (Nederlands) en “goggadokter, boetebessie, bokkos” (Afrikaans). Afrikaans het uitbreidingstipes, naamlik sinskomposita, wat nie in Nederlands teruggevind is nie, byvoorbeeld met “-en-” : “bek-en-klouseer” (skertsend vir ’n dame wie se lippe en toonnaels rooi geverf is), met “-in-” : “Jan-in-die-sak” (’n doekpoeding, skertsend gebruik), met “-my-” : “help-my-druppels”, met “-der-” : “trap-der-jeugd” en met “-jou-” : “hou-jou-smoel-wet”.

(iv) Woorde uit **vreemde tale** of dialekte is ’n ander middel waarmee spot uitgedruk word. Dit grens dan aan sleng. Hierdie middel word in èn Nederlands èn Afrikaans aangewend. In Afrikaans word “fasie” (wat verband hou met Nederlands “fasie” en Frans en Engels “face”) skertsend gebruik vir “gesig, bakkies”. In Nederlands gebruik studente soms woorde met Latynse uitgang, soos “beestianus, grovianus, kwastelorum, soppelorum”. De Vooy wys daarop dat Noord-Hollandse dialekwoorde wat vervorm word “ ‘slang’achtig aandoen” (1947 : 212).

8.4.3 Sake en verskynsels wat spot uitlok

Wat hier vergelyk gaan word, is die bespottling in Nederlands en in Afrikaans van die mens as enkeling en as lid van 'n groep en daarna diere en sake.

8.4.3.1 Die mens as enkeling

In albei tale word daar met byvoorbeeld die voorkoms van die individu gespot. In Afrikaans is “dikpens” ’n spottende benaming vir iemand met ’n groot maag. Op Nederlands word omskrywend gesê so ’n persoon het “een buik als een burgemeester”.

Daar is volop spot in sommige uitdrukkinge in verband met die mens se doen en late. Ligspottend vir “vry” is onder meer “die kat in die donker knyp” wat ooreenstem met Nederlands “de kat in het donker knippen”.

In albei tale vind ons dat sekere gefantaseerde persoonlikhede spottend toepassing vind, byvoorbeeld “Jan Tuisbly” (soos in “Met Jan Tuisbly se kar ry” en “Jan Thuisblijf z’n wagentje”).

Spot word deur die gebruik van bepaalde byname uitgedruk, soos “Buikje” in Nederlands en “Paal” in Afrikaans.

8.4.3.2 Die mens as lid van ’n groep

In albei tale word geskerts met beroepe. “Een klerk heet een pennelikker, een geleerde een boekenwurm, een schoolmeester een schoolvos of frik, een apotheker een pilledraaier, een kleremaker een knipluis of in het Bargoens een plunjefflikker, een stedeling in de mond van de boer een steekat” (hierdie voorbeelde van spotbenoeming is gesitêr deur De Vooy, 1947 : 276). Naas “knipluis” noem Van Dale ook “speetluis” as ’n spotnaam vir ’n kleremaker en benewens ’n onderwyser word ’n predikant spottend ’n “frik” genoem (508). “Prostitusie” word skertsend omskryf as “het horizontale beroep” (Van Dale 749). Enkele uit ’n menigte voorbeelde vir Afrikaans is “donkiedrywer” (onderwyser), “klipneuker” (geoloog) en “perdedokter” (’n tandarts wat rof werk met sy pasiënte).

In Afrikaans is die speelse neiging tot geestige naamgewing vir groepe klaarblyklik hoër as in Nederlands. Vanweë Suid-Afrika se groot volkereverskeidenheid is daar talryke spotbenoeming vir groepe : “Platvoete, Jooiens, Bondeldraers” (Jode), “brandhoring, draaihoring” (Hottentot), “geelbek” (Kaapse Kleurling). Goedige spotname in Afrikaans vir ’n Nederlander is “Kaas, Kaaskop” (WAT V : 110, 11). In Suid-Nederland word ’n Hollander spottend “Kees” en “Jantje Kaas” genoem (Van Dale, 356).

8.4.3.3 Diere en sake

Die gebruik van spotbenoeming vir diere (animata) en sake (inanimata) in Afrikaans en in Nederlands word vergelyk, onder meer ten opsigte van die omvang daarvan.

Volgens die inligting wat ingewin is, kan beweer word dat Afrikaans in omvang en verskeidenheid veel meer skertsende benaminge vir diere as Nederlands het. So byvoorbeeld het Afrikaans vir “donkie” alleen sowat 30 terwyl in Van Dale nie ’n enkele een by “ezel” aangegee word nie. Dit wil egter geensins sê dat Nederlands niks het nie; vgl. “boerennachtegal” (skertsende benaming vir ’n “padda”; Van Dale 269).

Vir sake soos liggaamsdele, drank en gebruiksartikels het albei tale ’n menigte benoeming wat veelal ligspottend gebruik word.

Vir liggaamsdele het Nederlands talryke skertsende sinonieme, die oorwig waarvan Afrikaans onbekend is. Vir liggaam : “bast, ribbezak, zielzak, zemelkist” (vgl. Afrikaans “bas”); vir “hoof” : “bol, harsenvet, knikker, kersepit, krakepit, klapbes, neut” (lg. Bargoens; vgl. Afrikaans “klapperdop, broeikas, bol”); vir oë : “blikkers, kluisgaten, glimmerik” (lg. Bargoens); vir mond : “menageklep (in soldatetaal), toeter, bobbel, waffel”; vir neus : “kokkerd, gevel, snavel” (vgl. Afrikaans “koker, snawel, horing”); vir vingers : “adamsvorken, vijftackige gaffel” (vgl. Afrikaans “Adamsvurke”, skertsende benaming vir die vingers as dit by die ete gebruik word in plaas van ’n vurk); vir sitvlak : “achterkasteel” (17e eeu) en “achterkwartier” (vgl. Afrikaans “agterwerk, agterplaas”) en vir voete : “loopstokken, kuierstokken” (vgl. Afrikaans “apostelperde”, mv., die voete as loopwerktuie; De Vooys, 1947 : 228-229; Van Dale 597, 1727, 1756; Lecoutere-Grootaers, 1948 : 210; WAT 1 : 55, 121, 125, 236, 477, 531; WAT IV : 404; WAT VI : 681; HAT 794).

Nederlands het ’n oorvloed aan skertsende benoeminge vir sterk drank, onder meer “huppelwater, courage-water, spraakwater, babbelwater, taterwater, slingerolie” (vgl. Afrikaans “lawaiwater” en “koerasiedruppels”). Vir “sopie” kan vir Nederlands aangehaal word “zopie, borrel, borlebob, een hapje, een klosje, kloddertje, een pierenverschrikkertje, pierenverlakker, poereloere, een slapmutsje/-mutseke, een vaderlandertje, een slijmsnijer, een sampampel, wippertje, pimpeltje, ’n inpamper, een goele, een gaai, een gloria, een scherreweg, jajempje, snarretje, dideldomdijntje, hartversterking” (De Vooys, 1947 : 232-233; 1925 : 146). Byna al hierdie skertsende benoeminge is Afrikaans onbekend. Afrikaans het ook maar net ’n paar sinonieme vir “sopie”, byvoorbeeld “borrel, snaps(ie), drankie, dronkie”. In hierdie geval kan ’n mens ten opsigte van Nederlands van hipertrofie praat, soos in die geval van Afrikaans met sy meer as 50 skertsende benaminge vir slegte of flou tee of koffie, byvoorbeeld “kasaterwater, kassewariewater, tasaterwater”.

Nederlands het, soos Afrikaans, velerlei spotbenoeminge vir gebruiksartikels, byvoorbeeld “kachelpijp” (skertsend vir ’n hoë hoed, Van Dale 828; Afrikaans gebruik “pluishoed”), “turftappers” (skertsend vir lomp skoene, Van Dale 1385), “jammerkast, -hout” (skertsend vir ’n draaiorrel en ’n viool, Van Dale 311), “kaasmes” (sabel, in soldatetaal), “spuit” (geweer, soldatetaal), “kast” (kamer, studentetaal), “knol, raap” (skertsend vir ’n horlosie; vgl. Afrikaans “aartappel, blik”) en “wagensmeer” (skertsend vir botter, Van Dale 2070; vgl. Afrikaans “koeighies”, in studentetaal).

8.4.4 SAMEVATTING

Vat ons saam dan vind ons dat daar ’n groot ooreenkoms tussen Nederlands en Afrikaans is wat die gebruik van spottaal betref. Hierdie ooreenkoms bestaan ten opsigte van die vorme van spot, die middele tot spot en die sake en verskynsels wat spot uitlok. Daar is egter ook verskille. So byvoorbeeld druk die Nederlanders volkspot uit deur middel van apologiese spreekwoorde, wat nie die geval in Afrikaans is nie. Een van die opvallendste verskille is waarskynlik, op enkele uitsonderings na, die omvang van die benoeminge. In hierdie verband het Smuts bevind : “’n Vergelyking van spot- en skelname in Nederlands en Afrikaans toon dat Afrikaans veel armer is aan skelname, maar blykbaar ryker aan name waarin die neiging tot spot en skerts uiting vind” (TVV, jg. XIV, afl. 3, 1958 : 25-26).

Miskien moet ’n psigolinguistiese en sosiolinguistiese verklaring hiervoor gesoek word. Die eienskappe van taalprodukte word in taaluitings gemanifesteer en volgens uitsprake oor spot, maatskaplik en taalkundig gesien, is spot eie aan die *volksaard* van die Afrikaner en lewe dit verfrissend en ryk in die *spreektaal* en in die literatuur.

Vir bevestiging van die psigolinguistiese en sosiologiese aspek haal ek Malherbe aan wat praat van die Boer se "heldere sin vir die koddige in die daelikse lewe" en sy "lugtige skertsus" (1932 : 159, 164) terwyl Kok opgemerk het dat "'n fyn spotlus kenmerkend van ons volstaal" is en oor Afrikaans as kommunikasiemiddel verklaar het : "In ons fleurige en sappige volkstaal" druk die "volksmenigte" sy gedagtes uit in "tekenende beelde, kernagtige bewoordinge en geestige gesegdes, waarin sy lewenswysheid, sy geaardheid en sy taalvernuf weerspieël word" (1974 : 13, 20; 1942 : 11). Hierteenoor stel ek Lecoutere-Groötaers se saaklike beskouing : "De Hollander kan droogkomek zijn" (1948 : 211, voetnoot).

HOOFSTUK 4

SKEL

1. INLEIDEND

Waar in *Perspektief* 'n preteoretiese definisie van "skel" gegee is, word dié begrip nou volledig verduidelik en met voorbeelde toegelig. Daar word ingegaan op die wese van skel en die kenmerke van skeldwoorde. In die bespreking van die juridiese aspek van skel word aangetoon dat laster 'n integrerende deel van die begrip skel is.

Aspekte wat voorts behandel word, is die referensiële funksie en ekspressiewe waarde van woorde wat nie-etniese en etniese groepe benoem asook opvallende konnotasies, ongunstige bygedagtes en pejoratiewe betekenisontwikkeling by hierdie woorde. In verband met etniese groepe word die stelling gemaak dat sodanige benoeminge wat normaalweg 'n referensiële waarde het 'n affektiewe waarde bykry wanneer hulle oordelend (d.w.s. as skeldwoorde) gebruik word.

Hierna word die hoedanighede en eienskappe wat tot die beskimping van die individu lei, geïdentifiseer en die gebruik van sekere skeldwoorde as hipokoristika toegelig.

Fonologies/morfologiese, semantiese en sintaktiese gegewens word aangebied ter toeligting van die vormaspekte van skel.

Wat die herkoms van skeldwoorde betref, word nagegaan wat erf- en leengoed en wat eievorminge is. In 'n vergelyking van Nederlands en Afrikaans word sowel ooreenkomste as verskille aangestip.

2. DIE BEGRIP AFGEGRENS EN MET VOORBEELDE TOEGELIG

"Skel" word gedefinieer as "beledigende dinge sê" (HAT 762) en "krenkende namen toevoegen, honende woorden uiten" (Van Dale 1578), soos in "Jou (ou) meid! So 'n vrekse!"

Nie net die bepalings "beledigend, krenkend" en "honend" is van belang by die skel-verskynsel nie, maar ook die wyse waarop sodanige woorde uitgespreek word, naamlik "op heftige of ruwe toon" (Van Dale 1578). Visualiseer 'n dusdanige skeldaad in "Jou bliksem! Jou vuilgoed!"

"Skel" sluit ook "laster" in : die smadelike bejeëning met 'n woord waardeur iemand se waardigheid, eer of goeie naam gekrenk word. So verklaar die WAT by "hoon" (s.nw.) onder meer : "2. (jur.) Belediging, laster" (IV : 397).

Na aanleiding van die voorgaande semantiese verklaring en beskrywende toeligting kom ek tot die besluit dat die begrip "skel" 'n aantal nou verwante sake omsluit, onder meer woorde en name wat krenkend, beledigend en honend gebruik word asook laster.

Die voorgaande stelling moet egter nader gekwalifiseer word. Nie alle vorme van skel is byvoorbeeld krenkend of lasterlik nie – dit kan ook onskuldig wees, soos self-skel : “Bobbejaan wat ek is! Gek wat ek was!” (vgl. Nederlands “Wat ben ik toch een ezel, dat ik daaraan niet heb gedacht”; Van Dale 485). De Vooys voer aan dat self-skel “heilzame ontspanning bij overbelasting” kan wees, uit ’n “lust tot selfkwelling” verklaar kan word of uit ’n minderwaardigheidsgevoel kan voortspruit (1947 : 269). Selfkwelling is byvoorbeeld aan te wys in “Dat ek so ’n esel kon gewees het!” (’n karakter in H.A. Fagan se *Die Swakkere Var*, in Ses Eenbedrywe, 59, roep also uit, erken dat hy “onnosel” was en besef sy “moeilikheid” as hy wil “skei” want in sy huwelikskontrak het hy duisend pond aan sy vrou toegesê).

Tot skeldtaal gee aanleiding onder meer waarneembare kenmerke van die individu soos voorkoms, toestand, opvallende fisiese gebreke, geestelike tekortkominge en sedelike swakhede.

Skeldtaal in die openbaar gebesig, word deur die gemeenskap aanstootlik geag. In oormatige aanwending werk skel, soos vloek en verwens, irriterend in.

Die pyle van skel is gerig op individue en groepe. Vir individue is daar byvoorbeeld “lammeling” (vir ’n papbroek) en “suiplap” (vir iemand wat tot dronkenskap geneig is). Talryke dier-, insek-, groente- en vrugtename asook gebruiksartikels word metafores as skeldname vir individue gebruik, Benoeming vir nie-etniese groepe wat skeldend gebruik word, is onder meer “takhaar, boerkwagga” (in die geval van Blankes) en “gamsketel, bitterbek” (vir Nie-Blankes). Benoeming vir etniese groepe wat in skelgebruik ekspressiewe waardes verkry, is onder meer “Kaffer, Hotnot” en “Koelie”.

In skeldtaal val soms op die verwysing na kleur, byvoorbeeld “geelbek” (’n skimpnaam vir ’n baster, veral ’n halfwit meid; halfnaatjie; WAT 111 : 69), “blouvy” (’n skimpnaam vir ’n blanke met ’n baie donker vel; WAT 1 : 454; vgl. Nederlands “een blauwe”, ’n “scheldnaam voor Indo-Europeaan”, d.w.s. iemand van gemengde bloed) en “swartvel” (’n skeldnaam vir ’n Bantoe; HAT 867).

3. SEKERE KENMERKE VAN SKELDWOORDE

’n Kenmerk van skeldwoorde is dat hulle òf ’n kragtige òf ’n matige gevoel ontlai. Kragtig is byvoorbeeld “donder” (plat, in die betekenis “bliksem, duiwel”), soos in “Jou (gemene) donder, ek sal jou nog kry” en “swernoot” (nare vent, gemene kêrel, ellendeling), byvoorbeeld “So ’n swernoot!” Matig, daarenteen, is die gevoelsontlating van ’n skeldwoord soos “lak”, in byvoorbeeld “Jou lae lak!” (gesê teenoor iemand wat jou enigsins bedrieg het).

Sommige skeldwoorde het eufemistiese vorme. So meld die WAT by “aspatat” : eufemistiese vorm van “asgat, snuiter, vabond” (1 : 283) en by “asjas” : eufemisties vir “asgat” (plat; 1 : 280).

Enigsins goedge skeldname is “askluit” en “askoek” (WAT 1 : 280). Albei word somtyds skertsend of lig vererg gebesig teenoor of van iemand wat hom swaapagtig gedra, soos in “Jou askoek, wat het jy nou aangevang?”

Sekere woorde wat somtyds skeldend gebruik word, byvoorbeeld “meid, hotnot, kaffer” en “skelm”, kan na gelang van die situasie as liefkosende benoeming (hipokoristika) aangewend word – dán veelal in die diminutief-vorm, soos in “Wat doen my ou meidjie?”

Hoewel ’n skeldwoord in hoofsaak ’n “beledigende, krenkende” woord is, kan ook bepalings soos “minagtend, geringskattend” en “kleinerend” onder sommige tuisgebring word. So byvoorbeeld is “aslêr”, in sy gebruik as ’n skeldwoord, ’n minagtende benaming vir ’n slegte, niksbeduidende persoon : “Hy is sommer ’n ou aslêr” (WAT 1 : 281).

4. DIE JURIDIESE ASPEK VAN SKEL

“Belediging” of “laster” is nie net ’n juridiese aspek van skel nie, maar ook ’n integrerende deel van die begrip (vgl. WAT IV : 397).

In die Suid-Afrikaanse regspeglings word onderskei tussen (a) lasterlike bewerings en (b) smadelike bewerings of skeldtaal (“expressions of abuse”; vgl. Strauss, Strydom, Van der Walt, 1968 : 196). Smalende bewerings is nie noodwendig lasterlik nie. So het ons hoewel al beslis dat dit nie lasterlik is om iemand ’n “skobbejak” asook ’n “low-life fellow, miserable cad, bastard, cheap South Hills cow” of “bloody bitch” te noem nie.

Die rede waarom skeldtaal nie *per se* lasterlik is nie, is voor-die-hand-liggend : skeldtaal wat gebruik word aangaande ’n persoon sal nie, volgens die gemeenskapsoortuiging of volgens die redelike persoon, die gevolg hê dat die persoon in aansien sal daal nie want dit is eerder die persoon wat die skeldtaal gebruik wie se aansien sal verminder (Strauss, Strydom, Van der Walt, 1968 : 196).

In die geval van laster word iemand se waardigheid, eer of goeie naam deur woord, daad of houding gekrenk en die oordeelswaardes van woorde wat beledigend of lasterlik is, is dié van afkeuring. Aschenbrenner gebruik in hierdie verband die term “discrediting” (1971 : 22-23).

By laster is dit, volgens die gemeenskapsoortuiging, eerder die gebruiker van skeldtaal wie se aansien sal daal. Daar word nie net gedink aan *wat* gesê is nie, maar ook aan *wie* dit gesê het. Wat laster betref, is oordelende taal op sigself *ad hominem* — dit is gerig op die voorkeure of beginsels van die individu en nie op die onbenoemde waarheid nie. *Wie* inligting verstrek of ’n verklaring oor ’n saak doen, is nie ter sake met betrekking tot die verwysing of die waarheid daarvan nie. Van die evaluerende oordele by laster sê Aschenbrenner : “When we hear someone characterized as vulgar, shrewish when language is said to be smutty, *defamatory*, belittling, or acrimonious, when people are said to be cowards, frauds, hooligans or sycophants, we at once tend to show as much interest in the speakers as in the targets of these characterizations” (1971 : 16; kursivering deur my).

Oor die vraag of ’n verweerder in ’n lastergeding hom kan beroep op die verweer dat hy die gewraakte woorde in ’n grap of as ’n grap gebesig het, bestaan daar nog weinig gesag in die Suid-Afrikaanse reg. In een besliste saak het ’n regter verklaar dat die verweerder nie alleen moet bewys dat die (lasterlike) woorde inderdaad in ’n grap gebesig is nie, maar ook dat dit as ’n grap verstaan of minstens deur ’n redelike persoon as sodanig opgevat sal word (Strauss, Strydom, Van der Walt, 1968 : 255).

Die feit dat skeldtaal nie *per se* lasterlik is nie, beteken egter nie dat persone sonder meer uitgeskel of sleggesê kan word nie : die persoon aangaande wie smalende bewerings gemaak word, kan moontlik vergoeding verhaal op grond van krenking van sy eergevoel (*dignitas*).

Sedert 1973 het Suid-Afrikaanse hofe verskeie sake in verband met die gebruik van die woord “kaffer” (die koerante se spelling) verhoor en hulle beslissings was gegrond op *belediging*.

So byvoorbeeld is ’n blanke man in die Johannesburgse streekhof skuldig bevind (en beboet) op ’n aanklag van *crimen injuria* omdat hy ’n Bantoe-prokureur as ’n “kaffer” uitgeskel het : “Ek het jou kruisverhoor nou lank genoeg verduur, kaffer, verstaan jy!” Die landdros het in sy uitspraak onder meer gesê : “Dit is vir my duidelik dat die beskuldigde dié woord op ’n beledigende manier gebruik het” (*Oggendblad* 31.5.1973).

In ’n appêlsaak in Pietermaritzburg het ’n regter soos volg oor die gebruik van die woord “kaffer” beslis : “Om ’n swartman ’n ‘kaffer’ te noem, is om sy waardigheid onwettig te skaad”. Die regter het gesê lede van die publiek van alle rasse is geregtig daarop dat die polisie hulle hoflik behandel. Indien hulle waardigheid aangetas word

deur die onbehoorlike gebruik van beledigende of neerhalende woorde is hulle geregtig op geldelike skadevergoeding. Die regter het daaraan toegevoeg : “Daar bestaan by my geen twyfel dat die woord ‘kaffer’ met die verloop van jare ’n bykomstige betekenis gekry het nie en as ’n mens nou in die Suid-Afrikaanse gemeenskap ’n lid van die Bantoeras ’n ‘kaffer’ noem, kan dit wel ’n belediging wees” (*Die Transvaler* : 4.6.1976).

In Brittanje was daar ’n interessante saak in verband met die gebruik van “rasse-terme”. ’n Britse *regter* het (in Januarie 1978) beslis dat die woorde “niggers, wogs” en “coons” nie aanstootlik is nie nadat betoog is dat die betrokke woorde “die ergste belediging” vir die Nie-Blankes in Engeland is (*Beeld* 10.1.1978 : 2), ’n Britse *jurie* het egter ’n jaar later (in Januarie 1979) besluit dat dié drie betrokke woorde “racial terms” is en “aanstootlik” is (*The Star* 31.1.1979 : 5). Die betekenis van dié onderskeie uitsprake is (i) wat volgens leke-menings “beledigend” is, is juridies nie noodwendig “aanstootlik” nie en (ii) “rasse-terme” is “aanstootlik”. Die aspek van “aanstootlikheid” is reeds behandel in die bespreking van die etiese aspek van taalgebruik (kyk p. 8).

De Vooys wys daarop dat “de rechter die uit moet maken of een benaming al of niet beledigend is, doet vergeefs werk als hij een woordenboek of een taalgeleerde gaat raadplegen” (1947 : 271). Elders voer hy aan dat dit vir regters moeilik is om te beslis in welke mate ’n skeldwoord beledigend geag moet word (1925 : 127). De Vooys noem verskeie voorbeelde “waar de rechter in moeilijkheden gebracht werd door een bepaald beledigend geachte term”. So byvoorbeeld moes beslis word : “Is ‘patser’ een scheldwoord? Of ‘hufter’? Of ‘falderappus’? Of ‘onnut’, of ‘lelijke lappe’? Of het grappige ‘duikboot’, voor een onderkruiper bij een staking?”

Oor “onderkruiper” merk De Vooys op dat dié woord vir lede van ’n strydende vakvereniging “een diep beledigend scheldwoord” is terwyl “anderen het wellicht vrij onschuldig zullen vinden” (1947 : 271; 1925 : 127). ’n Duitse regbank het eens beslis dat “bons” geen skeldnaam is nie omdat dié woord meestal ironies gebruik word terwyl ’n Duitse regter niks beledigends in “Kadavergehorsam” gevind het nie omdat hierdie woord bloot “onvoorwaardelike gehoorsaamheid” beteken.

Oor skeldwoorde, belediging en die reg het De Vooys opgemerk : “Al zal een verstandig man vergewensgezind zijn over degene die zich in drift aan scheldwoorden te buiten gaat, in het algemeen wordt het als vijandelike daad, als belediging gevoeld, en volgens het geldende recht gestraft” (1947 : 269).

5. DIE REFERENSIELE FUNKSIE EN EVALUATIEWE WAARDE VAN BENOEMINGE VIR NIE-ETNIESE EN ETNIESE GROEPE

Die beskimping van nasionaliteite of groepe is baie gewoon. Soos reeds opgemerk is (kyk : die referensiële aspek van betekenis en affektiewe waardes, p. 16), het benoeminge vir sodanige groepe ’n betreklik duidelike referensiële funksie, maar ten gevolge van mense se beskouinge ontstaan daar dikwels opvallende konnotasies om hierdie woorde. In die bespreking van die etiese aspek van taalgebruik (kyk p. 8) is verklaar dat konnotasies opmerklik is by woorde wat volksgroepe benoem asook by woorde wat na politieke idees of bewegings verwys.

Soos in die bespreking van etniese groepe aangetoon sal word (kyk p. 55 e.v.), is die assosiasies wat tussen die woord en die saak ontstaan ’n belangrike aspek in verband met die pejoratiewe ontwikkeling van betekenis.

Woorde wat nasionaliteite en volksgroepe aandui, is besonder onderhewig aan die dubbelsinnigheid dat hulle ewe goed referensiël as evaluatief is en in die besonder ekspressief bedoel kan word (vgl. Leech, 1974 : 52-54). So byvoorbeeld was “Hun” gedurende die Eerste Wêreldoorlog ’n skeldnaam vir ’n “Duitser” (WAT IV : 456) – ’n “Hun” word *geassosieer* met “barbaar, woesteling” (vgl. die HAT 326).

Lubbe maak dié stelling : “Veral in Suid-Afrika met sy ingewikkelde rasseverhoudinge moet daar baie versigtig gebruik gemaak word van rassebenoeminge. Nie net aan die woorde **kaffer**, **naturel**, **bantoe**, ens. kleef daar ’n definitiewe stigma nie, maar ook **hottentot**, **hotnot** en **koelie** word steeds vermy” (TVV, jg. 27/2, nr. 10, April 1971 : 6). In ’n hoofartikel skryf *Die Transvaler* (27.6.1974) : “Aanspreekvorme en selfs maniere van vriendelike en goedige skerts wat in die verlede deur swartmense aanvaar is, word maklik vandag as vernedering ervaar”. In die bespreking hierna sal aangetoon word hoe al hiêrdie benoeminge nie net ’n referensiële funksie het nie, maar ook ’n evaluatiewe waarde; en verder : dat in Suid-Afrika veral benoeminge vir etniese groepe in skelgebruik oordeelswaardes het.

Daar word in dié bespreking onderskei tussen benoeminge vir nie-etniese groepe, soos “takhaar, boerkwagga, gamsketel” (óók die benoeminge “outa, meid” en “aia”, wat as ’n afsonderlike groepie bekyk word) en die benoeminge vir etniese groepe, byvoorbeeld “Kaffer” en “Koelie”.

5.1 NIE-ETNIESE GROEPE

Hierdie groepe, of individuele lede daarvan, loop onder skeldtaal deur. ’n Ruwe of minder beskaafde blanke in Suid-Afrika word dikwels uitgeskel as ’n “Backvelder” (“bekvelder”, d.w.s. “agtervelder”, het Langenhoven in een van sy werke geskryf) of ’n “takhaar” (’n “onverfynde platteler; dikwels skeldnaam vir ’n Boer”, HAT 873).

Die affek implisiet in skel bring mee dat ons dikwels te make kry met woorde met sowel ’n referensiële funksie as ’n ekspressiewe waarde. Die spreker noem nie net ’n saak nie, maar hy druk ook ’n oordeel of houding uit, soos met die gebruik van byvoorbeeld “dorpsgawie” – dit is nie net ’n skertsende benaming wat deur die boerebevolking gebruik word vir ’n dorpenaar wat onkundig oor die plaaslewe is nie, maar dit word gewoonlik ook kleinerend gebruik : ’n emotiewe waarde kom by. “Boerkwagga” is ’n skelnaam vir ’n “platteler” (WAT 1 : 468), maar hy antwoord terug met “dorpsgawie” : “Wat weet so ’n dorpsgawie nou van kar en perde inspan, melk en ploeg?” (WAT 11 : 269).

Hoewel daar ’n referensiële ooreenkoms is tussen “dorpenaar x dorpsluis” en tussen “platteler x boerkwagga” het hierdie onderskeie woordpare nie dieselfde waardes nie. Geringskatting word uitgedruk deur “boerkwagga” en “dorpsluis” terwyl “platteler” en “dorpenaar” meer neutraal is. In die een verband (“boerkwagga x dorpsluis”) word ’n affektiewe oordeel uitgedruk en in die ander verband (“platteler x dorpenaar”) nie. Ons het hier te make met betekenis se linguale waarde – sinonieme het nie presies dieselfde waardes nie : daar is naamlik maatskaplike verskille en dié is veelal van ’n ekspressiewe aard.

Wisselende gevoelswaardes word gevind in groepname, soos tussen “boer” en “stedeling” en hulle sinonieme “plaas-” en “dorpsjapie”, wat kleinering uitdruk. Die stand van sodanige name gaan op en af met die agting wat die spreker vir hierdie persoon het. Die gevoelswaarde word bepaal deur die maatskaplike of morele beoordeling van sake, handeling en toestande wat uiteraard subjektief sal wees.

Konnotasies ontstaan ook somtyds om en is opvallend by woorde wat na politieke groepe (bewegings en idees) verwys. Die woorde “Smelter” (nou feitlik uitgesterf) en “Sap” het sowat vier dekades gelede ’n betreklik duidelike referensiële waarde gehad, maar verskillende konnotasies het om hierdie woorde ontstaan vanweë mense se beskouings van “Smelter” en “Sap”.

So wou ’n “Nasionalis” wat tot samesmelting oorgegaan het in die jare ná 1934 nie ’n “Smelter” genoem gewees het nie en ’n “nasionale Smelter” wou nie ’n “Sap” genoem gewees het nie terwyl “Sap-smelters” trots

was daarop as hulle “Sappe” genoem is. Dit was in die dae toe ware Nasionaliste, wat nie met samesmelting wou saamgaan nie, as “Malaniete” uitgeskel is. Die benoeminge “Smelter” en “Sap” bewys dat woorde referensieel op dieselfde saak betrekking kan hê, maar sterk in evaluatiewe waarde verskil – die een druk ’n afkeurende oordeel uit en die ander ’n goedkeurende oordeel.

Twee woorde waarmee sommige mense die afgelope dekade veelvuldig in die politiek geëtiketteer is, is “verlig” en “verkramp” (s.nwe. is “verligte” en “verkrampste”). Die gewese Afrikaanse Sondagkoerant, *Die Beeld*, het “verlig” en “verkramp” as “twee vloekwoorde” bestempel (21.4.1968) terwyl sy opvolger, *Rapport*, geskryf het : “Hier by ons is verkramp ’n vloekwoord” (26.3.1972).

“Verlig/verkramp” is nie gelykwaardige teenstanders nie. “Verkramp” het van huis uit ’n ongunstige waarde.

“Verligte” en “verkrampste” kan òf ’n skeldnaam òf ’n ere naam wees, na gelang van wie dit gebruik en op wie dit van toepassing gemaak word. Hieroor het dr. P.J. Meyer, die voorsitter van die Beheerraad van die SAUK, gesê : “Dit is opvallend dat, wat die wetenskaplike onderskeiding van prof. W.J. de Klerk, nl. die lewensbeskoulike teenstelling van ‘verkramptheid’ en ‘verligtheid’ betref, net die eersgenoemde sy stigmatiese karakter behou het. Die ewe stigmatiese ‘verligtheid’ het in (sekere) koerante eensaam geword. Hierdie koerante moet nie eendag verbaas staan as ‘verkrampstes’ in Afrikanerkringe, soos voorheen die skeldnaam ‘Boer’, vanweë die wyse waarop hulle dit misbruik, nog ’n Afrikaanse ere naam gaan word nie” (*Die Transvaler* : 14.5.1969).

Hierdie gebruik van ’n woord as òf ’n skeldnaam/skimpnaam òf ’n ere naam val op in veral die politiek, waar teenstanders met haatlike name bejeën word. Wat die een groep as ’n skeldwoord/skeldnaam evalueer, kan vir ’n ander ’n ere naam wees, en omgekeerd. In die 17e eeu was “Geus” ’n skeldnaam, onder meer vir ’n “liberalis” – vandag is dit ’n ere naam vir ’n “Protestant, veral ’n Calvinis” (Van Dale 595). Die verskynsel dat partyname in die mond van die teenparty soms ’n ere naam kan wees, is ’n belangrike aspek van skel.

5.2 ETNIESE GROEPE

Die name van volkere en etniese groepe het normaalweg ’n referensiële funksie, dit wil sê hulle kan altyd ter aanwysing dien, byvoorbeeld “Boer, Kaffer, Hotnot” en “Koelie”. Word hierdie benoeminge egter oordelend gebruik, is daar ’n affektiewe waarde. In ons kleurverhoudinge is die gebruikswyse van woorde baie belangrik omdat dit veral benoeminge vir anderskleurige etniese groepe is wat refereer en evalueer. Evaluering hiër is nie dieselfde as by byvoorbeeld skeldwoorde van die tipe “swernoot” en “skorriemorrie” nie. Myns insiens het ons hier ’n element van evaluering in ’n negatiewe rigting.

Baie van die woorde wat deesdae emosies wek, is reeds sedert die begin van die vorige eeu deur vreemde bewindhebbers in Suid-Afrika gebruik : “Caffers” (genl. Janssens 1803), “Caffers, natives” (graaf Caledon 1807), “Caffres, Kaffirs” (sir John Cradock 1811), “coolies” (toe lord Milner hulle in 1904 begin invoer het). In geskifte en by skrywers vind ons : “hottentot” (E. Barbier se manifest 1739), “die Kaffers en ander kleurlinge” (Piet Retief 1837), “Kafir” (Cape Times 1878), “Koelieland” (Preller : *Ons Parool*), “Hotnosse” (Langenhoven : *Die Familie-saak*) en “kaffers, kaffer-taxi, kafferdanse” (E. Leroux : *Magersfontein, O Magersfontein!*).

Benoeminge vir etniese groepe in Suid-Afrika, wat eens heel gebruiklik en vry van ekspressiewe waardes was, het in die tweede helfte van die twintigste eeu weens ’n betekenisverandering en/of betekenisverslegting asook ten gevolge van die ideologiese beroeringe van ons tyd (die internasionale winde van politieke verandering) “taboe-woorde” geword en dit terwyl sommige, soos “Naturel” en “Bantoe” eufemistiese plaasvervangers vir “Kaffer”

was. Hierdie substitute word tans deur sekere politici, geestelikes en koerante aanstootlik en afkeurend geag.

Nie een van die genoemde benoeming vir etniese groepe het immuun teen besoedeling gebly nie. Veral benaminge wat skeldend en kwetsend geag word, is met aanneemliker woord (eufemismes) vervang. Die eufemisme was die stukrag agter die pejoratiewe betekenisontwikkeling wat verandering in evaluasie gebring het.

Omdat referensiële funksie en oordeelswaarde verstrengel (kan) raak, word sekere belangrike benoemings vir etniese groepe afsonderlik bekyk, naamlik “Boer, Kaffer, Hotnot” en “Koelie”. Aan hierdie woorde kleef ’n stigma en hulle is nie vry van affektiewe assosiasies nie.

Die feit dat woorde wat etniese groepe benoem soms met ’n klein en soms met ’n hoofletter geskryf word, toon dat taalgebruikers van mening is dat hulle met ’n suiwer referensiële funksie te make het wanneer hulle die woord met ’n hoofletter skrywe.

Waar koerante se beskouings in die volgende bespreking aangehaal word, geskied dit om die lekehouding oor die saak weer te gee.

In die volgende enigsins uitvoerige bespreking word ingegaan op veral die referensiële funksie, die evaluatiewe waardes en aspekte soos assosiasies, pejoratiewe betekenisontwikkeling, substitute en gevoelswaardes. Daar sal aangetoon word hoe die gebruikswaarde van hierdie benoeming op verskillende tye deur van die genoemde faktore beïnvloed is.

5.2.1 BOER

By “Boer” (met ’n hoofletter) verklaar die WAT onder meer : “Benaming vir ’n lid van die Afrikanervolk; vroeër veral gesê van Afrikaners van die gewese Republiek in S.A.”. By “boer” (met ’n kleinletter) word gemeld : “landbouwer; iemand wat op die platteland woon” (1 : 465). In hierdie gevalle het “Boer/boer” louter ’n referensiële funksie. ’n Afrikaner is vroeër jare deur byvoorbeeld Engelssprekendes uitgeskel as ’n “Boor” (of ’n “Dutchman”), in welke geval die woord ’n referensiële funksie en ’n evaluatiewe waarde gehad het.

In Nederlands word ’n “boer” uitgeskel as ’n “kaffer”; “boer” is ook ’n skeldnaam vir ’n “jong soldaat” en in Vlaams word ’n “boer” spottend ’n “kaffer” genoem (Stoett 1 : 1054; Van Dale 268; Waasch. Idiot. 318). In hierdie aanwendinge het ons te make met ’n referensiële funksie en ook met ’n oordelende gebruik.

Die Afrikaanse skryfster Driekie Beukes het enkele jare gelede verklaar : “Jy het ’n Afrikaner vroeër geskel as jy hom ’n ‘Boer’ genoem het; daarna was almal trots om te sê hulle is ‘Bóere’; nou hang die bordjies reeds weer anders”. Die waarderingselement het negatief geneig : “Boer” het geword ’n skeldnaam deur veral militante Swartes gebruik vir of teenoor Blankes/Witmense in die algemeen, soos in “Die verdomde Boere!”

“Boer” het ’n referensiële funksie waar dit ter aanwysing van ’n “Afrikaner” dien, maar as skeldnaam vir ’n “Witman” het “Boer” ’n evaluatiewe waarde. By “Boer” is die volgende ontwikkeling aan te stip : skeldnaam (vir ’n “Dutchman”) > ere naam (vir ’n “Afrikaner”) > skeldnaam (vir ’n “Witman”).

5.2.2 KAFFER

By “Kaffer” meld Van Dale : “naam voor de leden van ‘Bantoenegers’ in Zuid-Afrika” (829). Die OED verklaar by “Caffre/Kaffir” onder meer dat dié woord reeds in 1559 gebruik is en dui daarby aan : “One of the South African race of blacks belonging to the Bantu family” (247). Die HAT verstrek by “Kaffer” onder meer : “Inboorling van die Bantoeras; Bantoe” en by “kaffer” word aangegee : “Manlike Bantoe, jong” (391). In al hierdie semantiese ontwikkelings is die woord “Kaffer” deur ’n negatiewe evaluatiewe waarde oorgeneem.

tiese verklarings het “Kaffer” ’n suiwer referensiële funksie – dit verwys na ’n bepaalde volksgroep.

Oor die eufemisme en die pejoratiewe betekenisontwikkeling van woorde sê Lubbe in verband met “kaffer” onder meer : “As alledaagse woord om ’n bepaalde volksgroep aan te dui, is kaffer vrywel onbruikbaar” vanweë die oorspronklike betekenis wat in die woord se etimon opgesluit lê (“Kaffer”, uit Arabies *kafir*, beteken “ongelowige”) en die Nie-Blanke se gevoeligheid teenoor hierdie woord (TVV, jg. 27/2, nr. 10, April 1971 : 2).

By Boshoff-Nienaber vind ons die volgende opmerking by “Kaffer” : “vroeër algemene benaming vir ’n lid van die Bantoevas in S.A.”, maar tans (van die Bantoe gesê) “aanstootlik” en vanweë die bygedagte wat aan die ww. *khafula* (’n zuluwoord wat “spuug” beteken, ’n daad waarmee die Zoeloe veragting te kenne gee) kleef, is dit as sodanig ’n “skeldwoord” (1967 : 320). Die HAT verklaar dat “Kaffer tans as skeldnaam gevoel” word (391). Volgens hierdie beskouings is die evaluatiewe waarde van “Kaffer” dié van “aanstootlik” en “skeldwoord”.

Weens die ongunstige byklanke wat die woord “Kaffer” veelal het, is hierdie woord agtereenvolgens vervang deur “naturel” en “Bantoe” en tans word by voorkeur “swartmens” gebruik (WAT V : 127). Wat betref die soeke na alternatiewe wat algemeen aanvaarbaar is, is daar geen waarborg dat die substituut (eufemisme) teen besoedeling, d.w.s. die verkryging van evaluatiewe waarde, gevrywaar is nie. Trouens, “.... the euphemism is, by inevitable association, doomed from its very birth” (Weekley, 1912 : 92). 1

In die vorige eeu is reeds begin om “Kaffer” te vervang deur “Naturel”, by welke woord die HAT verklaar : “1. Bantoe. Kaffer. 2. naturel” (564). Uit hierdie verklaring is dit duidelik dat “Bantoe”, “Kaffer” en “Naturel” sinonieme is. Ter aanduiding van die swartmense aan die Kaap het lord Charles Somerset reeds in 1820 die woord “Natives” (met ’n hoofletter) gebruik. In sy *Researches* het ook dr. John Philip die woord “Natives” gebruik en teen 1850 was dié woord algemeen in amptelike stukke.

Volgens die OED is “native” al in 1603 vir die inheemse volke van ’n land gebruik – aan die Kaap het “native” egter ’n eienaam geword. “Naturel” het dieselfde lot as “Kaffer” ondergaan en sedert die middel van die huidige eeu is “Bantoe” al hoe meer gebruik.

“Bantoe” is ’n versamelnaam vir ’n groep verwante inboorlingvolke wat tot dieselfde taalfamilie behoort. Hierdie woord is in 1869 deur dr. W.H.I. Bleek, die vader van die Bantoetaalstudie (*Comparative Grammar of African Languages*), gevorm. Dit bestaan uit die stam “-ntoe” (“ntu”), wat in feitlik al die Bantoetale voorkom met die betekenis “mens”, plus die meervoud-prefiks “ba” (WAT I : 331). Met “Bantoe” het dr. Bleek ’n aantal inboorlingtale aangedui wat daarna toegepas is op die sprekers van die taal.

Lubbe verklaar dat “sommers gou ’n ongunstige gevoelswaarde geheg (is)” aan ook hierdie woord (naamlik “Bantoe”; TVV, jg. 27/2, nr. 10, April 1971 : 3). Hy dui egter nie aan wie die beskouing huldig dat “Bantoe” ’n “ongunstige” gevoelswaarde het nie.

Ons kan nie praat van ’n oordeel van gevoelswaarde sonder om te meld wie die betrokke opvatting gehad het nie. Wat die gevoelswaarde van woorde betref, is dit ’n dwaling om individuele assosiasies as ’n vorm van betekenis te beskou. Reichling sê “niet wat men *bij* het woord denkt is de ‘betekenis’, doch wat men *in* het woord denkt” (1935 : 325).

In die bespreking van die estetiese aspek van taalgebruik is daarop gewys dat gevoelswaarde deel van die siening van mense is en nie deel van die referente nie (kyk p. 7). Die term “gevoelswaarde” het betrekking op verskynsels wat van taalkundige aard is, naamlik in verband met woorde wat onder meer naas hulle referensiële funksie ook ’n evaluasie of oordeel te kenne gee en in verband met woorde waaraan ’n bedekte assosiasie geheg word.

Wanneer 'n groep mense dieselfde algemene assosiasies in verband met 'n woord het, word die individuele assosiasies 'n semantiese verskynsel. Dit is verkeerd om in verband met sodanige assosiasies geïsoleerde woorde introspektief te bekyk. Volgens De Villiers moet ons let op die algemeenheid van die assosiasie en die woorde in 'n natuurlike konteks en situasie sien (1975 : 88, 90-92).

Na "gevoelswaarde" is ook verwys toe *Die Burger* (op 30 Mei 1974) onder die opskrif "Die Bantoe word 'n swartman" onder meer geskryf het : "... wat die gevoelswaarde betref : die woord (nl. "Bantoe") is juis doelbewus gebruik omdat geoordeel was dat dit 'n gunstiger gevoelswaarde het as woorde wat tevore gebruik is" en "Nou word daarop aangedring, en van ministeriële kant ook aan die hand gedoen, dat van 'swartmense' in plaas van 'Bantoes' gepraat word. Dit is 'n ontwikkeling in die teenoorgestelde rigting. Want vroeër het mense gereken dat dit neerhalend is om iemand 'n swartman te noem, omdat 'swart' dan so 'n ongunstige gevoelswaarde het ..."

Sommige woorde kan algemene emosionele reaksies wek en dergelike reaksies kan as semantiese waardes beskou word as die reaksies by alle of 'n groot aantal lede van 'n volk eenders is, maar nie as daar uiteenlopende individuele assosiasies is nie (De Villiers, 1975 : 91). Daar moet dus gesê word wie geoordeel het dat byvoorbeeld "swartmense" 'n gunstiger waarde het as die woorde wat voorheen gebruik is. Dit is nodig om te weet wie die "mense" is wat gemeen het dat dit neerhalend is om van "swartman" te praat.

In verband met die gebruik van die benoeming "Kaffer" en "Bantoe" verklaar Steyn (in : *Taalseminaar* 1973, kyk die Semantiese Komponent, 103-160) onder meer : "Bantoe is op die oomblik nog 'n betreklik neutrale woord; kaffer het egter vir baie Afrikaanssprekendes iets soos 'n negatiewe emotiewe waarde" (136). Steyn betoog dat "Bantoe" en "kaffer" vir baie sprekers nog sinoniem is — nie net ten opsigte van die saak waarna daar verwys word nie, maar ook ten opsigte van die gevoelswaarde. "Waar kaffer vir baie sprekers 'n negatiewe waarde het, het Bantoe vir sommige sprekers 'n gevoelswaarde wat die woord vir hulle selfs 'n soort steen des aanstoots kan maak" (1973 : 137).

Ter toeligting van hierdie stelling verklaar Steyn dat wanneer iemand teenoor 'n gebruiker van die woord "kaffer" op 'n plaas sou sê "Man, daardie Bantoe het nou werklik die hele dag niks uitgevoer nie en dis oor hy met elke Bantoevrou wil ginnegaap wat daar verbystap", sou die hoorder die woord "Bantoe" en "Bantoevrou" wel as onvanpas ervaar, veral as die spreker 'n bietjie verontwaardig is. Steyn beweer dat "kaffer" besig is om 'n betekenisverandering in 'n pejoratiewe rigting te ondergaan, maar voeg daaraan toe dat hierdie verandering hom nog nie volledig voltrek het nie" (1973 : 137).

Hoe geldend nog is Steyn se betoog dat die benoeming "Bantoe ... op die oomblik nog 'n betreklik neutrale woord (is)"? In verband met "die huidige weerstand teen die naam Bantoe" skryf *Die Transvaler* (op 27.6.1974) dat die gebruik daarvan "kwetsend" beskou word. Lubbe sê aan die woord "Bantoe" kleef daar 'n "definitiewe stigma" (TVV, jg. 27/2, nr. 10, April 1971 : 6). Na aanleiding van hierdie botsende beskouings is dit in hierdie stadium gepas om na enkele oordele oor die benoeming "Bantoe" en "Kaffer" te kyk.

Oor die gebruik van die woord "Bantoe" skryf *The Star* dié tyd in 'n hoofartikel : " 'Bantu' ... is an incorrect and artificial bit of officialese ... Let's blacklist 'Bantu' ... The problem is to find alternatives that are generally acceptable" (19.6.1974). Oor die gebruik van die woord "kaffer" het 'n Natalse regter in 'n appêlzaak beslis : "Om 'n swartman 'n 'kaffer' te noem, is om sy waardigheid onwettig te skaad ... Daar bestaan by my geen twyfel dat die woord 'kaffer' met die verloop van jare 'n bykomstige betekenis gekry het nie en as 'n mens nou in die Suid-Afrikaanse gemeenskap 'n lid van die Bantoeras 'n 'kaffer' noem, kan dit wel 'n belediging wees" (*Die Transvaler* 4.6.1976).

Die voorgaande stellings is van taalkundige belang. 'n Dwaling is die betoog “ ‘Bantu’ ... is an incorrect and artificial bit of officialese”. Aschenbrenner sê “.... it simply makes no sense to ask whether murder *exists* or not. If the term is used to characterize certain things, actions, states, or relations, it has a reference : it is meaningful” (1971 : 29; kursivering deur my). Die woord “Bantu” word gebruik, refereer en het betekenis. Dié woord bestaan al meer as ’n eeu en word nie deur net amptenare gebruik nie – die regsgeleerde Manfred Nathan het hierdie woord herhaaldelik in ’n publikasie in 1919 gebruik, byvoorbeeld “.... the Bantus numbered ...” en “... or the Hottentot, whose manners and customs differ widely from those of the pure Bantu” (*The South African Commonwealth* : 222, 372). Ook die OED en Van Dale gee dié woord aan – die OED verstrek “Bántu” by “Caffre” (247) en Van Dale vermeld “Bantoe” by “Bantoenegers” (829). Die gevolgtrekking wat gemaak kan word, is dat “Bantoe” g’n onjuiste, kunsmatige amptenaartaal is nie.

In die regter se uitspraak word nie (volgens die koerantberig) gesê wat die “bykomstige betekenis” is wat die woord “kaffer” met die verloop van jare gekry het nie. Die gebruik in die uitspraak van die woord “belediging” dui nie op *betekenis* nie, maar op *waarde*, naamlik ’n ekspressiewe of evaluatiewe waarde. Hiér het betekenis en oordeelswaarde verstrengel geraak.

Dit is nie net Blankes wat bepaalde beskouings oor die benoeminge “Kaffer” en “Bantoe” huldig nie. Daar is ten huidige dag Swartes vir wie selfs die woord “Kaffer” (en ook “Bantoe”) bloot refereer, g’n evaluatiewe (ongunstige) waarde het of kwetsend is nie. So byvoorbeeld het ’n swart vroulike bediende in 1976 aan ’n blanke onderwyser van Bloemfontein gevra : “Baas, ons hoor byna elke dag oor die radio van wat die Regering vir die Bantoes doen, maar wanneer gaan ook iets vir ons Kaffers gedoen word?” (persoonlike mededeling deur mnr. R. de W. Calitz).

’n Gebruiksfaset is dat die benoeming “Kaffer x kaffer” nie uitsluitend op “Bantoes x Swartes” toegepas word nie. Dié benoeming word soms met die bepaling wit neerhalend gebruik veral met betrekking tot blankes en dui dan ’n onbeskaafde, onopgevoede, ongemanierde, ruwe persoon aan, soos in “ ’n Blanke tydhouer by ’n myn ... (het) die polisie ‘wit Kaffers’ genoem” (*Die Burger*; vgl. WAT V : 128) en “ ’... maar daar is baie witmense in hierdie land van julle wat geen sin vir verantwoordelikheid het nie.’ ‘Ons noem hulle wit kaffers,’ sê Gert Garies.” (Leroux : *Magersfontein, O Magersfontein!* : 183). In sy gebruik hiér het “Kaffer x kaffer” (só deur die koerant en die skrywer gespel) nie sy normale referensiële funksie nie - dit verwys naamlik nie na ’n lid van die Bantoevolk nie, maar na Blankes, in welke geval dit ’n affektiewe of evaluatiewe waarde het. Hierby sluit aan die volgende verwysing in die WAT, wat by “kaffer” (S. c.) aangee : “Onderhorige, weinig gerekende persoon”, soos in “Ek is nie jou kaffer nie, hoor!”

Die aandrang tot verandering bring die voortbestaan van sekere hipokoristika in die gedrang – in hiérdie geval ’n troetelnaam soos “kaffertjie”. By “kaffertjie” verstrek die WAT verskeie poliseme of wetes, byvoorbeeld “voëltjie, bolplant, kinderspeletjie en ’n troetelnaam vir ’n blanke kind”, soos in “Toe my kaffertjie, eet nou eers jou kossies” (V : 137). Hierdie liefkosingsterm refereer of verwys nie na “pikkenien, piekanien” nie en is te vergelyk met byvoorbeeld “My little darling!” in Engels.

Oor die gebruik van die woord “Kaffer” merk die WAT voorts op dat dit dikwels ook in samestellings vervang word (V : 127). Omdat die spelling van die betrokke benoeming by samestellings opval, veral in die bespreking wat nou volg, is dit nodig om te kyk na wat die WAT daaromtrent sê. Die verduideliking is : “Wanneer Kaffer, ook as eerste lid van samestellings, direk betrekking het op (’n lid van) die bepaalde ras, is dit hier met ’n hoofletter geskryf” (V : 128).

In samestellings vind ons byvoorbeeld (1) “Kafferbees, -hond” : “bees, hond wat aan ’n Kaffer behoort (het)” en (2) “kafferbees, -hond” : “bees, hond van minderwaardige gehalte” (V : 129, 131). Verskillende skryfwyses val hier op : “Kaffer” vs. „kaffer”. Die algemene onsekerheid onder gewone taalgebruikers oor die skryfwyse, naamlik met ’n hoofletter of ’n klein letter, dui myns insiens op evaluering. Dit toon hoe onseker mense is of dié soort woorde bloot refereer (noem) en of hulle ook evalueer, d.w.s. ekspressiewe waarde het.

As afgegaan moet word op die skryfwyse van byvoorbeeld “Kafferhond” en “kafferhond”, dan het die hoofletterwoord ’n referensiële funksie en die kleinletterwoord ’n oordeelswaarde, d.w.s. by laasgenoemde kom evaluering in die spel. Maar ’n “Kafferhond” (hond wat aan ’n Kaffer behoort) kan ook ’n “kafferhond” (d.w.s. ’n hond van minderwaardige gehalte) wees. Nou is dit so dat daar in die spreektaal geen aanduiding is of ’n hoofletter- of ’n kleinletterwoord bedoel word nie sodat die gebruiksaanwysing slegs in die konteks en situasie gevind kan word. Dit is eers as die woord oordelend gebruik word dát daar ’n affektiewe of evaluatiewe waarde is.

In ’n debat in die Transvaalse Provinsiale Raad (Junie 1972) het die Opposisie daarop aangedring dat die woorde “Kaffer x kaffer” – ook in alle samestellings daarmee – uit die taal geweer moet word en voorgestel dat die woordeboek herskryf moet word. ’n Aandrag soos hierdie teen die gebruik van die benoeminge “Kaffer x kaffer” bring die gebruik en voortbestaan van sekere ingeburgerde woorde en idiomatiese uitdrukkings in die ge-
drang.

Dit werk reeds deur na komposita soos “kafferloon, kaffersleg, kafferpak”. Dié woorde het oordelende waardes – nie ten opsigte van ’n bepaalde volksgroep nie (nl. “kaffer”), maar ten opsigte van die spesifieke sake of aspekte waarna verwys word : “loon, sleg, pak”. By “kaffersleg” verklaar die WAT : “b.n. versterking van *sleg*; baie sleg, so sleg as wat kan kom. ‘Dis kaffersleg as ’n mens ongeleer bly’ (Jochem van Bruggen; V : 136). By “kafferblits” word aangegee : “Goedkoop brandewyn” (WAT V : 129) en by “kafferpak. 1. Gedugte, afgedankste pak slae; loesing : ‘Iemand ’n kafferpak gee.’ 2. (fig., veral in sport en spele) Groot neerlaag : ‘Die besoekende voetbalspan het ’n kafferpak gekry.’” (WAT V : 135).

Ná die groot neerlaag van die SA Bantoespan teen ’n besoekende Britse rugbyspan het *Die Transvaler* (25.5.1972) geskryf : “Die Bantoespan het darem ’n Bantoepek gekry” (in plaas van die idiomatiese “kafferpak”). In hierdie gebruik het baie lesers die woord “Bantoepek” as onvanpas ervaar. Nadat die rugbyspan van die Britse Eilande in 1974 Suid-Afrika oortuigend (28-9) in die tweede toetswedstyd geklop het, het *Rapport* sy verslag daaroor aangebied onder die opskrif : “Sies, wat ’n kafferpak!” (23.6.1974). Die reaksie van sommige lesers hierop was onder meer : “kafferpak” is ’n “woord wat in ons huidige opset krap en seermaak”, dié woord is nie bevorderlik vir rassebetrekkinge nie en “ons Afrikaanse taal (word) nie juis gelei” deur die woord “kafferpak” nie (30.6.1974). ’n Engelstalige koerant het geskryf : “You cannot insult your fellow citizens like that ” (*Rand Daily Mail* 24.6.1974). Hierdie lekemenings bewys hoe referensiële funksie en evaluatiewe waarde soms verstrengel kan raak.

Net hierna skryf *Die Transvaler* (2.9.1974) dat “kafferpak” ’n aanvaarde, tradisionele uitdrukking is ... tot ’n jaar of drie gelede nog was, maar dat “die idiomatiese gebruik van ‘kaffer’ in Afrikaans deesdae ’n belediging vir die swartman” is en “Dit lyk so al of ons op heelwat taalvernuwing afstuur. Want daar is Bantoebier, kafferwaatlemoen (of het dit al Bantoewaatlemoen geword?), Bantoeadministrasie en die uitdrukking ‘dit reën ou meide met knopkieries’ wat nou die aandag sal moet kry”.

Uit die voorgaande bespreking blyk dit dat die emosionele reaksies nie eenders was nie, die assosiasies uiteenlopend individueel was en dat die woord “kafferpak” nie in ’n natuurlike konteks en situasie gesien is nie. Soos reeds voorheen aangevoer is, is dit volgens De Villiers verkeerd om in verband met sodanige assosiasies geïsoleerde woorde introspektief te bekyk.

complexion who formerly occupied the region near the Cape of Good Hope" en sedert 1726 vir "a person of inferior intellect or culture" (926).

Die woord "Hotnot", wat as pejoratief aangevoel word, is tot 'n aantal jare gelede gebruik vir "Kleurling". By "Hotnot" dui die WAT "Hotnos" as geselstaal aan. Ander vorme is "Hotnots" of "Hotnotte". 'n Verdere verklaring by "Hotnot" lui dat dit 'n "Skeldnaam vir 'n Kleurling" is. Dit wat betref die spelling van dié benoeming met 'n hoofletter.

Kom ons by die spelling met 'n klein letter vind ons by "hotnot" onder meer "a. Iemand wat die ruwer of minder aangename werk in 'n huishouding of boerdery moet doen. b. Half ironies gebruikte spot- en liefkosingsnaam : 'Kom hier, Pappa se hotnot!' " en, dikwels in die verkleiningsvorm, "hotnotjie. a (gew. vkw.) Hottentotsvis, b. (gew. vkw., dolosspel) Mannetjie. c. (fig., nie alg.) Waterfiguurtjie" (WAT IV : 415).

Ons het hier dus 'n verskeidenheid poliseme, een waarvan 'n skelwoord is en in oordelende gebruik ekspressief is. Slegs uit die konteks sal dit blyk watter wete en uit die situasie watter waarde geaktiveer is. So byvoorbeeld is "Hotnot" nie net 'n skeldnaam vir 'n "Kleurling" nie (soos in "Vervlakste Hotnot, waarom mors jy so met 'n mens se goed?"; kyk WAT IV : 415), maar ook onder meer 'n tussenwerpsel (dikwels met 'n gerekte "o" in die tweede lettergreep, geselstaal, 'n uitroep om bewondering, byval, instemming te betuig : "Hotnot! Kyk hoe uitgevat stap hy"). Dit is eweneens 'n spot- en liefkosingsnaam (wat te vergelyk is met byvoorbeeld "My little darling!" in Engels).

Woorde soos "hotnotsboontjie, -brood, -got" en "-vy" verwys of refereer geensins na die volksgroep "Hottentot x Hotnot" nie. Hierdie woorde het bloot 'n referensiële funksie : dit is name vir onderskeidelik 'n boom, 'n vrug, 'n insek, 'n vetplant. Ook uitdrukkinge soos "Hy het 'n Hotnotjie doodgeslaan" en "'n Los Hotnot" verwys nie na die betrokke volksgroep nie. "Hy het 'n Hotnotjie doodgeslaan" kan beteken (a) het sleg geslaap, (b) word deur die ongeluk agtervolg, (c) 'n sopie gedrink terwyl "'n Los Hotnot" gesê word van iemand wat sonder bepaalde werk of sonder 'n nooi is (WAT IV : 415).

Aan "Hottentot x Hotnot" het daar volgens Lubbe 'n stigma gekleef (TVV, jg. 27/2, nr. 10, April 1971 : 6). Dié benoeming is vervang deur "Kleurling". Sekere koerante en politici ag "Kleurling" minder gunstig en in die jongste tyd word al hoe meer "Bruinmense" as benoemingswoord gebruik.

Die ontwikkeling by "Hotnot" (met die evaluatiewe waardes tussen hakies) is : "Hotnot" (skeldnaam vir 'n Kleurling; 'n stigma kleef daaraan) > "Kleurling" (word as minder gunstig aangevoel) > "Bruinmens".

5.2.4 KOELIE

In verband met "Koelie" merk die OED op dat "Coolie, cooly" reeds in 1598 gebruik is vir "a native hired labourer or burden carrier in India and China and elsewhere". (389). In hierdie gebruik het "Koelie" bloot 'n verwysingsfunksie gehad.

By "Koelie" gee die WAT aan "Asiaat, Indiër" (V1 : 595), maar nie "Asiër" nie. Volgens die WAT word "Koelie x koelie" tans al meer, ook in samestellinge daarmee, as pejoratief aangevoel. Die HAT dui by "Koelie" aan dat dit "minagtend" vir 'n "Indiër" is (458) terwyl die Raad vir Rassebeleid (in 'n vlugskrif in 1974) aangevoer het dat "koelie" een van 'n aantal "aanstootlike groepsname" is.

"Koelie" kom reeds by Linschoten voor, in die vorm "colles" (*Itinerario* 1 : 113). Na die referensiële funksie van die woord "Koelie" is verwys toe *Die Burger* (in 'n hoofartikel van 14.6.1950) geskryf het : "Onder koelie en Indiër verstaan baie Afrikaners presies dieselfde." 'n Jaar later skryf dieselfde koerant : "Die Indiërs wat nou

nagenoeg 'n eeu gelede na die suikerplantasies in Natal gekom het, (is) van die begin af as koelies aangedui, sonder dat hulle of iemand anders daarin enige aanstoot gesien het. Maar toegepas op Indiërs en ander Asiate wat lankal nie meer met hulle hande werk nie ... het die woord onvanpas geword" (hoofartikel 6.S.1951).

Die woord "Koelie" (wat 'n volksgroep, naamlik "Indiërs", benoem) moes plek maak vir "Asiër" en "Asiaat", maar ook hierdie woorde is vandag in die wêreld se raadsale nie langer vry van vernederende assosiasies nie (Lubbe, TVV, 27/2, nr. 10, April 1971 : 6). Indië en Nasionaliste-China (Taiwan) se verteenwoordigers in die VV het aan die begin van die jare vyftig telkens beswaar gemaak teen die gebruik van "Asiaat". Taiwan se verteenwoordiger het by geleentheid gesê : "We prefer Asian because Asiatic carries a 19th century meaning we would like to forget". Die benaming wat deesdae verkies word, is "Asiër".

By "koelie" (gespel met 'n klein letter) meld die WAT dat dit 'n nie-algemene benaming vir die "mierleeu" is (V1 : 596), in welke geval dié woord bloot 'n referensiële funksie en geen emotiewe waarde het nie.

Volgens die WAT is die woord "Koelie x koelie" die eerste woardelement in verskeie samestellings. Hoewel die WAT verklaar dat "koelie" tans al meer, ook in samestellinge daarmee, as "pejoratief" aan gevoel word, bv. "Koeliemeid" (pejoratief) "Koelievrou" (V1 : 597), vind ons dié komponent terug in komposita wat skertsend gebruik word, byvoorbeeld "koeliekos" (skertsende benaming vir "rys"; WAT V1 : 597), "koelieland, Koelieland" (pejoratiewe of skertsende benaming vir "Indië"; WAT V1 : 597) en "koeliegriep" (geselstaal; Asiatiese of Oosterse griep; WAT V1 : 596).

Die volgende verwysing in 'n berig in *Dagbreek en Sondagnuus* kan beskou word as 'n goeie toeligting van die evaluatiewe waarde van die woord "Asiaat" : "Nie-blankes uit die Oosterse lande sê dis 'n skeldwoord. Hulle voel beledig as hulle Asiate genoem word, net soos Bantoes beledig word wanneer hulle as kaffers aangespreek word" (2.1.1969 : 2). Dié koerant het daaraan toegevoeg dat staatsdepartemente al geruime tyd nie meer van "Asiate" praat nie, maar van "Asiërs". Die HAT gee "Asiaat" aan, maar nie "Asiër" nie en baie koerante, hier en oorsee, gebruik steeds "Asiaat/Asiatic".

Die ontwikkeling wat by "Koelie x koelie" aan te wys is, is : "Koelie" (onvanpas, word as pejoratief aan gevoel, is aanstootlik en minagtend vir 'n "Indiër") > "Indiër" (vry van vernederende assosiasies) > "Asiaat" (beledigend, 'n skeldwoord) > "Asiër" (vry van vernederende assosiasies).

5.2.5 KAFFER, JOOD, INDIAAN

Ek sluit hierdie betrokke bespreking af met die volgende beskouing oor die ekspressiewe waarde van sekere benoemingswoorde vir volksgroepe wat in 'n Amerikaanse nuustydskrif verskyn het onder die opskrif "What's in a word?" Dit is baie toepaslik op die gebruik van die woorde "Kaffer, Hotnot" en "Koelie" :

"If 'Jew' as an epithet of opprobrium is successfully banned from the Oxford English Dictionary ('n aansoek dat Joodse skeldname uit dié woordeboek geweier word, is in 1973 deur 'n Britse hof van die hand gewys), there are plenty of other people who might like a chance at revising the language. The gypsies and the Welsh will want to exercise the verbs 'gyp' and 'welsh'. The Vandals are no longer around to complain of 'vandalism', but the Slavs and the Bulgarians will surely object to 'slavery' and 'buggery'. Here in America the Indians can militate against 'Indian giver'. There are enough words in the dictionary to offend anyone who likes to take offence." (*Time* 16.7.1973 : 1).

outa
aia
meid

5.3 ONGUNSTIGE BY-GEDAGTE IN SEKERE WOORDE WAT NIE-ETNIESE GROEPE BENOEM

Woorde wat nie etniese groepe benoem nie en waaraan slegs 'n ongunstige bygedagte toegeskryf word, naamlik "outa, aia" en "meid", word as 'n afsonderlike groepie bespreek omdat hulle nie heeltemal op 'n gelyke voet met die benoeminge "Boer, Kaffer, Hctnot" en "Koelie" is nie.

In die geval van "outa" en "aia" gaan dit veelal om hulle gebruik as aanspreekvorme. "Outa" en "aia", vroeër eerbiedwaardige aanspreekvorme, het veral sedert 1960 'n "ongunstige by-gedagte" verwerf – volgens Lubbe ten gevolge van die "verandering in die maatskaplike patroon" (TVV, jg. 27/2, nr. 10, April 1971 : 5).

Oor die vraag of die benaminge "outa" en "aia" beledigend is omdat hulle vandag klaarblyklik deur Nie-Blankes as kwetsend vir hulle gevoel beskou word, het Boshoff verklaar : "Ons kinders het die oues onder hulle nooit sonder meer by hulle name genoem nie, maar hulle steeds met die eerbiedbenaminge outa en aia aangespreek ... hulle veranderde houding ten opsigte van hierdie benamings (het) begin op die dag toe hulle, veral in bepaalde persorgane, 'Africans' en 'mistres' genoem is" (1964 : 92). Vir Boshoff is "outa en aia net sulke fatsoenlike en respektabele aanspreekvorme as meneer, mevrou, juffrou, kolonel, professor ... dit hang van die eerbiedwaardigheid van die spreker en die aangesprokene af en van hulle wedersydse verhoudinge" (1964 : 93).

Die etimologie van woorde kan ons nie alles omtrent hulle hedendaagse gebruiksaanwending vertel nie, maar is in hierdie geval tog interessant. Die ou van outa is die vorm van oud wat ons gewoonlik voor s.nwe. gebruik, en die ta is feitlik 'n internasionale woord in die kindertaal vir "vader" wat in Nederlands as ta/taat/tata, in Engels as dad/daddy, in Portugees as tata, in Bantoetale as ta(ta)/tate en in Hottentots as dada-b/tata-b voorkom (vgl. Boshoff, 1964 : 92; Boshoff-Nienaber, 1967 : 631).

"Aia" het oorspronklik met geen bewuste oordeelswaarde verwys na 'n vroulike lid van 'n nie-blanke volksgroep. "Aia" is die naam en aanspreekvorm van 'n nie-blanke vrou; in Engels en veral Indies-Engels ayah, klaarblyklik vroeër ook in Indies-Nederlands, maar daar verdring deur baboe; uit Portugees aia, "kindermeisie, verpleegster". "Aia" hou waarskynlik verband met Laat-latyn aidus, Frans aide (wat ons in die deftig internasionale aide-de-camp kry), Engels aid, "hulp" (Boshoff, 1964 : 92; Boshoff-Nienaber, 1967 : 128). Naas hierdie oorwegend referensiële funksie het ons 'n suiwer affektiewe oordeelswaarde waar "aia" as uitskelterm, veral in seunstaal, vir 'n "paproekige persoon" gebruik word (vgl. WAT 1 : 126).

In Nederlands is "meid" in die verre verlede algemeen gebruik vir "diensbode" (vgl. J. de Vries, Nederlands Etymologisch Woordenboek, 1971 : 435). In die Winkler Prins Woordenboek vind ons die volgende verklaring : "meid. 1. (Znd.) dienstbode; (Nnd.) volwassen dienstbode (vero.; thans vernederende term voor dienstbode); meisje, inz. gebezigd met een bep. (gunstige of ongunstige) gevoelswaarde" (dl. 11 : 796). In Suid-Afrika het "meid" 'n minder gunstige waarde gehad as in Nederland. By "meid" gee die Verklarende Afrikaanse Woordeboek aan : "Kleurlingvrou, Kleurling-bediende; vroulike Bantoe" (572).

Hoewel "meid" 'n gelyksoortige betekenisverandering in Nederlands en in Afrikaans ondergaan het – "meisje/meisie" het geword 'n *gehuurde huisbediende* – voer Lubbe aan dat kleur die inenging van die woord in Suid-Afrika ingeskerp het en dat "meid" 'n *gehuurde nie-blanke vroulike huisbediende* geword het (TVV, jg. 27/2, nr. 10, April 1971 : 4). "Meid" hou volgens Lubbe "iets vernederends" in en daar word "gedurig gesoek na vriendeliker aanduidinge" vir "meid" (en "aia").

"Meid" het naas sy referensiële funksie, naamlik "*huisbediende*", 'n affektiewe oordeelswaarde wanneer dit as

'n uitskelterm vir 'n "papbroek" gebruik word, soos in "Jy is sommer 'n (ou) meid" (HAT 535). "Meid" is basies 'n ongunstige term wat in uitsonderlike gevalle liefkosend gebruik word as 'n aanspreekvorm vir 'n vrou deur haar man (vgl. Boshoff-Nienaber, 1967 : 418).

In komposita soos "Kleurlingmeid" en "Kaffermeid" dui die komponent "meid" nie noodwendig 'n *bediende* aan nie – dit kan ook so 'n *vrou* wees. In 'n aanwending soos "my (ou) meidjie", liefkosend gesê teenoor 'n meisietjie (vgl. Engels "my dear girlie"), verwys die benoeming nie na 'n gehuurde nie-blanke vroulike huisbediende nie.

6. DIE GEBRUIK VAN SEKERE SKELDWOORDE AS HIPOKORISTIKA

In die voorgaande bespreking van die benoeminge vir etniese en nie-etniese groepe is verklaar dat sommige van daardie benaminge ook as liefkosingsterme gebruik word en dat daar in sodanige gebruik geen sprake van evaluatiewe waardes kan wees nie. Daar is egter ook ander woorde wat skeldend en liefkosend aangewend kan word en in hierdie bespreking gaan ek 'n verklaring probeer aanbied vir dié tweepoligheid, naamlik haat (in die vorm van skel) en liefde.

Die aspek waarmee ons by skeldwoorde en hipokoristika te make het, is die tweesydigheid of teengesteldheid van gevoelens. Teenoorgestelde gevoelens tree hier na vore : gevoelens van haat, afkeer en afstoting by skel en gevoelens van liefde en aantrekking by liefkosing.

So byvoorbeeld word die woord "hond" skeldend gebruik om 'n veragte of veragtelike persoon aan te dui, soos in "Jou (lae, gemene) hond!", maar "hond" kan ook 'n hipokoristikon (liefkosingsterm) wees : "My ou hond(jie)!"

Dit is nie die name van net diere (vgl. ook "skaap, bobbejaan") wat in en 'n skel- en 'n liefkosingsfunksie optree nie – dit is heel gebruiklik om veral kleuters ook troetelname te gee soos "skelm" en "maaifoedie". "Skelm", 'n heel gewone uitskelwoord, soos in "Jou skelm!", word dikwels deur moeders as 'n vleinaam gebruik, by voorkeur met die vriendelike diminutiefuitgang : "Wat doen my ou skelmpie daar?" So ook word kinders skertsend en liefkosend 'n "deugniet" genoem. "Maaifoedie" is volgens Coetzee 'n "liederlike skeldnaam" (TVV, jg. XV11, afl. 2, April 1961 : 28) – tog word "maaifoedietjie" dood gewoon as troetelwoord in die fynste Afrikaanse geselskap gebruik.

Sekere benoeminge vir nie-blanke volksgroepe wat in skelgebruik evaluatiewe waardes het, naamlik "Kaffer, Hotnot, meid", word as troetelwoorde gebruik. "Kaffer", wat 'n etniese groep benoem en 'n skeldwoord is (vgl. Boshoff-Nienaber, 1967 : 323), word met of sonder diminuering 'n troetelnaam vir 'n blanke kind : "Hoe menige blanke moeder noem nie haar kindjie vol liefde 'my Kaffertjie' nie!" (WAT V : 137). "Hotnot", wat eweneens 'n etniese groep benoem, is 'n skeldnaam vir 'n "Kleurling" – wanneer dié woord egter liefkosend teenoor 'n kind gebruik word, is dit 'n goedge spotnaam, soos in "Kom hier, Pappa se hotnot!" (WAT IV : 415); vgl. "Wat kan ek vir my hotnotjie doen?" Aan die woord "meid", wat 'n nie-etniese groep benoem, kleef 'n ongunstige by-gedagte, wat ontbreek in 'n liefkosende gebruik soos "Hoe voel my ou meidjie nou?"

Ons het hier te make met die verskynsel dat sommige woorde in bepaalde aanwendinge of skeldend of liefkosend gebruik kan word. Alleen uit die konteks en die situasie sal dit blyk of die een of die ander bedoel word.

Vir 'n verklaring van die verskynsel dat sekere skeldwoorde ook as hipokoristika gebruik kan word, dink Koens aan "ambivalentie", die "tweepoligheid van liefhebben en haten" (1937 : 261), en hy vergelyk dan uitdrukkings soos "doodknuffelen" en "opeten". Dit is 'n algemene verskynsel dat moeders liefderik in verband met byvoor-

beeld hulle babas sê : “Ek kan jou sommer dooddruk!” of “Ek wil jou sommer opeet!”

Wat die gebruik van “Schimpfwörter als Kosenamen” (d.w.s. skelwoorde as liefkosingsname) betref, meen Trost dat “kosende Schimpfen aus Ambivalenz zu deuten” en sy verklaring is “hervorbrechen latenter Feindseligkeit zur geliebten Person” (1933 : 104, 106). Wundt se psigologiese verklaring veronderstel ontlening “wegen des grösseren Intensitätsgrades der Unlustaffekte für intensivere Lustaffekte” (11. 1917 : 563). Spitzer soek eweneens ’n psigologiese verklaring vir hierdie verskynsel. Hy dink aan fiktiewe beskimping : “zum Wesen der Liebe gehört das Spiel mit Verkleidungen und Mystifizierungen, und die fiktive Beschimpfung des geliebten Wesens ist eine solche Mystifizierung, eine für Augenblicke gespielte Rolle, die das geliebte Wesen aus seiner Sicherheit, seinem Vertrauen auf ewigwährende Liebe reizen will” (1918 : 11). Die afleiding is dat ons by die gebruik van liefkosingsterme te make het met ’n spel teenoor geliefdes waarin die affek sterk na vore tree.

In sy artikel “Ironie en haar omkering : het liefderijk schelden en plagen” stel Polak as probleem : “Hoe komt het, dat het ‘kontrast’ van mijn woorden en mijn bedoeling niet kontrarieert, maar releveert?” Hy noem gevalle waar moeders hulle kinders aanspreek as “stouterd, vuilpoes, lelijkerd” (gesiteer deur De Vooy, 1947 : 280). Dit is ’n algemene verskynsel dat moeders kindertjies liefkosend aanspreek as “lelike ding, klein stouterd”. Dié gebruik is egter nie net tot kinders beperk nie. Dit sluit myns insiens alle “geliebten Wesens” in omdat ons in die daaglikse lewe vind dat ’n vrou haar man liefderik “ou brompot” noem terwyl ’n nooi liefdevol aan haar kêrel sê “jou nare ding, jou monster”.

By dergelike skel spreek die feite van die liefde so sterk dat selfs die mees teenoorgestelde kwalifikasies of betiteling niemand leed aandoen nie. By liefkosende skel blyk die liefde uit die omstandighede, die gedrag, die verhouding en die toon baie duidelik. By skel het ons met ’n interessante verskynsel te make, naamlik dat ’n volk nie net kragterme gretig aangryp nie, maar ook ’n sekere skroom vir sagte, teer woorde openbaar.

’n Aspek waarop ook gewys moet word, is dat hipokoristika in die diminutiefvorm kinderliker is. Die tref-fendste voorbeeld vind ons by Van Effen wanneer hy verontwaardig vertel hoe ’n “malle moeder” haar lief-ling ’n “hoertjie” noem (*Holl, Spect.* 1 : 19). By liefkosing is die gevoelswaarde van die diminutief baie belangrik.

7 HOEDANIGHEDE EN EIENSKAPPE WAT AANLEIDING GEE TOT DIE BESKIMPING VAN INDIVIDUE

Met die begrip “skel” afgebaken en die referensiële funksies en evaluatiewe waardes van skeldwoorde vir *groepe* toegelig, wil ek nou deur middel van groeperings aantoon watter verskillende hoedanighede en eienskappe in die beskimping van *individue* tot uitdrukking kom. In die verdere bespreking sal bepaalde tipes geïdentifiseer word, insonderheid by metaforiese skel.

Tot die beskimping van individue gee aanleiding onder meer waarneembare kenmerke soos voorkoms, toestand, opvallende fisiese gebreke, vermeende of werklike geestelike tekortkominge, sedelike swakhede en bepaalde eienskappe.

Val iemand op deur uiterlike *voorkoms*, soos besondere lelikheid, dan is hy/sy ’n “voëlverskrikker” (vgl. Nederlands “een vogelverschrikker, een molik”; De Vooy, 1947 : 275). ’n Persoon met ’n baard en snor word in skeldtaal nader aangedui as ’n “bosbek” (WAT 1 : 499). Skeldwoorde vir iemand wat besonder vet is, is “potjierol” en “vetsak” (vgl. Nederlands “rolmops, bloedworst, poepzak” en “kwal”; Van Dale 1397, 972). Is ’n persoon besonder lank, word hy skeldend ’n “slaandood”, somtyds verkort na “sladood”, genoem. Iemand wat lank en maer

is, word uitgeskel as 'n "derm" (vgl. Nederlands "spekdief"; Van Dale 1677; Amsterdamse skeldname vir 'n lang, maer persoon is "uitgedroogde bonenstaak, uitgezogen spinaziestengel"; gesitêr deur De Vooys, 1947 : 281).

Die *toestand* van 'n persoon vind neerslag in skeldwoorde soos "drosterwyfie" (gewestelik, skeldnaam vir 'n dogter wat slordig en wild van gedrag is; WAT 11 : 345) en "ghoeriesmatras" (skeldwoord vir 'n vuil, verflenterde vent, veral in die suide van Suidwes; WAT 111 : 245).

Aanduidend van 'n *fisiese gebrek* is skimpname soos "horrelpoot" en "horrelbeen". "Horrel" beteken "krom, skeef, verdraaid, uit fatsoen" en ter aanduiding van 'n sodanige toestand in die een of ander liggaamsdeel by die mens beskik ons oor verskeie komposita waarin die tweede korrelaat die presiese aanduiding verskaf : "horrelpoot", 'n skimpnaam vir 'n mens met 'n skewe been, soos in "Is dit dan nie ou horrelpoot wat daar so hinkende aankom nie?" (WAT 1V : 410) en "horrelbeen", skimpnaam vir 'n mens met 'n krom been (WAT 1V : 410). Wat Nederlands betref, verklaar Overdiep in hierdie verband : "Het sterk affect van schelden leidt tot een benaming in een verkorten vorm : men noemt iemand naar een kenmerkend lichaamsdeel, bv. 'Leelijke stompneus, krompoot'" (1937 : 218). Is 'n persoon verlam, word hy in Nederlands uitgeskel as "lammeling, sleeplenden, schrijbeen" (in Afrikaans word 'n "papbroek en 'n treurige vent" uitgeskel as 'n "lammeling"); is hy kreupel of stotterend dan is hy 'n "stamerbout, kakelbout, hodgebeck" (De Vooys, 1947 : 275).

'n *Geestelike tekortkoming* gee somtyds aanleiding tot skel. Word iemand verwyt dat hy "dom" of "gek" is, is hy 'n "domkop" (vgl. Nederlands "malloot, neskebol, loterbol, duype"; Van Dale 1057; De Vooys, 1947 : 275). Skel lê nie altyd in net een woord opgesluit nie, maar soms ook in 'n hele uitdrukking. So byvoorbeeld bevat die uitdrukking "Jy is sestig!" (= jy is mal) 'n skelmotief, met die betekenis "Jy is kinds". As skeldnaam vir 'n "swaap" word gebruik "mamparra", soos in "(Jou) mamparra!" (vgl. Nederlands "zalf", in die volkstaal 'n skimpnaam vir 'n "onnozele persoon"; Van Dale 2140).

'n *Sedelike swakheid* soos losbandigheid kom tot uitsegging in 'n skeldwoord soos "losbol". 'n Sinonieme skeldwoord is "pierewaaier" (vgl. Nederlands "pierewaaier, losbol, venus-jancker, Susanneboef, hennetaster"; De Vooys, 1947 : 276). 'n Persoon wat tot dronkenskap geneig is, word uitgeskel as 'n "dronkgat" (plat, soos in "Gee pad, jou dronkgat!" ; WAT 11 : 336) en "suiplap" (vgl. Nederlands "bierlaerse, moutvliege, drankorgel, zuiplap"; Van Dale 430. 2180).

Bepaalde *eienskappe* van persone kom dikwels in skeldtaal tot uitdrukking. So byvoorbeeld word 'n lelike, kwaadwillige wyf uitgeskel as 'n "heks" (WAT 1V : 145). Vir 'n veragtelike persoon, ellendeling, niksbeduidende kêrel, sukkelaar bestaan die skeldnaam "hondsvot" (WAT 1V : 367). 'n Skeldwoord vir 'n onbeduidende persoon, 'n smeerlap is "niksnuts" (Boshoff-Nienaber, 1967 : 447).

'n Groot verskeidenheid eienskappe word by metaforiese skel gevind. In hierdie vorm van skel word sekere name gebruik en ons kan vyf soorte onderskei : dier-, insek-, groente- en vrugtename asook die name van 'n aantal gebruiksartikels. Die gebruik van hierdie name in metaforiese skel word vervolgens afsonderlik bespreek.

Diername, oordragtelik op mense toegepas, het byna altyd affektiewe waardes. Die naam van 'n dier word met 'n bepaalde menslike eienskap geassosieer en (figuurlik) as skeldnaam op die mens toegepas, byvoorbeeld "bobbejaan, skaap, donkie, aap, gans" (vir 'n dom, onnosel mens), "jakkals" (vir 'n onderduimse persoon wat hom onskuldig voordoen), "vark" (vir 'n morsige, vuil persoon) en "buffel" (vir 'n onbeskofte vent).

Met affektiewe waarde word ook sekere *insekname* metafores in 'n skelmotief toegepas. So byvoorbeeld is "luis" (in sy figuurlike gebruik) 'n uitskelnaam vir 'n gemene persoon, soos in "Jou lae luis!" (Verklarende Afrikaanse Woordeboek 346). "Kakkerlak" is 'n skeldwoord vir 'n onaangename, vieslike vent, soos in "Hy is

sommer 'n kakkerlak!" (WAT V : 149; vgl. Nederlands "luisbos, luiszak", skeldname vir 'n vuil persoon; Van Dale 1043).

Selfs sommige *groente- en vrugtename* word oordragtelik skeldend op individue toegepas : "pampoen" (fig., onnosele vent wat hom maklik laat fop), "rissie" (fig., kwaai, parmantige, kyfagtige vroumens, feeks, heks) en "suurpruim" (fig., iemand wat altyd lyk of hy kwaad is; onvriendelike, stuurse mens).

Die name van enkele alledaagse *gebruiksartikels* word soms metafores as skeldname vir individue gebruik, byvoorbeeld "lunsriem". Hierdie voorwerp, 'n riem wat as 'n luns dien, word oordragtelik op 'n individu toegepas en beteken dan 'n "smeerlap" – dit is 'n vuil, smerige persoon. ('n Lunsriem is gewoonlik vol teer; die woord "smeerlap" noem regstreeks gevoelens of houdings.)

8. VORMASPEKTE VAN SKEL

In hierdie bespreking gaan dit oor sekere emotiewe klankelemente, oor oorheersend ongunstige elemente in afleidings en samestellings en oor interessante sintaktiese verbindings, soos dié met "jou".

8.1 KLANKELEMENTE

Wat die vorm van klankelemente betref, val die gebruik van sekere foneemkombinasies in skelbenoeminge op. Die betrokke foneemkombinasies is "sk-, sl-, sm-" en "fl-", soos in "skorriemorrie, skollie, slet, sloerie, smeerkanis, smeerlap, flerrie, flirt" (vgl. Nederlands "sch-, sl-, sm-, fl-", soos in "schabbernak, schobbejak, sleur, sloerie, smuigert, smodde, flaar, flodder").

Die voorkeur vir dié foneemkombinasies verklaar De Vooys soos volg : "de spirant kan willekeurig gerek word en doet denken aan sissen en spuwen, uitingen van minachting en afkeer. Daarbij heeft men zich ook het gebaar van mond en lippen bij de vertoornde voor te stellen" (1947 : 271).

Ons kan sê dat hierdie foneemkombinasies in hierdie woorde 'n ekspressiewe waarde het.

8.2 AFLEIDING EN SAMESTELLING

Sekere elemente in afleidings en samestellings, wat oorheersend ongunstig is, word hier bespreek. Daar word ook gekyk na die aspek van produktiwiteit.

By afleiding vind ons dat slegs enkele agtervoegsels in skeldtaal gebruik word, byvoorbeeld "-aard, -asie, -erd, -erik" en "-sel".

Die perojariewe gevoelswaarde in skeldwoordé op "-aard", soos "dronkaard" en "lui aard" (persoonsname, s.nwe., gevorm van b.nwe.); sit in die simplicia self. In "dierasie" en "beesgasie" dui die agtervoegsel "-asie" afskuwelikeit of aanstootlikeit aan (WAT 1 : 278). 'n Skeldwoord met die afleiding op "-erd" is "lelikerd" ('n persoon wat gemeen handel); ook "dikkerd" ('n dik of vet persoon, 'n dik- of vetsak). Hierdie s.nwe. is afgelei van b.nw./bw. en is erfgoed (vgl. Nederlands en Vlaams : "lelijkheid/lelijkaard"; Van Dale 1003; "lelijk" + die afleidingsformans "-erd/-aard", wat dit 'n persoonsnaam maak; in elke geval is dit 'n "akelig wezen, beroerling; slecht, gemeen persoon"). Die agtervoegsel "-erik" kom voor in 'n paar s.nwe. wat afgelei is van b.nwe., byvoorbeeld "stommerik, dommerik"; albei word in 'n skelmotief gebruik, dikwels vergoeilikend. In Afrikaans is "dommerik" 'n skeldnaam vir 'n "domkop". Die skeldwoord "neuksel", gevorm met die afleiding "-sel", het 'n pejoratiewe waarde. Dit beteken 'n befoeterde persoon, iemand wat eintlik beneuk is.

Wat by al hierdie skeldwoorde opval, is dat daar in sowel die onafgeleide woord as in die afleiding, 'n ongunstige waarde verskuil lê.

Afgaande op die getal dusdanige skeldwoorde kan gesê word dat die vorming van nuwe skeldwoorde deur afleiding nie produktief in Afrikaans is nie.

Talryker, daarenteen, is die skelbenoeminge wat deur samestelling gevorm is. In die volgende beskouing wil ek aantoon dat hierdie skeldwoorde in hulle gebruik plat (byvoorbeeld "suiplap", skeldnaam vir 'n "dronklap, dronkaard"; WAT 11 : 336; HAT 861) en/of oorwegend ongunstig (byvoorbeeld "kakgat") is.

Sekere tweede elemente, sotelemente van samestellings, word dikwels in skel gebruik, naamlik die name van diere soos "buffel, vark" en "kuiken" asook die name van sekere liggaamsdele en ekskremente, byvoorbeeld "gat, kak, stront". Uit 'n semantiese oogpunt beskou, vorm hierdie woorde 'n besondere groepie deurdat hulle as enkel woorde vir skel gebruik word en óók in samestellings.

In 'n konstruksie soos "Jou buffel!" is "buffel" (fig.) 'n skeldwoord vir 'n onbeskofte vent (WAT 1 : 546). "Buffel" word ook as skeldnaam gebruik in 'n samestelling soos "padbuffel", gesê van 'n onverskillige motoris wat nie die veiligheid van medepadgebruikers in aanmerking neem nie. "Vark", in figuurlike toepassing, is 'n skeldwoord vir 'n liederlike mens, soos in "Jou vark!", en in 'n samestelling soos "padvark" (= padbuffel) is dit 'n skeldwoord vir 'n onbeskofte bestuurder. Vgl. "kuiken" (fig.) 'n dom, onervare jongmens en "uilskuiken" 'n domkop, 'n dwaas.

Enkele obsene en fekaliese terme word op dieselfde wyse gebruik, d.w.s. die sodanige woord vorm die eerste en/of tweede korrelaat van skelkomposita. So byvoorbeeld is "kak" (plat) 'n skeldnaam vir iemand wat veragtelik, walglik is, soos in "Jou (ou) kak!"; die samestelling "kakgat" (plat, fig.) is 'n skeldnaam vir 'n veragterlike, nikswerd persoon, byvoorbeeld "So 'n kakgat!" – so ook "kakhuis", 'n nikswerd persoon. Vgl. "Jou stront!" en "Jou strontgat!" (waar albei referente plat is).

Kom ons by die aspek van produktiwiteit kan ons sê dat 'n aantal woorde, veral as tweede komponent, besonder vrugbaar is by die vorming van skelkomposita. In die breë kan vier groepe onderskei word :

- (i) dié wat verband hou met die name van liggaamsdele, byvoorbeeld "grootbek, vuilbek, skinderbek; domoor, druiloor; skaapkop, domkop, snotkop, pampoenkop; judasneus, jeneverneus; asgat, kakgat, strontgat";
- (ii) dié met diername as tweede komponent, soos "padbuffel, padvark, gatvlooi, uilskuiken";
- (iii) dié waarin saakname, veral kleding, voorkom : "asjas, drelkous, papbroek, smeerlap, windsak" en
- (iv) dié waarin die plantewêreld en die natuur betrek word, byvoorbeeld "suurpruim, windlawaa, klipsteen".

Opmerking. In groep (i) kan 'n liggaamsdeel óf die eerste óf die slotkomponent van die kompositum wees, byvoorbeeld "gatlekker, gatkruiper x asgat, strontgat".

'n Persoonsnaam wat somtyds in skel-samestellinge gebruik word, is "Jan", soos in "jansalie" ('n lamsak; WAT V : 30; vgl. Nederlands "Jarhen, Jangat, Jansalie", onderskeidelik "onmannelike man; onnozele, onhandige sukkel; droge, vervelende vent"; Van Dale 812).

Opmerking. "Jan" kom natuurlik ook voor in nie-samestellinge, in verbindings soos "Jan Pampoen" (skeldnaam vir 'n niksbeduidende vent, 'n stommerik) en "Jan Balie" (skeldnaam vir iemand met 'n groot, dik maag; WAT V : 27).

By samestellings moet ook gewys word op die rol wat analogie by die vorming van skelkomposita speel. So word met "smeer-" skelkomposita gevorm soos "smeerlap, smeerpots, smeerkanis"; met "snot-" : "snotkop, snotneus, snotlepel"; met "klets-" : "klets-kous, kletsmaajoer" en met "flenter-" : "flentergat, -broek, -jas, -kous,

-floors, -gat, -jak, -kantoor, -matras, -stert" (almal benaminge, in skelgebruik, vir 'n verflenterde persoon). "As-" kom voor in 'n aantal goedge skeldname, soms geringskattend of skertsend gebruik, vir 'n bogterige, swaapagtige persoon of iemand wat hom onnosel-eiewys gedra, byvoorbeeld "askluit" ("So 'n arme ou askluit"; WAT I : 280) en "askoek" ("Hy is sommer 'n ou askoek"; WAT I : 281).

8.3 SINTAKTIESE VERBINDINGS

By 'n beskouing van die sintaktiese verbindings wat in skel gebruik word, vind ons dat die naamwoordgroep, met die substantief die kern, die verbinding is waarin die betrokke benoeming veelal gebruik word. Dié verbindings-tipe is : lidwoord/voornaamwoord (met of sonder 'n byvoeglike naamwoord) + substantief, soos "die (gemene) skurk, 'n skobbejak".

Ek wil die stelling maak dat evaluasie in skeldtaal kenbaar gemaak word deur die kern, d.w.s. die s.nw. (byvoorbeeld "smeerlap, skurk") en die bepaling, d.w.s. die b.nw., wat die oordeel van die spreker uitdruk (byvoorbeeld "gemene, lae, lelike, slegte").

'n Heel besondere soort verbinding bestaan uit die samevoeging van vokatief met 'n naamwoord, soos in "Jou vark!" Vokatief kom voor in uitroepe met 'n pejoratiewe betekenis en druk afkeuring uit.

By "vokatief" gee woordeboeke onder meer aan "vorm in sommige tale vir die aangesprokene" en "aanspreek-vorm" (Kernwoordeboek van Afrikaans 590; Verklarende Afrikaanse Woordeboek 1196). Die vokatief is gerig tot die aangesprokene en tot niemand anders nie (Entwistle, 1973 : 212). Van die luisteraar/aangesprokene vereis die vokatief "an act of attention", maar dit (vokatief) verskil van alle ander versoeke daarin dat dit die luisteraar noem, maar nie spesifiseer wat van hom verlang word nie (vgl. Gardiner, 1951 : 311). Die vokatiefkonstruksie is "jy/jou x julle (+ b.nw.) + s.nw.", soos in "Jou (gemene) skurk!"

Opmerking. Ons het hiér nie te make met "jou" die persoonlike voornaamwoord van die tweede persoon enkelvoud wederkerend gebruik nie, soos in "Jy behoort jou te skaam"; ook nie met "jou", besitlike voornaamwoord, tweede persoon enkelvoud nie, soos in "Dis jou brief".

By "jy" verklaar die WAT onder meer "As vokatief, soms versterk met 'n nabepaling of bepalende bysin : En jy, bokbaard, wat vang jy nou aan? Jy groot kop, naarheid, lelakerd!" (V : 90-91). By "JIJ" meld Van Dale onder meer : "— voor scheldw. minder gewoon dan 'jou', meest gebruikt als er eerst een bn. volgt : 'jij lelijke af-zetter!' (815). Ons kan dieselfde van Afrikaans sê : voor skeldwoorde is "jy" (vokatief) minder gewoon as "jou", en die konstruksie is meestal "jy + b.nw. + skeldwoord", soos in "Jy lelike verneuker!"

Aansluitend by uitroepe soos "jou gat, maai, voet" kom ook uitdrukkinge van "jou" met 'n nabepaling voor soos "jou doring, maaifoedie, niksnuts, skurk, vabond" en "jou vervlakste duiwelskind" waarin "jou" geen besitlike verhouding aandui nie, maar alleen vokatief is en ongeveer die waarde van "jy" het (vgl. WAT V : 73). Wat Nederlands betref, verklaar Van Dale dat "jou" soos volg gebruik word as vokatief by skeldwoorde : "jou smeerpoes! jou vlegel!" (819). "Jou" as vokatief by skeldwoorde was reeds heel gewoon in die 17e-eeuse Nederlands : "Jou vagekierie" (= jou vabond, jou karnallie; voorbeelde verstrek deur J. van Vloten, Het Nederlandsch Kluchtspel, 11 : 24, 96-97).

Ook die meervoudsvorm van "jou", naamlik "julle", is vokatief voor skeldwoorde : "Julle bogte, karnallies" (vgl. WAT V : 83).

Uit die voorgaande is dit duidelik dat "jy" en "jou x julle" in skelgebruik vokatief is, d.w.s. 'n vorm vir die

aangesprokene is, verwantskap met die tussenwerpsel en die uitroep vertoon, nie wederkerend gebruik word nie en in dié gebruik ook g'n besitlike verhouding aandui nie.

Van die vokatiefkonstruksie (vgl. voorts "Jou voet!", in die betekenis "/y's verspot, /y's laf", 'n skeluitdrukking in vriendelike toon gebesig; "Jou askluit!" en "Jou askoek!") sê Overdiep: "Het is geen zinsdeel, maar staat als 'zin' op zich zelf, of naast een anderen zin" (1937 : 509). In hierdie soort sin word uitgedruk die stemming van die spreker, naamlik ergeinis en verontwaardiging, d.w.s. 'n sterk gevoel (vgl. Overdiep, 1937 : 511).

Die twee vokatiefkonstruksies met die hoogste gebruiksfrekwensie in skeldtaal is (i) "Jou" + s.nw., soos in "Jou swynhond! Jou bliksem! Jou skelm! Jou vark! Jou skurk! Jou vabond! Jou maaifoedie! Jou helhond!" en saam met fekaliese woorde "Jou stront(gat)!, Jou stront!" asook saam met obsene woorde "Jou hol! Jou gat!" en (ii) "Jou" + b.nw. + s.nw., soos in "Jou gemene donder! Jou lae pes!" In al hierdie voorbeelde het ons te make met konstruksies met 'n vaste woordorde. Afgesien van fekaliese en obsene woorde word ook 'n aantal kragwoorde in hierdie konstruksies gebruik, byvoorbeeld "blikskater" (in die betekenis "blikskottel"; 'n uitskelwoord as versagting van "bliksem", soos in "Jou blikskater!"), "donder" (fig., in die betekenis "bliksem, duiwel", soos in "Jou donder!") en "blikskottel" (in die betekenis "niksnuts", 'n skeldwoord as versagting van "bliksem", soos in "Jou blikskottel!").

In Afrikaans word die skeldwoord somtyds met en somtyds sonder vokatief gebruik, byvoorbeeld "Jou helsteen! Jou klipsteen!" of bloot "Helsteen! Klipsteen!" (vgl. WAT IV : 170; "klipsteen!" is onder meer 'n skeldnaam waarby meestal op onnoselheid, domastrantheid of koppigheid gesinspeel word, soos in "Haai, jou klein klipsteen!"). Op dieselfde wyse word ook gebruik "Jou mamparra!" of net "Mamparra!" (= domkop, swaap). In besondere opwinding uit 'n spreker sy ergernis in die verkorte vorm, d.w.s. sonder vokatief "jou" (vgl. Nederlands "Stommert!"; Overdiep, 1937 : 510).

In skel gaan die vokatiefkonstruksie somtyds vergesel van 'n aanvulling of 'n nabepaling: "Jou gemene donder, ek sal jou nog kry!" en "Jou voet in 'n visblik!"

In skeldtaal gebeur dit somtyds — "in reproach or contempt" (OED 2469) — dat "jou" (vokatief) ná die s.nw. herhaal word, byvoorbeeld "Jou vark, jou, jou jou", soms sonder en soms met 'n aanvullende skeldwoord: "Jou vark jou luis!" Andersins word 'n rits skeldwoorde opeenvolgend gebruik, soos in "Vrou" (ontstoke): 'Jou nikswerd leeglêr, jou leuenaar, jou luiaard ... jou ... jou ...' " (Lag 'n bietjie daar! nr. 62 : 17).

9. DIE HERKOMS VAN SOMMIGE SKELDWOORDE

In verband met die herkoms van Nederlandse skeldwoorde wys De Vooys onder meer daarop dat "kaffer" en "kalis" Bargoens van afkoms is, "schoelje" Hebreeus is, "sjappitouwer" Maleis, "doerak" Russies, "kwibus" Latyn en "hondsvot, lummel, schobbejak, schelm, schoft, schurk, sloeber, slungel, spitsboef, stakker" Nederduits (1947 : 272). Uit hierdie laasgenoemde voorbeelde alleen blyk dit al dadelik dat van ons skeldwoorde Nederlandse en Duitse erf- en leengoed is.

Ons het egter ook eieskeppinge en dié hou verband met onder meer volksgroepe, sekere persoonstipes, die wording van Afrikaans, die Tweede Vryheidsoorlog en die politiek.

Die voorbeelde wat hierna bespreek word, naamlik erf-/leen- en eiegoed, is myns insiens 'n verteenwoordigende monster van ons skeldwoordeskat.

9.1 ERF- EN LEENGOED

Erf- en leengoed uit Nederlands is onder meer “skorriemorrie, smeerkanis, sloerie, vabond, dronklap, flerrie, kring” en “uilskuiken”.

By “skorriemorrie” gee Boshoff-Nienaber aan : “janrap; Ndl. **schorri(e)morrie/schorremorrie**, afl. uit Jid. **soyer-umoyre**, ‘niksnuts’ (Hebr. *sorer umoreh*. koppig-rebels’), lyk aanneemliker as afl. (via. Hd. en SSlaw.) uit Pers.-Tur. *shurmur*, ‘herrie, verwarring’ ” (1967 : 589).

“Smeerkanis”, ’n smeerlap, kom van Nederlands “smeer” (in die betekenis “smerig, vuil”, vgl. “smeerlap, vuilkanis”) en “kanis” (smerige/vuil vent; vgl. Boshoff-Nienaber, 1967 : 598, 333).

“Sloerie”, skeldnaam vir ’n slordige vrou, kom van Nederlands “sloerie”. Boshoff-Nienaber betoog dat dit miskien ook verband hou met Engels “slut” en “slattern” (1967 : 597).

By “vabond” gee Boshoff-Nienaber die volgende verduideliking : “vagebond”, landloper; “karnallie” (skelnaam); Nederlands (sedert 16e eeu) **vagebond/vagabond**, via Fr. *vagabond* uit Ll. *vagabundus*, rondloper (1967 : 672).

“Dronklap”, ’n verslaafde aan sterk drank, kom van Nederlands “dronke(n)lap”; vgl. “suiplap” in Afrikaans.

Wat “flerrie” (’n vryerige persoon, veral ’n meisie) betref, is te vergelyk Nederlands (en dialekties Nederlands) **fla(a)rs/fl(e)r(s)**. Volgens Boshoff-Nienaber hou dit miskien verband met Nederlands/Afrikaans ww. **fladder(en)** en met Engels s.nw. en ww. **flirt** (1967 : 228).

“Kring” (kreng), met die betekenis aas, smeerlap, kom van Nederlands **kreng**, Middelnederlands **crenghe**, wat “dooie diere” beteken.

“Uilskuiken”, ’n onervare jongmens, ’n snuiter, kom van Nederlands **uilskuiken**, ’n domkop, ’n domoor.

As sommige skeldwoorde van Nederduitse afkoms gee Van der Meer vir Nederlands aan onder meer “lummel, schelm, schobbejak, sloddervos, slungel, spitsboef, stakker, schoft” (1927 : 65, 137). Van hierdie invektiewe is bekend en gebruiklik in Afrikaans.

By “schelm” gee Boshoff-Nienaber aan : “bedrieër, dief, onbetroubare persoon; Ndl. (sedert 16e eeu) ‘schelm’ (waaruit Eng. “skellum”), Mhd. ‘schelme’, Ohd. ‘scalmo’ ” (1967 : 583).

“Hondsvot”, ook “hondsvots” en “hondvot(s)”, weliswaar nie ’n algemene skeldwoord in Afrikaans nie, is saam met ander van Nederduitse en Hoogduitse afkoms (ook in Nederlands) ’n 16e-eeuse skeldwoord vir ’n veragtelike persoon; vgl. Hoogduits “hundsfoff”.

“Tater”, soos in “swarte tater”, ’n skeldnaam vir ’n swartmens, is Nederlands en Nederduits; vgl. Nederlands en Middelnederlands “tater” (17e eeu “tataar, tartaar”; vgl. Harreb. 11 : 326; Mnl. Wdb. V111 : 99; Wander IV : 426; Boshoff-Nienaber, 1967 : 636).

“Asgat”, bog van ’n vent, eufemisties “asjas”, Nederlands “asgat” (dialekties “askat”) is self reeds ’n gedeeltelike eufemisme van “aarsgat”, waarvan “gat” (anus) eers later losgemaak is; vgl. Hoogduits “aschloch” (skeldwoord) en Engels “arse-gut”.

“Kakkerlak” (fig.) is ’n skeldwoord vir ’n “niksnuts, vent” (WAT V : 149). Dit word ook in Nederlands, Hoogduits en Frans as ’n skeldwoord gebruik (vgl. Boshoff-Nienaber, 1967 : 322). Vgl. Nederlands “kakkerlak” (sedert end 17e eeu, maar waarskynlik ouer, omdat Nederlands reeds sedert die begin van die 16e eeu “kakerlack” ken), Hoogduits “kakerlak” en Frans “cakerla/crancrelas/cancrelat/kakerlat” waarskynlik via Nederlands.

“Niksnuts” is ’n skeldwoord vir ’n niksnutter, ’n onbeduidende persoon. Vgl. Nederlands “niksnuts” asook Hoogduits “nichtsutz” en Nederlands “niet(s)doener” (kyk Boshoff-Nienaber, 1967 : 447).

Hesseling verklaar dat verskeie Afrikaanse woorde van Hoogduitse afkoms is en hy ag dit “waarschijnlijk dat we als door ’t Duits ingevoerd kunnen beschouwen .. aapskilloeder ... een scheldwoord” – ook die skeldwoord “niksnuts, swernoot”, soos in “jou swernoots kind” en “swijnhond” (1923 : 79).

Die skeldwoord “aapskelloeder”, met die ouer spelvorm “aapskilloeder”, is moontlik ’n samekoppeling van Nederlands “aapsche” (met oorgang tot “aapske”) en “loeder” (vgl. Boshoff-Nienaber, 1967 : 119). “Aapskeloeder” beteken ’n gemene vent, ’n niksnuut(s), soos in “Jou aapskelloeder ! wat het jy nou weer aangevang?” Die skeldwoord “swijnhond” is na die voorbeeld van Hoogduits “schweinhund”.

Oor Duitse ontlenings aan die Kaap skryf Raidt : “Onder die vroegste direkte ontlenings wat met sekerheid aan die Kaap oorgeneem is, is ... swaap en swernoot” (1971 : 167). “Swernoot” is gewoonlik ’n skeldwoord : “Die ou swernoot wou nie eens na my luister nie!” (hier in die betekenis van “nare vent, gemene kêrel, ellendeling”; vgl. HAT 869; nie in Van Dale nie). By “swernoot” dui Boshoff-Nienaber aan : “gemene vent; Hd. ‘schwerenöter’, (sedert end 18e/begin 19e eeu) algemene skeldwoord” (1967 : 629).

Die skeldwoord “maaifoerie” (“maaifoedie, maaifoelie”) word dikwels in Afrikaans gehoor. Vir Hesseling was die herkoms van “maifoerie” nie duidelik nie (1923 : 76). “Maaifoerie/maaifoedie”, wat “skurk” beteken, kom waarskynlik uit Maleis-Portugees “mayfoedé/maaifoedee” (vgl. Boshoff-Nienaber, 1967 : 399).

9.2 EIEVORMINGE

Skeldwoorde wat op eie bodem ontstaan het, hou verband met onder meer volksgroepe, sekere persoonstipes, ons taal, die Vryheidsoorlog en die politiek.

Een van die eerste woorde wat Changuion (1844) in Suid-Afrika opgeteken het, was “Settelaar” (Engels “settler”, Boshoff-Nienaber, 1967 : 572). Hierdie benoeming, nou verouderd, is skeldend in verband met ’n *volksgroep* gebruik. “Lunsriem”, skeldnaam vir ’n Engelsman, is nou eweneens verouderd (vgl. Boshoff-Nienaber, 1967 : 397). Dié woord is reeds teen die middel van die vorige eeu aan die Oosgrens gebruik, onder meer in ’n brief van veldkornet Hendrik Bezuidenhout aan *Het Kaapsche Grensblad* in Maart 1851. Volgens Scholtz is dit ’n woord wat in Afrikaans ontstaan het, hier in die betekenis van “’n rondlopende Engelsman.” (TWK, XIV, 1 : 22; vgl. Mansvelt wat by “lunsriem” die volgende verduideliking gegee het : “Lunsriem – figuurlik van een rondlopenden Engelschman gezegd”, 1884 : 99).

“Rooiriem”, skimpnaam vir ’n Engelsman, was reeds in die tweede helfte van die 19e eeu bekend (Scholtz, TWK, XIV, 1 : 30) en is volgens Boshoff-Nienaber miskien ’n kontaminasievorm van “rooinek” en “rouriem”, laasgenoemde vir ’n nog onaangepaste immigrant, vroeër klaarblyklik toegepas op ’n Engelsman (1967 : 551, 553).

Eieskeppinge is ook benoeminge vir die-blanke volksgroepe soos “bitterbek” (skeldnaam vir ’n naturel of Kleurling), “asarm” (skeldnaam vir ’n basterkaffer), “daggaroker” (skeldnaam vir ’n lui, slegte Kleurling) en “bitterasems”, mv., wat skeldend teenoor gekleurdes gebruik word.

Skeldname vir sekere *persoonstipes* wat op eie werf tot stand gekom het, is “takhaar” (’n onverfynde platlander en dikwels ’n skeldnaam vir ’n Boer) asook sy sinoniem “agtervelder”, “boerkwagga” (skeldnaam vir ’n lomp boer of ’n plattelander; WAT 1 : 468), “ghaapgrawer” (skeldnaam vir ’n agteraf persoon uit die binneland; WAT 111 : 238) en “dorpsgawie, dorpsluis” (skeldnaam vir ’n dorpenaar). Geeneen van hierdie benoeminge verskyn in Van Dale nie.

Die eerste voorbeeld van gebruik van die skeldwoord “neuksel” (skeldnaam vir ’n befoeterde persoon) in Suid-Afrika is omstreeks die midde van die 19e eeu gevind (voorbeeld aangehaal deur Scholtz, TWK, nr. V11, 2 : 14) in die vorm “neuxel” en “neuxels”. Dit is klaarblyklik nie Nederlands nie. “Neuksel”, wat baie ooreenstem met “vrekse” (skeldwoord vir ’n skurk, ellendeling, soos in “So ’n vrekse!”), is volgens Kempen ’n kontaminasie met die skeldwoord “skepsel” (1962 : 450; 1969 : 567). “Vrekse” en “neuksel” is eievorminge, en verskyn nie in Van Dale nie.

Op *taalgebied* het ons “Hottentotstaal” (met die wisselvorm “Hottentottaal, Hotnotstaal”), ’n skeldnaam vir Afrikaans (WAT 1V : 419) : “Afrikaans is uitgeskel vir ’n kombuistaal, ’n Hotnotstaal, ’n brabbeltaal” (W.E.G. Louw). “’n Skeldwoord deur ons taalhaters aan die eerste Afrikaner gegee wat die moed gehad het om vir sy taalreg op te kom”, was “Hertzogisme” (het nig Minnie in *Die Brandwag* van 1910 geskryf; WAT 1V : 221).

Uit die Tweede *Vryheidsoorlog*, ’n stryd tussen Boer en Brit, is verskeie nuutskoppings gebore. So byvoorbeeld is “bontpootjie” (fig.) ’n skeldnaam vir ’n burger wat in dié oorlog met die vyand saamgewerk het (“Party mak kakies wat ’n band om hulle arms gedra het, het die skeldnaam van bontpootjie verwerf”; WAT 1 : 484). ’n “Bosluis-Afrikaner” is ’n skeldnaam vir ’n Afrikaner wat verraad gepleeg het, veral in die Tweede Vryheidsoorlog (WAT 1 : 501). So ook is “kakieboer” ’n skeldnaam vir ’n Afrikaner wat in dieselfde stryd met die Engelse saamgeveg het of Engelsgesind is.

Op *politieke terrein* het ons “Gesuiwerde”, ’n skimpnaam vir ’n volgeling van dr. D.F. Malan wat nie in 1934 met genl. Hertzog wou oorgaan tot samesmelting met genl. Smuts en dié se party nie. Ook genoem ’n “Malaniet” (WAT 111 : 198). Uit die jaar 1970 het ons “Hertzogiet”, ’n skimpnaam vir ’n volgeling van die Herstigte Nasionale Party.

’n Aantal growwe skeldwoorde wat as ’n afsonderlike groepie eieskoppings bekyk word, is dié met “moer-”. “Moerskont”, van “moer” en “kont” (Boshoff-Nienaber, 1967 : 427) word nie in Van Dale aangegee nie. “Moerneuker” is volgens H.J.J.M. van der Merwe “eig. een die zijn moeder slaat” (*Vroeë Afrikaanse Woordelyste*, 1971 : 84). Ook “moerneuker” verskyn nie in Van Dale nie. In *Kaatje Kekkelbek* vind ons die plat skeldwoord “moervreter” (aangehaal deur Scholtz, 1965 : 297) : “Maar nou trek hy (de Boer) weg over Grootrivier, die moervreter zeg dat hy niet meer kan klaar kom met de Engelse Gorment!” Uit dieselfde werk kom “moerhond” (gesitueer deur Scholtz, 1965 : 123) : “Zoo een Jan Bull is een domme moerhond”. Hierdie skeldwoord, wat teen die middel van die vorige eeu in Suid-Afrika gebruik is, is nou feitlik onbekend (Boshoff-Nienaber, 1967 : 427). “Moerhond” kom nie in Van Dale voor nie.

10. ’N VERGELYKING VAN NEDERLANDS EN AFRIKAANS

By die vasstelling van ooreenkomste en verskille tussen Nederlands en Afrikaans bepaal ons ons by die groepe wat onder skeldtaal deurloop, die hoedanighede en eienskappe wat aanleiding gee tot skel, die gebruik van sekere skeldwoorde as hipokoristika, sekere vormaspekte van skel en die gebruiksfrekwensie van skeldwoorde.

Geskrifte oor die onderwerp gee die indruk dat skel na vorm en gebruik in Nederlands en Afrikaans baie dieselfde is. Die doel is immers dieselfde : ontlading van gevoel. Omdat byvoorbeeld die maatskaplike struktuur egter nie eenders is nie, volg dit dat daar verskille sal wees, soos in die geval van Afrikaanse skeldname vir etniese groepe. Ander omstandighede en ander behoeftes bring ook mee dat daar ’n verskil in die omvang en aard van die leksikale skat sal wees.

Groepe en individue word in albei tale by skel betrek en dieselfde leksikale elemente word in hoë mate daartoe gebruik. Vir volkere word dikwels dieselfde skeldwoord gebruik, byvoorbeeld "Hun" (gedurende die Eerste Wêreldoorlog 'n skeldnaam in Nederlands en in Afrikaans vir 'n Duitser). 'n Skeldnaam wat Nederlands egter onbekend is, is "Rouriem" ('n Engelsman; nou verouderd). Kom ons by die benoeming van etniese groepe, is die verskil opvallend: tot Afrikaans is beperk skeldname soos "Kaffer" en "Hotnot". Dit geld ook skeldname vir groepe wat nie etnies benoem word nie, byvoorbeeld "daggaroker, bitterbek" en "bitterasem" (vir sekere groepe Nie-Blankes).

By die vaspenning van persoonstipes is daar somtyds opvallende verskille: in Nederlands is "kakhuis" 'n skeldnaam vir 'n "hoer" (Stoett 1: 552) terwyl met "kakhuis" in Afrikaans 'n "nikswerd persoon" aangedui word. Maar dan weer het Afrikaans skeldname wat nie in Nederlands (in Van Dale) voorkom nie: "pampoenkop, gatvlooi, windlawaa, padbuffel, flentergat".

Tot wat weens smerigheid afkeer wek en vir skel gebruik word, hoort in albei tale woorde van 'n fekaliese, obsene aard, byvoorbeeld "bangskyter, kak, drol" (vgl. Nederlands "schijtebroek, bleekscheet, aeldrijter, poederconte"; De Vooy, 1947: 275).

Dit gebeur dat dieselfde skeldwoord verskillende toepassings in die onderskeie tale het. In Nederlands is "klipsteen" 'n skeldnaam vir 'n "Indo-Europeaan" (Van Dale 895) terwyl "klipsteen" in Afrikaans (ook) 'n skeldnaam kan wees vir iemand wat onnosel, domstrant of koppig is, soos in "Jou klein klipsteen!" (vgl. WAT V1: 325). In Nederlands is "kaffer" 'n skeldnaam vir 'n "boer" – in Afrikaans in "Kaffer x kaffer" in oordelende gebruik 'n skeldnaam vir 'n "swartmens".

Hoedanighede en eienskappe wat aanleiding gee tot skel, byvoorbeeld 'n sedelike swakheid soos dronkenskap of uiterlike voorkoms soos lelikheid, kom dikwels in albei tale deur dieselfde woord tot uitdrukking: "zuiplap x suiplap" en "vogelverschrikker x voëlvskrikker". Vir 'n Afrikaanse skeldwoord soos "dronklap" het Nederlands 'n menigte wat Afrikaans onbekend is, byvoorbeeld "bierlaerse, moutvliege, drankorgel".

In albei tale gebeur dit dat sekere skeldwoorde as *hipokoristika* gebruik word. So byvoorbeeld word "hoertje" in Nederlands en "Kaffertjie" in Afrikaans as liefkosingsterme gebruik word. In sodanige gebruik is woorde wat met etniese en nie-etniese groepe verband hou, soos "kaffertjie, hotnotjie, meidjie", slegs tot Afrikaans beperk.

Gebruiklik in albei tale is eweneens *self-skel*: "Wat ben ik toch een ezel, dat ik daaraan niet heb gedacht" (Nederlands) en "Dat ek so 'n bobbejaan kon gewees het!" (Afrikaans).

Ons het ons tot dusver bepaal by die gebruik van leksikale elemente. Kom ons by vormaspekte, naamlik klankelemente, afleiding en samestelling asook sintaktiese verbindings, vind ons baie ooreenstemming tussen Nederlands en Afrikaans.

Wat *klankelemente* betref, vind ons (op fonetiese gebied) in albei tale 'n paar opvallende foneemkombinasies in skeldwoorde, byvoorbeeld "sch-/sk-, sl-, sm-" en "fl-", soos in "schabbernak/skobbejak; slet, sloerie; smuiger, smeerlap; flars, flerrie".

Onder die formanse wat in Nederlandse en Afrikaanse *afleidinge* ('n morfologiese aspek van taalgebruik) gevind word, is "-erik" en "-erd", byvoorbeeld "stommerik" en "dommerik" (Nederlands en Afrikaans) en "lelijkheid" (asook "lelikaard", in Nederlands) en "dikkerd, lelikerd" (in Afrikaans). Afrikaans het enkele afleidinge op "-asie", naamlik "dierasie" en "beesgasie", wat Nederlands nie het nie, maar dan weer het Nederlands 'n paar skeldwoorde uit die 17e eeu met heel vreemde suffikse soos "swynaris, dantelorie, dantelarij" (gesitueer deur De Vooy, 1947: 272) wat Afrikaans nie ken nie.

In albei tale is talryke skelbenoeminge *samestellings* ('n sintaktiese aspek van taalgebruik), byvoorbeeld “drankorgel, snottebel, smeerbek, turfpadda” (lg. 'n skeldnaam vir 'n boer; Nederlands) en “padbuffel, suiplap, smeerpots, skurwepadda” (lg. 'n skeldwoord vir 'n ongevoelige persoon; Afrikaans).

Beskou ons *sintaktiese verbindings* dan vind ons dat die naamwoordgroep, naamlik die verbinding lidwoord/voornaamwoord (met of sonder 'n adjektief) + substantief, die algemene verbinding is waarin skel in albei tale uitgedruk word, byvoorbeeld “'n (platgeslagen) puitaal, die (gemene) skurk, jou (lae) luis”.

10.1 SAMEVATTING

Uit die voorgaande blyk dit dat daar heelwat ooreenkoms tussen Nederlands en Afrikaans is wat die gebruik van skeldtaal betref. Hierdie ooreenkoms vind ons in verband met byvoorbeeld die vorme van skel (soos metaforiek), die middele tot skel (soos afleiding en samestelling), sintaktiese verbindings (byvoorbeeld die naamwoordgroep), die sake en verskynsels wat aanleiding gee tot skel (soos voorkoms, fisiese gebreke en sedelike swakhede) en die gebruik van sekere skeldwoord as hipokoristika.

Daar is egter ook verskille. In een van sy werke bespreek die Nederlandse taalkundige De Vooys skeldwoorde en in hierdie verband merk hy onder meer op : “een kleine greep uit een vrijwel eindeloze reeks” (1947 : 276). In 'n hofverslag wat De Vooys aanhaal, vind ons die volgende versameling skeldwoorde wat “een dikke visvrouw” “een magere barbier” toegevoeg het nadat hy haar 'n “dikke rolpens” genoem het :

“magere kribbenbijter, zoo 'n Spaansche riet, zoo 'n leelijke droogstok, snoetschraper, een magere zwietkanarie, die kale slierspersie, een schuimslikker, die baardvilder, zoo 'n uitgekloptmouwvest, zoo 'n drogen zeepsmeerder, dien uitgemergelden scheerriem, dien doorgebroken hengelstok, zoo 'n misselijke stokvisch, zoo 'n platgeslagen puitaal, die akelige zeepmug, zoo 'n schriel mirakel, een slappen scheerdoek, die sla-schuim-over-den-duim” (1947 : 270).

Al hierdie skeldwoorde is Afrikaans onbekend. Onder meer na aanleiding hiervan kan die gevolgtrekking gemaak word dat Nederlands meer skeldwoorde as Afrikaans het of dat die gebruiksfrekwensie van skeldwoorde hoër in Nederlands as in Afrikaans is.

Soos reeds met die bespreking van spot verklaar is (kyk p. 48), het Smuts bevind “dat Afrikaans veel armer is aan skelname”. Hierdie studie skyn daardie bevinding te bevestig.

HOOFSTUK 5

VLOEK

1. INLEIDEND

In hierdie hoofstuk gaan dit oor die verskynsel “vloek”, met spesiale verwysing na die vorme en kategorieë van vloek, die aard van vloekwoorde, die gebruik van vloektaal en die oordele daaroor.

Aangesien bloot ’n kort preteoretiese definisie van die begrip “vloek” in *Perspektief* verstrekkend is, is dit nou nodig om ’n uitvoeriger semantiese verklaring en ’n omvattende verduideliking van “vloek” in sy verskillende toepassings en as gedragsverskynsel te gee.

Die wese van vloek, die verskillende situasies wat vloek ontlok en die reaksie wat volg, word ontleed. ’n Algemene bespreking word gewy aan die aard van daardie uitinge waar vloekwoorde en bastervloeke as tussenwerpsels of uitroepe in die realisering van vloek gebruik word.

Die verskillende kategorieë van vloek word afsonderlik toegelig en daar word gekyk na die gebruik van vloekwoorde deur die substitusie van vervormings en eufemismes, in welke geval spesifieke gebruike van vloeke/bastervloeke as tussenwerpsels/uitroepe toegelig word.

In samehang met die gebruik en die (gebruiks)toelaatbaarheid van vloekwoorde word godslastering as ’n juridiese aspek van vloek bespreek.

Hoewel toepaslike voorbeelde, waar moontlik, vir ander tale aangehaal word, gaan dit hier om die gebruik van vloektaal in Afrikaans.

2. DIE BEGRIP AFGEGRENS EN MET VOORBEELDE TOEGELIG

Vir ’n semantiese verklaring van die begrip “vloek” verstrekkend ek enkele woordeboekdefinisië:

Vloek (ww.) – “godslasterlike taal gebruik” (HAT 1002), “kragwoorde gebruik” (Nasionale Woordeboek 511) en “verwens, ’n vloek uitspreek oor” (HAT 1002).

Vloek (s.nw.) – “lasterlike uitroep” (Nasionale Woordeboek 511) en “vervloeking onder die aanroep van die Goddelike mag” (HAT 1002).

Dit gaan hier om aspekte soos “godslasterlike taal, lasterlike uitroep, kragwoorde” en “vervloeking, verwensing.”

In hoofstuk 1 is verklaar dat vloek ’n dubbelsinnige woord is (kyk p. 2). Hiertoe wil ek nou die stelling voeg dat ons by “vloek” met ’n aantal naverwante begrippe te make het. So byvoorbeeld word by “vloek” die volgende Engelse terme aangegee: “swear, curse, blaspheme, damn” (Tweetalige Woordeboek 866). So ook betoog

Montagu : “cursing is a form of swearing and ... swearing is a form of cursing” (1968 : 35). Hoewel “vloek” en “vervloeking” baie dieselfde is, wil ek die stelling maak dat dié twee begrippe nie volkome gelykwaardig is nie en hierdie verskil kan só geformuleer word : vloek en vervloeking verteenwoordig effens verskillende aspekte van dieselfde verskynsel. Wat die onderlinge verband betref, kan gesê word dat “vloek” en “vervloek” ooreenkomstig toon daarin dat albei ’n woord-reaksie op ’n sekere belewenis (frustrasie, wreuel) is en dat albei daarop bereken is om die gebruiker ’n gevoel van verligting te besorg. Die verskil lê in die motief of bedoeling : terwyl vloek byvoorbeeld aggressief is, neig vervloeking meer verbitterd te wees (vgl. Montagu, 1968 : 59).

Na aanleiding van hierdie verduideliking wil ek die verskillende vorme van vloek identifiseer en die aard daarvan verklaar. Dit is nodig omdat bepaalde woorde/uitdrukkings, en dikwels ook sekere woordvorme, in die onderskeie gevalle aangewend word. Sekere terme wat ek gebruik, kan beskou word as beskrywend van die verskillende vorme van vloek. Daar moet onthou word dat ons in elke geval met ’n daad in woord te make het.

Aggressiewe vloek is die handeling om deur middel van woorde wat emosioneel gelaai is, byvoorbeeld “allamagtag” en “(o) hel” uitdrukking te gee aan ’n gevoel van aggressiwiteit wat op onder meer pyn (’n fisiese ervaring) en frustrasie (’n psigiese ervaring) volg.

Vervloek, wat dikwels sinoniem met vloek beskou word, is ’n vorm van vloek wat hom daarin onderskei dat kwaad of onheil, d.w.s. ’n vloek, ’n verwensing, oor ’n persoon of voorwerp uitgespreek word.

Godslastering (waarby die WAT aangee “vloek”; 1 : 430) is die bewuste skending van Gods majesteit deur onder meer smadelike woorde (byvoorbeeld “O God!”) of die gebruik van ’n uitdrukking (soos “Jou Heiland leer ken”) wat die belediging, bespotting, onttering of verwensing van God beteken (vgl. Ensiklopedie van die Wêreld, dl. 4 : 438; HAT 229, 70).

Eufemistiese vloek is daardie vorm van vloek waarby versagte, vae of vervormde woorde of uitdrukkings as substitute vir die oorspronklik kragtige vloekwoorde gebruik word. ’n Versagte vloekwoord word genoem ’n “baster-vloek”, byvoorbeeld “jissie” (in plaas van “Jesus”) en “gits, gats” (in plaas van “God”). Van toepassing hier is Van Dale se verklaring by “bastaardvloek”, naamlik “vloek die opzettelijk verminkt is en daarvoor onschuldiger klink” (177). Van belang is die stelling dat vervorming *opsetlik* geskied – die motivering is dat die woord *onskuldiger* moet klink.

Interjeksionale vloek is die gebruik van sekere tussenwerpsels om emosioneel meer gewig aan ’n uiting te verleen, vgl. “blikskottels”, tw., in sy gebruik as bastervloekwoord : “Blikskottels! Wat gaan ons nou aanvang?” (WAT 1 : 433).

Uitroepende vloek is baie soos die interjeksionale vloek. Soos in die semantiese verklaring aangedui is, gee die woordeboek by “vloek” aan onder meer “lasterlike uitroep”. So verklaar die WAT by “Here” onder meer “4. As krag- of vloekwoord in uitroepe om bv. verbasing, heftige aandoening, woede, ens., te kenne te gee : ‘Ag Here!’” (1V : 201). In verband met Engels sê Montagu “It is swearing to utter the words ‘Holy Moses!’ ‘ye Gods’” (1968 : 17, 105).

Vermanende vloek is vloek in die vorm van ’n smeekbede in die naam van die Opperwese of ’n heilige, soos in “Om hereswil, hou tog op met jou gesanik” (WAT 1V : 202). “Hereswil”, gebruik as kragterm in die bywoordelike uitdrukking “om hereswil”, is sterker as “asseblief” en word dikwels aangewend as verergde, ongeduldige of wanhopige uitroep om met aandrang iets te versoek (vgl. Engels “For the love of Christ”, d.w.s. “om Godswil” en “For pity’s sake”).

Die eed. Soos verderaan sal blyk, is baie "vloekformules" van "eedformules" afkomstig (vgl. De Grote Winkler Prins Encyclopedieën, dl. 19 : 463). Die eed is 'n "plegtige betuiging, waarby God of 'n heilige persoon of voorwerp aangeroep word" (WAT 11 : 423), byvoorbeeld "So help my God". Volgens De Baere het sekere eedformules geleidelik tot kragwoorde, later tot haas "zinloose stopwoorde ontaarden, wat niet altijd strookte met den eerbied, dien men het Opperwezen verschuldigd is" (1940 : 10). Dit is nie in net regsprosesse en -verrigtinge waarin die eed vandag voortleef nie, maar ook (volgens Montagu) in vloekgebruik. In verband met Engels sê hy onder meer : "swearing takes the form of ... the oath" en ede soos "By God, By Jesus, By Christ, By Gis at this very day are still doing valiant service as part of the equipment of the modern swearer" (1968 : 59, 133).

Vir die doeleindes van hierdie studie gebruik ek die term "vloekwoord" en dan word daarmee bedoel 'n gods-lasterlike woord, woord wat 'n verwensing, vervloeking uitspreek en die term "bastervloek", waarmee bedoel word die vervorming of die eufemistiese vorm van die vloekwoord.

Ons kan sê dat taal 'n magiese element het en dat vloek in daardie sfeer is. Bevestiging vir hierdie beskouing word gevind in die volgende verklaring van "vloek (vervloeking)" en dan ten opsigte van godsdiensfenomenologie : "een vorm van het magisch machtige woord dat zich van de spreker losmaakt en ... de vervloekte persoon treft met de daarin vervatte verwensing. Dit betekent dat de gedachte aan een godheid die de vervloeking uitvoert, vaak afwezig is" (De Grote Winkler Prins Encyclopedieën, dl. 19 : 463). Hierdie uitspraak dui daarop dat die "bonatuurlike" sterker in verwens as in vloek kon gewees het. Met "verwensing" word hier bedoel "vervloeking".

In die gewone spraakgebruik word onder "vloek (vervloeking)" verstaan "kragwoord waarin God se naam of 'n vervorming daarvan gebruik word; soms met die gebruik van woorde wat as 'n werking van God gesien word, bv. donder of bliksem" (Ensiklopedie van die Wêreld, dl. 10 : 357). Die woord is gewoonlik godsdienstig gelaai en dit word as godslastering beskou.

Uit die bespreking van die eed en vloek (godsdiens-fenomenologie) blyk dit dat vloek na twee kante gerig kan wees, naamlik (1) teen die vloeker self waarin hy 'n vloek op homself uitroep as hy nie die waarheid sou praat nie, byvoorbeeld by 'n eed, en (2) teen 'n ander mens of voorwerp wat daardeur verwens word.

'n Aanduiding van die aard van vloekwoorde vind ons in die terme "machtige woord" en "kragwoord" (waarvoor Nederlands "krachtterm" gebruik; vgl. De Grote Winkler Prins Encyclopedieën, dl. 19 : 463). Een populêre verklaring van "vloek" is trouens "die aanwending van die mag van die woord tot 'n ander se nadeel" (Ensiklopedie Afrikaans, dl.16 : 3161). Woorde wat by die daad van vloek gebruik word, het merkbaar 'n sterk affektiewe waarde. Montagu praat van onder meer "words invested with the powers of the gods" en sê "Words possessing a high emotional charge are the most effective with which to swear" want "because of their puissance they constitute the most pulverizing verbal projectiles at our disposal" (1968 : 90-91).

'n Voorbeeld van 'n kragwoord (gebruiklik is ook "kragterm") is "allemagtig", waarby die HAT aandui dat dit 'n vloekwoord is, 'n tw. wat as uitroep van sterk verbasing gebruik word, soos in "Allemagtig! Wat vang jy nou aan?" Die term wat in die bespreking van vloek gebruik sal word, is kragwoord, byvoorbeeld "hel", soos in "Jou hel, ek sal jou kry!"

Uit die literatuur blyk dit dat Afrikaanse vloekwoorde verband hou met onder meer die heilige (die Opperwese), die bese en die elemente. Die drie kategorieë van vloek wat ek dan ook onderskei, is verwysings na die Goddelike (die Heilige Drie-eenheid), die "Bese" en die "elemente". Dit is ook die bronne vir ons vloekwoordeskat.

Hoewel verskillende klassifikasies van vloekwoorde gemaak kan word, rubriseer ek vloekwoorde vir die doeleindes van hierdie studie soos volg :

1. Die name vir die Christelike Opperwese, byvoorbeeld "God, Here" en "Jesus".
2. Bybelname, byvoorbeeld "Jeremia" en "Jesaja".
3. Die name van bonatuurlike of helse magte, byvoorbeeld "duiwel".
4. Die name van natuurvorme en verskynsels (inanimata), byvoorbeeld "hemel, hel, donder" en "bliksem".

Daar sal opgemerk word dat die name in 1, 2 en 3 hulle oorsprong in die Bybel of in die godsdiens het.

3. DIE WESE VAN VLOEK EN SITUASIES WAT VLOEK ONTLOK

Vloek is 'n diepgewortelde verskynsel. Dit is 'n gedragsvorm wat by die meeste volkere voorkom. Vloek is nie 'n universele verskynsel nie; volgens Montagu vloek die Amerikaanse Indiane, die Japanners, die Maleiers en die meeste Polinesiërs nie (1968 : 55, 65). Iewers het ek gelees dat vloek "the poor man's poetry" genoem is. Marshall se vloekwoorde is deel van die mens se "normale woordeskat" (Bozzimacco : *The Star*, 10.7.1975 : 24).

Du Toit meen hoewel vloek 'n "taamlik irrasionele" saak is, vloekwoorde maklik inslaan, maklik vat kry en versprei as die geestelike atmosfeer gunstig en die affektiewe situasie breed genoeg is, as dit iets betref wat algemene belangstelling of verontwaardiging gaande maak (TVV, jg. XV, nr. 3, Julie 1959 : 5, 13).

Die menslike temperament is besonder vatbaar vir 'n skielike gemoedsaandoening soos wrewelgheid, ontsteltenis, verontwaardiging en misnoegdheid. In oomblikke van hewige ontroering of hartstog laat die mens alle verbloeming weg en kies hy by voorkeur die "krachtige woord, die ruwe term" (Lecoutere-Grootaers, 1948 : 174). In hoogspanning is 'n onwillekeurige en onbeheersde uiting soos "Jou bliksem!" (vloek) niks anders nie as 'n onmiddellike relasie van gewaarwording en gevoel.

In die bespreking hierna word die omstandighede geïdentifiseer wat 'n mens normaalweg noop om vloektaal te gebruik. Neem die situasie waar 'n persoon hom teen 'n tafel stamp of hom teen 'n deur vasloop. Hy reageer deur op die voorwerp te vloek in uitings soos "Die/jou verdomde tafel!" en "Bliksem!" of "O gotta!" Om die tafel fisies by te dam, bied g'n bevredigende verligting nie. Die gevolg (of uitweg) is dat die slagoffer die tafel/deur uitvloek. So beskou, dien vloek as 'n "emosionele veiligheidsklep" (Cohen, 1961 : 276) deurdat dit onder meer verligting aan 'n gevoel van frustrasie of aggressie bied. Na aanleiding hiervan maak ek die stelling dat vloek 'n alternatiewe metode is om dinge (inanimata) by te kom wat andersins nie gekasty kan word nie.

Die afleiding wat gemaak word, is dat dit 'n emosionele toestand is wat aanleiding gee tot vloek. Alledaagse omstandighede of ervarings wat gewoonlik kwade gevoelens van meerdere of mindere intensiteit wek, aanleiding gee tot vloek en in hoë mate daardeur verlig word, is dié wat die mens dwarsboom of frustreer; verrassings, teleurstellings; 'n skielike fisiese skok soos 'n elmboeg wat gestamp word.

Die geweld van 'n aggressiewe reaksie wat kan volg op 'n situasie waar iemand hom in die donker teen 'n oop deur vasloop en sy kom stamp, is as voorval soos volg deur Eric Linklater in sy roman *Magnus Merriman* beskryf :

"'Good God damn and blast the bloody fool who made that door to everlasting hell, the lousy bastard!' he shouted and kicked the dumb wood with all his strength." (Londen, 1936 : 295-296; gesitueer deur Cohen, 1961 : 275; vgl. Montagu, 1968 : 73).

Dit is die krasste voorbeeld van aggressiewe vloek wat in die literatuur teengekom is. Hierin vind ons elke element en aspek van vloek en vervloeking. Hiër het 'n skielike frustrasie 'n woord-aanslag (linguale geweld) op die maker van die deur en 'n fisiese aanslag op die deur self ontlok. Die afwesige oortreder is vervloek; die aanwesige oortreder is fisies bygedam. 'n Mens kan in hierdie verband van die aanvalsfunksie van vloek praat.

Na die Duitse kompositapatroon kan die trefkrag eweneens groot wees, soos in

WELT/MOREN/TAUSEND/HIMMEL/STERN/UND/GRANATEN/SAKRAMENT!

(wat aanmekaar geskryf word, maar hier vir optiese gerief in sy verskillende komponente ingedeel is).

4. TWEE BELANGRIKE TAALMEGANISMES WAARDEUR VLOEK GEREALISEER WORD

By heftige aandoening – en vloek is 'n kragtige uiting van die gevoel – word ruimskoots van veral baster-vloeke wat op byvoorbeeld die Opperwese en die duivel slaan as tussenwerpsels en uitroepe gebruik gemaak.

De Baere verklaar dat kultuurtale vandag verbleekte woorde en uitdrukkings uit die godsdienst, via vloeke en verwensing, gebruik om uiting te gee aan gevoelens waarvoor primitiewer volke primer tussenwerpsels benut het (1940 : 60, 175).

Wat Afrikaans betref, wys Kempen in verband met die s.n.w. as tw. daarop dat 'n beperkte groepie s.n.w. inter-jektief gebruik word, onder meer die name van die Christelike Opperwese, waarby enkele Bybelname aansluit, byvoorbeeld “Jeremia, Josef, Moses”, die name van natuurvorme en verskynsels, byvoorbeeld “bliksem, hel” en “hemel”, en woorde soos “deksels, genade” (1969 : 75-76). Hierdie tussenwerpsels is nadruklike of verbloemde vloeke, of uitinge van verbasing, verwondering, ens., grotendeels Nederlandse erfgoed. Selfs 'n oënskynlik onskuldige woord soos “deksel(s)” is in Nederlands 'n “bastervloek, in plaats van duivel, donder of bliksem” (WNT 111 2A : kol. 2388).

Bybelname wat interjektief gebruik word, is byvoorbeeld “Jeremia” en “Jesaja”. Dit val op dat die eerste lettergrepe van dié profeetname fonologies ooreenstemming toon met “Jesus” en “jere” (die geselstaalwisselvorm van “Here”). Lubbe betoog dat “jeremia” en “jesaja” bastervloeke is (TVV, jg. 25/3-4, nr. 3, Julie 1969 : 20). “Jeremia”, tw., word as kragwoord in uitroepe gebruik om onder meer verbasing, heftige aandoening, ontsteltenis en ergernis te kenne te gee (WAT V : 42). By “jesaja” gee die WAT aan : “tw., uitroep van verbasing of ter versterking van wat volg, moontlik 'n eufemistiese vervorming van die eerste lettergreep van ‘Jesus’ ” (V : 43).

Oor s.n.w. wat in Nederlandse uitroepe tot tussenwerpsels verbleek het, verklaar De Vooy dat dit die geval is by die aanroep van hemelse en helse magte, natuurverskynsels (“mijn hemel! wat duivel! wat drommel! bliksem!”) as klag, verwensing, vervloeking. Tussenwerpsels is eweneens bastervloeke (eufemisties vervorm) soos “potdorie, herejee, heremijntijd, jemie, jasses, sapperloot, duivelkaters, te blikslager, wat deksel, wat drommel, wat hagel”. Hiertoë behoort ook die talryke bastervloeke vervorm uit “Gods”, wat die draers van allerlei gevoelens is (1946 : 38; 1947 : 58).

De Baere wys daarop dat 'n hele aantal van hierdie tussenwerpsels uit die gebed, die erediens en die godsdienst stam en met die verloop van tyd in vloeke en verwensings verander het (1940 : 1-25).

Samevattend kan ons sê dat baie tussenwerpsels en uitroepe wat vloeke of bastervloeke is, gebruik word as uitinge van 'n verskeidenheid hartstogte. Vloeke/bastervloeke wat as tussenwerpsels/uitroepe gebruik word, word verderaan bespreek.

Met die begrip “vloek” afgebaken, die vorme van vloek gespesifiseer, die eienskappe van vloekwoorde toegelig en die wyse van werking van vloek verduidelik, kan ingegaan word of die verskillende kategorieë van vloek.

5. KATEGORIEË VAN VLOEK

In hierdie bespreking word die drie kategorieë van vloek, naamlik verwysings na die Goddelike, die Bose en die elemente, nader toegelig. Hoewel bastervloeke ook tot hierdie kategorieë behoort, word hulle ter vermyding van herhaling onder vervormings en eufemismes bespreek (kyk p. 84).

5.1 DIE GODDELIKE

Hierdie groep, die mees basiese, het betrekking op die Opperwese. Dit gaan hier om woorde waarmee 'n beroep gedoen word op die Drie-eenheid, d.w.s. op God self, sy naam, sy mag en sy wil, op Christus, Heer/Here, Jesus en Heiland.

Hiër bestaan die vloekhandeling in die gebruik van godslasterlike taal, d.w.s. die ydelike of oneerbiedige gebruik van die name vir die Opperwese, soos in "God! Grote God!" (WAT 111 : 323).

Tot hierdie kategorie behoort ook die gebruik van lasterlike uitroepe, wat Cohen "profane utterances" noem (1961 : 278).

Wat die uitroep "O God!" betref, is daar 'n gedagterigting wat wil dat dit 'n skiet- of skyngebed in nood is en dat daar hier g'n sprake van is om doelbewus godslasterend te wees nie. Vgl. "O Here!", soos in " 'O Here', sê die moeder, 'wat maak ek? As ek nader loop, byt die slang die kind' " (Langenhoven, *Die Lig van Verre Dae* : 107).

Hoewel "in Gods naam" en "om Gods wil" volgens De Baere kragwoorde is (1940 : 95), beskou ek hulle as van 'n heel ander aard – 'n mens kan hulle smeekwoorde noem (kyk : vermanende vloek, p. 78).

Formules (d.w.s. kort liturgiese uitdrukkings, byvoorbeeld smeekbedes, uit- en aanroep) wat 'n regstreekse beroep op die Godheid is, is "so help my God", "God weet" en "God beter dit" (meer Nederlands; vgl. "(al)so helpe mi God, wet(e)God, God betert"; De Baere, 1940 : 71-72, 80).

Hierdie ede is verwant aan die eed "by God" (byvoorbeeld "Hy sweer by God", d.w.s. in die naam van God); vgl. Nederlands "bij God" en "bi Gode" (< "begod"; Mnl.), 'n plegtige eed wat 'n beroep op die Godheid beteken en as uitroep hoofsaaklik ontstemming, verontwaardiging of gramskap uitdruk.

"God weet" is 'n bevestigingsformule : ek roep God as getuie aan; óók : 'n uitroep van verontwaardiging, byvoorbeeld "God weet hoe lank nog!" (WAT 111 : 323-324) Nederlands "wet(e) God" het ontwikkel uit die formule "wet God, wete God, God weit" (De Baere, 1940 : 82). "God beter dit" is onder meer 'n halwe vloek ter bekragtiging van iets wat gesê is en word somtyds bloot as 'n stopwoord gebruik (vgl. WAT 111 : 323-324).

Die formules "God weet" en "God beter dit" bevat min of meer 'n kragtige bevestiging van die waarheid en het as sodanig onderling sinoniem geword en by die eed "by God" (Ndl. "bi Gode"; De Baere, 1940 : 81) aangeleun.

Die formule "so waarlik help my God (almagtig)" word in die eedsformulier gebruik (WAT 111 : 323-324). Die Nederlandse "(al)so helpe mi God" is volgens De Baere 'n geregtelike formule met 'n plegtige karakter wat slegs in literêre tekse en amptelike gebruike voorkom (1940 : 80).

Die formule "Goeie (grote) God!" is 'n uitroep van onder meer skrik en is sterker as "lieuwe hemel!" (WAT 111 : 324).

Die kragwoord "godnogtoe", ook "godsnogtoe", kom voor in gebruike soos "Godsnogtoe! Dat ek so 'n woord moes sê" (WAT 111 : 326).

By “Here” gee die WAT aan onder meer “4. As krag- of vloekwoord in uitroep om byvoorbeeld verbasing te kenne te gee : ‘Ag, Here!’ en ‘Here, hier byt ’n ding my!’ ” (IV : 201).

“Jesus” word as vloekwoord gebruik, soos in “Jesus Christus” (waar ’n regstreekse beroep gedoen word; “Jesus Christus” word ook in Nederlands gebruik, vgl. De Baere, 1940 : 84-85) en “Jesus! dit was amper, ek is bly dis verby” (WAT IV : 44).

By “Heiland” verstrek die WAT onder meer “..... op Jesus toegepas” en “3. As uitdrukking : ‘Jou Heiland leer ken’ ” (IV : 137). Met hierdie profane gebruik van “Heiland” word uitgedruk : op ’n onaangename wyse ondervind wat jy nooit verwag het nie.

5.2 DIE BOSE

’n Nadere aanduiding van dié vloekategorie vind ons by De Baere wat praat van “de vijandige, booze machten, die den mensch bedreigen” en verklaar dat ’n angsgevoel ten grondslag lê van vloekwoorde waarby onderskei word “het oproepen van de duivelsmarcht” (1940 : 68-69, 133, 2), d.w.s. die “duiwel”, waarby Van Dale opmerk dat dit as “vloekwoord en in verwensingen” gebruik word (144).

Die gevolgtrekking wat uit hierdie verklarings gemaak word, is dat vloek ook met beroepe op vyandige magte bedryf word. Dit gaan hier dan ook om die gebruik van name vir die Bose (“duiwel”, WAT 11 : 387; vgl. Van Dale : “de Boze” = “de duvel”, 298, 284) en sy onderaardse verblyfplek, die “hel” (WAT IV : 152).

Die bese in ons Christelike lewe is die duiwel (die demoniese), die “boze geest” wie se “magische potentie” gevrees word (De Vooy, 1925 : 138). Hier is van toepassing dié deel van die HAT se vloekdefinisie wat na “vervloeking” en “verwensing” verwys, soos “Jou duiwel/hel, ek sal jou kry!” (1002). De Baere voer aan dat dit “een feit” is dat ook “zulke uitdrukkingen wis en zeker als een vloekwoord werden, en ook thans nog worden aangevoeld”. Word byvoorbeeld “Wat duyvel?” in ’n gesprek gebruik, word gesê : “Spaar het vloeken!” (1940 : 68; vgl. Van Dale 444).

In Afrikaans word “duiwel” gebruik as onder meer ’n kraguitdrukking, soos in “Jou duiwel, ek sal jou kry!”, en as ’n kragwoord, in die uitdrukking “Wel, alle duiwels” (WAT 11 : 387, 389).

Sinclair verklaar dat hy goed uit sy kinderdae onthou hoe die woord “hel” as ’n “baie kras vloekwoord” aan hom voorgehou is (TVV, jg. XX1, nr. 3, Julie 1965 : 37). In die uitdrukking “Jou hel, ek sal jou kry!” is “hel” ’n kragwoord (vgl. WAT IV : 152).

Tot die “hel”-groep moet gereken word versterkings soos “swerhel” (< “swernoot” en “hel”; opgeteken by Brits), ’n kragwoord, soos in “Jou swerhel!”, “helskind” (fig.; ’n vabond), ’n vervloeking, soos in “Jou helskind!”, en “helbesem” (fig.), ’n vervloeking, soos in “Jou helbesem!” (WAT IV : 152).

5.3 DIE “ELEMENTE”

Die volgende groep of kategorie is die “elemente”. Vloek word, soos reeds opgemerk is, ook bedryf met beroepe op bonatuurlike magte. Dit gaan hier om woorde wat gebruik word in verband met die “elemente” (die sg. atmosferiese groep; De Baere praat van die “weerverschijnselen”, 1940 : 132-133), byvoorbeeld “donder” en “bliksem”, albei kragwoorde (WAT 1 : 433, 11 : 238), soos in “Jou bliksem!” (HAT 1002).

Ons het hier nie met die letterlike aanroeping van God te make nie. Mense voel egter dat sodanige taalgebruik nie betaamlik is nie en vir die gewone persoon behoort dit tot die bonatuurlike. Dit is egter deel van ons erfenis —

nou tradisie – en behoort tot die sfeer van vrees. Verwysings na die elemente is 'n aspek van vloek – dié woorde kom in dieselfde verband en met dieselfde waardes voor.

De Baere verklaar dat tot “die elemente” gereken moet word die tans nog lewende uitdrukkings “voor den donder, wat donder, donders, voor/om den bliksem, bliksems, donder, bliksem”, die “verbasteringen blikslagers en blikskater(s), wat weerlicht, wat hagel, hagel en slijpsteen”, die Franse “tonnere, tonnerre de Dieu” en die gewilde Duitse vloekwoord “(zum) Donnerwetter” (1940 : 135). Hoewel ons hier 'n goeie vaspenning het van die terrein van die elemente vir Nederlands en Vlaams moet daarop gewys word dat nie al hierdie elemente in Afrikaanse verwysings voorkom nie.

Die “elemente” sluit aan by die “bose”. Volgens die WAT word “donder” en “bliksem” geassosieer met “duiwe” (11 : 238; by “donder 6” word aangegee “Bliksem, duiwe – as kragwoord : “Jou (gemene) donder, ek sal jou nog kry!”; vgl. WAT 1 : 432, by “bliksem 3. Duiwe” en “5. Vloekwoord : ‘Jou bliksem!’”). Boshoff-Nienaber wys daar op dat “bliksem” dikwels geassosieer word met “donder” en vandaar bastervloekte soos “bliksems, blikskaters/-skottels, donders, duiwe” (1967 : 167).

“Donder” en “bliksem” het volgens De Baere sinoniem met “duivel” geword “wellicht onder invloed van de groote vrees, die de mensch voor de elementen koestert en die hem naar de angstwekkende macht van den duivel heeft afgeleid” (1940 : 137).

“Donders” is 'n kragterm, in b.nw.-gebruik, met die betekenis “vervloek, hels, duiwels”, soos in “Die donderse spul” (WAT 11 : 239). “Bliksemskind” word as vloekwoord gebruik in “Jou bliksemskind!” (WAT 1 : 433). “Donderskind” en “dondersteen” is vloekwoorde wat iemand in gebelgdheid toegevoeg word, soos in “Jou dondersteen!” (WAT 11 : 240).

6. DIE GEBRUIK VAN VERVORMINGS EN EUFEMISMES AS SUBSTITUTE VIR VLOEKWOORDE

Daar is 'n verskeidenheid motiewe vir die vermyding van vloekwoorde by al drie die kategorieë van vloek en die gevolglike gebruik van vervormings en eufemismes as substitute.

Vanweë ontsag (eerbied) vir die Opperwese (kategorie 1) is daar byvoorbeeld 'n sterk verbod op die oneerbiedige gebruik van name soos “God, Here, Christus”. Volgens De Baere lê daar aan “de hoogere macht der Godheid ... een gevoel van eerbiedige vrees” en “alle steunen op het gevoel van ontzag, dat den mensch bezielt jegens zijn Schepper” (1940 : 9). Met die gebruik van die name vir die Opperwese moet 'n mens bygevolg omsigtig wees : “Was hij die van een goddelijk wezen, dan diende het verwijt van ‘ijdelijk’ gebruiken te worden vermeden” (De Baere, 1940 : 66-67).

Daar is “een gevoel van angst voor de onzichtbare, duistere macht” (d.i. die “duvel”; kategorie 2) asook “angst” vir die “ontketende machten” en “de vernielende kracht” van die “elementen”, naamlik “donder” en “bliksem” (kategorie 3; De Baere, 1940 : 133).

Beperkings op of onthoudings van die gebruik van vloektaal kan in twee hoofgroepe ingedeel word, nl. (1) godsdienstige verbodinge : vrees vir wat heilig is, en (2) vermydings : die mens staan versigtig teenoor dinge wat gevaarlik is.

Die mens kan op verskillende maniere woorde vermy wat godslasterlik is of aanstoot gee. Hy kan byvoorbeeld die woord vervorm, die woord afkort, die woord verswyg, die sin nie voltooi nie of eufemismes gebruik (vgl. De Villiers, 1975 : 15; Pienaar, 1965 : 79; Lecoutere-Grootaers, 1948 : 174; De Vooy, 1925 : 152-153).

Enkele voorbeelde van hierdie neiging tot substituering word vervolgens by die onderskeie vloekategorieë aangestip. 'n Woord word vervorm om versagting te bewerkstellig, soos by die bastervloek, byvoorbeeld "gats/gits" ("gts" in die skryftaal) in plaas van "God"; in druk vervang 'n sterretjie somtyds die vloekwoord (kategorie 1). Die woord word verswyg, soos in "Loop na die" (d.w.s. "duiwel"; kategorie 2). Die woord word afgekort, byvoorbeeld "d-", gewoonlik in die geskrewe taal, van die kragwoord "donder", soos in "Jou d-!" en "Ek sal jou op jou d-gee" ('n kwaai pak slae; WAT 11 : 2), of verkort : die bastervloek "blik" is waarskynlik 'n verkorting van "bliksem, blikskottel, blikhouer", soos in "Jou blik!" (WAT 1 : 432; kategorie 3).

In hierdie bespreking bepaal ek my by twee soorte substitute, naamlik vervormings en eufemismes. Hierdie plaasvervangers word veral toegelig in hulle gebruik as tussenwerpsels en uitroepe.

6.1 VERVORMINGS

Vervormings, wat soms ook eufemismes is, word hier as vervormings bespreek, as eufemismes aangedui, maar nie herhaal by die bespreking van eufemismes nie.

As aanloop tot die bespreking van vervormings dien 'n stelling van Lecoutere-Grootaers : "Met de sogen. 'bastaardvloeken' mogen gelijkgesteld worden vervormingen van de naam van de duivel of van andere wezens en voorwerpen" (1948 : 160).

Onsag (eerbied) bring mee dat vloekwoorde vervorm word. Die doel hiermee is dat die vervorming nie as gods-lasterend beskou moet word nie, maar tog wel begryplik bly. Sodanige vorme lyk en klink onskuldig. Die korrekte uitspraak word vermy – die werklike uitspraak, wat dan soos 'n verspreking klink, is opsetlik so bedoel : om die woord onskuldig te maak. Die vervormde woord, en sy bedoeling, word wel deeglik begryp. Vendryes stel dit baie duidelik : "The veil only hides the shocking aspect of the word ... allowing its main lines and general colour to appear quite clearly" (1925 : 220-221). Hierdie "sluier" is onder meer 'n wysiging in die an-, in- en auslaut in die benaminge vir die Opperwese, byvoorbeeld in die anlaut : "Here" > "jere" (kyk pp.20-21).

Vervorming het tot gevolg aanvulling van die woordeskat. Hieroor het Jaspersen hom soos volg uitgespreek : "It is now coming to be generally recognised by linguistic investigators that ... name-taboos have had a great influence on the evolution of vocabulary" (1925 : 162). Uit die literatuur blyk dit duidelik dat die vervorming van vloekwoorde deur die eeue 'n aansienlik groter aantal bastervloek tot stand laat kom het. Een van die jongste voorbeelde uit die kindertaal is "hiesis" (< "Jesus"; *Die Beeld* 23.3.1969). In jongmenstaal vind ons "jikkels", 'n verdere vervorming van "jislak" (< "Jesus"; dié vervorming is deur mej. Bettie Kemp, van die SAUK-TV, in Januarie 1979 gebruik omdat "jislak" 'n woord is wat sy, volgens eie erkenning, as 'n Christen nie gebruik nie; *The Star* 31.1.1979 : 5).

Vervolgens word gekyk na vervormings van die name van die Opperwese, nl. "God, Here, Jesus" en "Christus", en van die "duiwel".

Vir God het Afrikaans vervormings soos "gots, gats, git(s)". By "Gods. 2" meld die WAT onder meer "gods. tw. Uitroep, soms ook geskryf gots en verbaster tot gats, gits, gids : Gots wat seek hy?" (111 : 326). Gebruiklik is ook die vorm "gops" (*Die Taalgenoot*, Februarie 1971 : 6).

By "God" (5.b) gee die WAT aan : "As tw. kom daar allerlei verbasteringe voor, bv. git, gits, godda(tjie), gotta(tjie), gottalla(la)" (111 : 323). "Gotta", tw., ook soms "(o) gottala, (o) gotalla, godda(tjie)", is 'n bastervloek, 'n vervorming (eufemisties) van "God", byvoorbeeld "O gotta!" en "O gottala, wat gaan ons nou doen?" "Gotta" word somtyds ook as verkleinwoord gebruik : "O gottatjie!" (WAT 111 : 361).

“Gats” tw., ook “gat, gatta, gits” (soms ook “guts”) en “gitta”, almal vervormings van “Gods”, is ’n uitroep om byvoorbeeld skrik uit te druk, soos in “O! gats, wat het gebeur?” (vgl. WAT 111 : 43).

“Goets”, tw., ’n uitroep van skrik of verbasing is volgens die WAT “eintlik ’n verbastering” van “God”, byvoorbeeld “O my goets!” (111 : 342). “Goets” word in dieselfde verband en met dieselfde waarde as “gats” en “gits” gebruik.

“Gomma” (ook “gommas”), tw., is ’n uitroep van verwondering of verbasing, ongeveer soos “gonna, golla”, byvoorbeeld “O gommas! ek het skoon vergeet van daardie afspraak”. Dieselfde gebruik en waarde as “gomma, golla, gonna” het “gommatanna, gommaslaai/gommeslaai, gommatyd” (vgl. WAT 111 : 350; in Nederlands is “gomme” ’n opsetlike vervorming van “God” en is “gom”, tw., ’n verbastering van “God”, ’n uitroep van verbasing, veral by kinders; Van Dale 630).

“Gedorie” (< “goddorie”), tw., uitroep ter bekragtiging van ’n bewering, beteken nagenoeg dieselfde as die bastervloek “wrintie, wragtie”. Wisselvorme is “gedomie, goddosie, gondosie, gedosie” en vervormings is “jandorie, potdorie”. Al hierdie uitroepe is bastervloek; “gedorie” en “goddosie” is eufemismes vir “goddorie”. Een van die toepassings wat die WAT aanstip, is “Goddosie, ja! jy had gelyk” (11 : 64, 325; kyk Boshoff-Nienaber, 1967 : 239; vgl. Nederlands “gedorie, tw., bastervloek, goddorie”, Van Dale 541).

“Griet” (volgens Van Dale ’n “bastervloek, een opzettelijke vervorming van ‘God : wel grote Griet!’”, 646), tw., is ’n uitroep waarmee onder meer skrik, verbasing, verwondering te kenne gegee word. “Griet” verskyn dikwels saam met een van die volgende toevoegings : “o” en/of “my/goeie/grote”, byvoorbeeld “O Griet! My Griet! O my Griet! O my goeie Griet! Grote Griet! (WAT 111 : 414; vgl. “O God! My God! O my God! Goeie God! Grote God!”). In Stoett vind ons hierdie aantekening : “Griet! Grote Griet!” is “een opzettelijke misvorming van het woord ‘God’” (11 : 556, 707; vgl. ook Ndl. Wdb. V : 698).

Uit “God” het waarskynlik ontstaan die bastervloek “sakkerloot” en “sapperloot” (Boshoff-Nienaber, 1967 : 560). Volgens De Baere het hierdie twee bastervloek die Nederlandse volkstaal uit die Frans binnegedring, ontspruit hulle uit die eed “bij den H. Naam Gods” : “par le sacré Nom” of “par le Nom de Dieu”, en het hulle aan die begin van hierdie eeu nog as ergerlike godslastering gegeld. Dele van dié Franse vloek is op allerlei wyse vervorm : “sacré” het byvoorbeeld geword “sakker, sapper, satter, hakker, katter” en so het ontstaan “sakkerloot, sakerloot, zakkerloote, sackerloot, sackerloosjes”. De Baere verklaar dat “sakkerloot” regstreeks as bastervloek oorgeneem is uit “sacrelote” naas “sapprelotte” en “saperlote” en hy voeg daaraan toe dat nagenoeg al die “sakker”-vorme met die “sapper”-vorme afwissel (1940 : 87-88, 90, 94).

Ook in ander tale is “God” vervorm. Vir Nederlands kan aangehaal word : “gut, get, gooi, gomme, gommenie, gompie, gans, pot(s)” (De Baere, 1940 : 58). In Vlaams word onder meer gevind : “belot, begomme, begotteling” (Lecoutere-Grootaers, 1948 : 160). In Duits is “God” (volgens De Baere, 1940 : 60) “verstümmelt” tot “potz, botz, box” terwyl “Kotts verdannenwald” ’n uitloper is van “Gott verdamme mich”. Vervormings van “God” in Engels is “Gog, Gosh, Golly, Cod, Cock, Cot, Gad, Ged, Gut, Gummy, Begad, Begorra, Gadzooks” en “Great Scott” (Swaen, 1898 : 22; Jespersen, 1940 : 227-228; Partridge, 1935 : 15; Montagu, 1968 : 116; Cohen, 1961 : 277-278).

Vervormings van **Here** is onder meer “herre, herder, heerlik(heid), jitte, hee, hening” en “jere”. “Herder” word gebruik met toevoegings soos “(o) herder(tjie), herder(tjie) ons!, my herder(tjie).”

By “jere/jeretjie”, veral as bastervloek, vervormings van “Here”, het ons te make met die geselstaalwisselvorm; vgl. “hede” x jede, hene x jene, hete x jete, hemel x jemel” en “hee x jee” (WAT V : 38, 40, 42, 44).

In die omgangstaal is “jinne, jinning”, tw., vervormings van “hene, jene”, byvoorbeeld “Ag jinné, waarin het ek beland?” en “O jinning, hier is ’n gewoel!” (WAT V : 50).

“Hede”, tw., ook “hedetjie, hene, hete”, is ’n bastervloek, die eufemistiese vorm van “Here” of “hemel”. “Hede” word gebruik as uitroep van onder meer ergernis, skrik, verbasing : “O hede! My hede! Hede! Wil sy sê sy gaan dans?” (WAT IV : 121). ’n Wisselvorm van “hedetjie” is “hedentjies”, tw., soos in “My hedentjies, mens!” (WAT IV : 121). By “heden” dui Van Dale aan dat dit ’n opsetlike vervorming van “Here” is (701).

Vervormings van Jesus is talryk : “jee, jesbaai, jeeslaaik, jemie, jemie, jemenie, jemini(e), jesou, jessou, jissou, jisse, jissie, jisses, jissus, jispaai, jisbaai, jislaiik, jinne, jitte, jiemie, junne, jutus, jutte” (WAT V : 43-44). Hierdie vorme, sommige waarvan minder bekend is, is waarskynlik vervormings van en eufemismes vir “Jesus”; vgl. “jissie”, tw., uitroep van verbasing, ontsteltenis, skrik (WAT V : 51).

“Jee”, tw., soms ook “jeetje”, bastervloek, uitroep van ontsteltenis en skrik is ’n eufemistiese vervorming of verkorting van die naam “Jesus” : “Here jee!” (WAT V : 38). Ook by “jessou”, tw., merk die WAT op dat dit ’n uitroep van onder meer ontsteltenis, skrik en waarskynlik ’n vervorming van en ’n eufemisme vir “Jesus” is (V : 43).

Vervormings in Nederlands is bastervloek soos “jakkes, jasses, (o) jee, jeminee, herejee” (De Baere, 1940 : 58) terwyl vir Engels aangehaal kan word “Jeeze, Jis, Gis” (Montagu, 1968 : 117).

Samekoppelings en/of vervormings van “Here” en “Jesus” is onder meer “heerjesus, herejesus, herejesis, heerjee, heerjesis”, in uitroepe soos “Heerjesis, kyk wat het jy nou aangevang!” en “Herejesis, maar dis warm vandag!” Vir Nederlands verstrek De Baere onder meer “Heere Jezu, Heere Jee, Heere-jeetje, yeës Kristes” (1940 : 102) terwyl Swaen vir Engels aangee “Jesu Christ!” (1898 : 200).

Swaen wys daarop dat die woord “Christus”, vervormd of onvervormd, die woord “God” vervang (1898 : 20, 200). In die spreektaal is as vervorming van “Christus” gehoor “krismis”, met die toevoeging “o”, in die uitroep “O krismis!”, waarmee onder meer ontsteltenis te kenne gegee word. By geleentheid het ’n lid van die Britse vorstehuis “Christmas!” (as tw., uitroep van ontsteltenis) gebruik toe sy tydens ’n amptelike plegtigheid ietwat ontstel ’n skeurtjie in haar tabberd bespeur het (gesitêr deur Cohen, 1961 : 278). In dié gebruik is “Christmas” ’n bastervloek.

Die “duiwe” was, wat Afrikaans betref, ’n baie “gewigtige persoonlikheid” in die “godsdienstige en maatskaplike lewe” van ons voorouers en ons taal dra nog duidelike spore van daardie tyd toe “die mense almal dood-bang vir hom was en dikwels selfs gevrees het om sy ware naam te noem” (Smith, 1962 : 579). Soos verderaan sal blyk, word die “duiwe” veelal met eufemistiese benaminge aangedui. Trouens, uit die taalmateriaal wat vir dié studie byeengebring is, blyk dit dat die mens by die oproep van “bose magte” klaarblyklik ’n mindere behoefte aan vervorming voel as in die geval van die naam vir die Opperwese.

Vir Nederlands word “duiker” aangegee as ’n vervorming van “duiwe” (De Vooys, 1925 : 140). “Duiker” word aangedui as ’n bastervloek (Lecoutere-Grootaers, 1948 : 160). Volgens die WAT beteken “duikers”, tw., eufemistiese vervorming van “duiwels”, dieselfde as “verduiwels, drommels, vervlaks”, bv. “Duikers, maar die water is koud” (11 : 379). De Vries voer aan dat “deksels ... een jonge bastaardvloek” is, “vervormd uit duiwels” (1971 : 110).

6.2 EUFEMISMES

Om godsdienstige (en etiese) redes word die daad van vloek veroordeel. Voortspruitende uit ’n sekere piëteit om nie die naam “God” uit te spreek nie of ter vermyding van die ydelike gebruik van die name vir die Opperwese

word eufemismes soos “die Hoër Hand, die Alsiende, die Voorsienigheid” gebruik. Eweso kan die gebruik van “die Heer, Onse liewe Heer” voortkom uit ’n sekere skroom om nie die naam “God” uit te spreek nie (vgl. De Vooys, 1925 : 139).

By “eufemisme” gee die WAT aan : “Omskrywing, aanduiding van iets aanstootliks of onaangenaams deur ’n benaming of uitdrukking wat minder onaangename voorstellings opwek of die gevoeligheid van hoorder of leser spaar” (11 : 617). Wat die verband tussen die *eufemismisme* en die *heilige* (die gewyde) betref, val dit op dat die Opperwese vanweë ’n ontsag vir die Onnoembare op ’n ontwykende manier aangedui word. In hierdie geval is die WAT se definisie van eufemisme nie heeltemal toepaslik nie. Aan hierdie definisie moet ons ’n ruimer vertolking gee (vgl. De Villiers, 1975 : 14; De Vooys, 1925 : 135) en let op dit wat “religious reverence” genoem word. Die stelling kan gemaak word dat die eufemisme by “vloek” gebruik word om enige iets wat heilig, gevaarlik of aanstootlik is, te temper.

Ons kan dit noem die hlonipagebruik van vloekwoorde. Vir byvoorbeeld die Zoeloevrou is dit ’n gedragskode waarvolgens sy in geselskap enige woord moet vermy wat die grondwoord bevat van die naam van ’n persoon wat geëerbiedig moet word. Sekere woorde wat volgens hlonipagebruik verbode is, word in haar taal verander of deur nuwes vervang (WAT 1V : 305).

Omdat die taboe op vloek sterk is, word eufemistiese vorme en uitdrukkings in hoë mate gebruik. Terwyl vloekwoorde maatskaplike onaanvaarbaar is, wil ek beweer dat eufemismes sosiaal aanvaarbaar is. Wie kan aanstoot neem aan “(O) goeiste! (O) mastig!”? Hoewel uitdrukkings soos “goeie genugtig! hemel(tjie)!” en “(alle) mensig!” oënskynlik onskadelike uitroepe is, is mense wat dit gebruik, streng gesproke, besig om te vloek (vgl. Montagu, 1968 : 225).

’n Aanduiding van waarom dit hier gaan, vind ons in ’n stelling van Cohen wat hy soos volg geformuleer het : “The pardonable reluctance to articulate a true oath has generated a family of substitutes. These soften and disguise the magic words themselves, such as *Gosh, Golly*” (1961 : 277-278). Een van hierdie substitute is eufemismes (waarvoor ook die term “verbloeming” gebruik word). In die volgende bespreking word gekyk na eufemismes vir “God, Here, Jesus” asook die “duiwel”, die “elemente” en sekere kragwoorde.

“Golla”, tw., is volgens die WAT ’n verbloeming vir “God”. “Golla”, soms ook “gholla”, is ’n uitroep van verbasing (111 : 348). Die vorm “gollie” word ook gebruik, soos in “O gollie”.

“Gonna”, tw., uitroep van ontsteltenis, skrik, onthutsing, het nagenoeg dieselfde waarde as “golla, gomma”, byvoorbeeld “O gonna, die ruit het gebreek!” Die vorme “gonnatjie, gonne” en “gonnel” kom ook somtyds in die volksmond voor en is waarskynlik eufemisties vir “gotta” (WAT 111 : 352).

“Kit”, ’n versagting van “God”, is ’n uitroep om skrik uit te druk, soos in “Kit, man, hoe laat jy my so skrik!”

“Goeie”, tw., ook “goeietjie”, is ’n uitroep van (ontstelde) verbasing of skrik, soos in “(O) goeie! My goeie! Goeie ons! O goeietjie!” (WAT 111 : 340). Die uitdrukking “Goeie (goeiste) weet” is ’n verbloeming van “God weet”, gesê wanneer iemand niks van ’n saak skyn te weet nie (WAT 111 : 339). “Goeie” verskyn ook in die diminutiefvorm : “(O) goeietjie”. De Baere voer aan dat tussenwerpsels soos “goede genadigheid” en “och grut” (vgl. Afrikaans “goeie genade” en “O Griet”) vloektaal is (1940 : 69).

“Goeiste” is die wisselvorm van “goeie” (vgl. “Goeie weet” en “Goeiste weet”); dit is die versterkte vorm van “goeie” (soos in “My goeiste!”). “Goeiste” is ’n verbloeming van “goeie God” en kom ook voor in die diminutiefvorm “goeistetjie” (WAT 111 : 340).

“Goedheid”, soos in “Goeie goedheid”, is ’n eufemistiese uitroep, eintlik ’n verbloeming van “Goeie God!”, byvoorbeeld “Goedheid weet wanneer hy kom” (WAT 111 : 337).

“Goedertierendheid” is ’n uitroep van verbasing, skrik; ’n eufemisme vir die naam van die Opperwese. “Goedertierendheid” word somtyds met inlautverlies van /d/ gebruik, soos in “O liewe Goedertierendheid” (WAT 111 : 336).

Die verkleiningsvorm van “Heer/Here”, nl. “Heretjie”, word somtyds as versagte vloekwoord gebruik, byvoorbeeld “Ag Heretjie (tog), wat vang ons nou aan?” (WAT 1V : 202).

“Hene”, tw., ook “henetjie, hening, heninkie” en soms “jene, jede”, is ’n uitroep van (ligte) verbasing, effense onsteltenis of ergernis; eintlik ’n eufemisme vir “Here” : “Hene! Ek het nou amper groot geskrik.” (WAT 1V : 188). By “hening” dui Boshoff-Nienaber aan : “uitroepe as sg. bastervloek om *Here* eufemisties te vervang” (1967 : 282).

“Hete”, tw., ook “hetetjie”, uitroep van (ligte) verbasing, effense onsteltenis of ergernis, eintlik ’n versagting van “Here” : “Hete! Hoe laat so ’n ding my skrik” (WAT 1V : 225).

Volgens die WAT is “hede” die eufemistiese vorm van “Here” of “hemel” (1V : 121). “Hemel” word gebruik as uitroep van medelye, ontsteltenis, ens. : “My hemel! Goeie, grote, liewe hemel(tjie)! Hemel tog!” en in die verkleiningsvorm : “Ag hemeltjie tog(gie)!” (WAT 1V : 174). “Hemel” word dikwels in dieselfde verband en met dieselfde waarde as “Here” gebruik. “Hemel” kan dus beskou word as ’n eufemisme vir “Here”.

Eufemismes vir “Jesus” is onder meer “jissie, jee, jesou, jiennie, jemenie”. By “jee” dui die WAT aan : tw., bastervloek, uitroep van byvoorbeeld skrik, ’n eufemisme vir “Jesus” (V : 38).

Enkele eufemismes vir die name van die Opperwese in Engels is : “Cor, Gaw, Gawd, Gosh, Gol, Golly, Jolly, George” (vir “God”), “Gee, Jimminy, Jerusalem, Geraniums” (vir “Jesus”), “Crimine, Cripes, Crikey, Crimey, Crimney, Christopher” (vir “Christ”) en “Jimminy Cricket, Jimminy Cracket, Gee Whiskers” (vir “Jesus Christ”; Montagu, 1968 : 226, 173).

Wat duiwel betref, sê De Baere dat “de duivel in ... gezelschap niet mocht worden vernoemd ... Van daar het verzwijgen van het woord *duivel*, dat plaats maak voor synonieme benamingen als *droes*, *drommel*, *pikken* en andere meer” (1940 : 68-69).

Volgens De Vooy is dit bekend “dat de gevreesde naam van de Duivel door de mensen liever niet genoemd werd, uit angst voor zijn verschijning” (1925 : 139). Dieselfde rede vir die vermyding van die duiwel se naam is vervat in die volgende betoog : “bijgelovige vrees” vir die “vijandige macht van den booze” (Lecoutere-Grootaers, 1948 : 176; De Baere, 1940 : 132). Overdiëp praat van “het vermijden van ene ding of een wezen, waarvan ‘magische potentie’ uitgaat” en verduidelik hoe vermyding geskied : “De spreker zal de ‘potentie’ van zich afweren, door toon en gebaar en tewens door het taboe-ding niet te noemen, het slechts aan te duiden of te omschrijven” (1937 : 105).

“Duiwel” is waarskynlik ’n eufemisme. Boshoff-Nienaber verklaar dat “duiwel”, wat moontlik as eufemisme ontstaan het, van Grieks “lasteraar” kom (1967 : 211; vgl. De Vries wat by “duivel” opmerk : “Het woord is een ontlending aan lat. *diabolus* < gr. *diabolos* ‘lasteraar’”. Hy voeg daaraan toe : “Het woord is nog voor de duitse klankverschuiving door de ariëanse Gotenmissie naar Zuid-Duitsland gebracht. Hier werd nu het woord gevormd tot *diuvulus* en zo ontstond de vorm, die zich vandaar over het gehele Germaanse taalgebied verbreidde”; 1971 : 144).

Eufemismes van “duiwel” is onder meer “droes” en “duisternis” (Boshoff-Nienaber, 1967 : 208, 211).

By “deksel” meld die WAT onder meer “(eufem.) Duiwel”, soos in “Die deksel!” (11 : 66). “Deksels”, d.i. “duiwels”, tw., bastervloek, gee verontwaardiging te kenne, byvoorbeeld “(Der) deksels! ek vererg my darem nou vir jou!” (WAT 11 : 67). “Verdeksels”, tw., kragwoord van onder meer boosheid en teleurstelling, beteken “verduiwels”, soos in “Verdeksels! hy het my gekul” (HAT 955). Eufemismes vir “duiwel” soos “deksel(s), drommel, droes, (ver)duikers” en “blikskater” is bastervloeke (WAT 11 : 67).

“Drommel” druk veral verontwaardiging of misnoegdheid uit, soos in “Waar/wat de drommel?” (WAT 11 : 335). “Drommel”, tw., is ’n verswakte kragwoord as uitroep om uitdrukking te gee aan ’n gevoel van verontwaardiging, misnoegdheid, teleurstelling, ergernis : “Drommels, dis weer mis!” en “Drommels, dis al weer so!” (WAT 11 : 335; HAT 133). “Drommels” beteken “verduiwels, (ver)deksels”.

By “duikers” verklaar Boshoff-Nienaber : “drommels, verduiwels, (ver)duikers; eufem. van ‘(ver)duivels’ ” (1967 : 210, 680).

“Blikskater” [vgl. Ndl. “blikse(m)kater” en “duive(l)kater”] is soos “blikskottel” en “swerkater” benaminge vir die “duiwel” en almal sg. bastervloeke (Boshoff-Nienaber, 1967 : 166; “duivekater” = “duivel, booswicht”, N. van Wijk, Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche Taal, 1949 : 142). “Blikskaters, blikslaers” en “blikskottels”, almal tussenwerpsels, uitroepe van ergernis, word gebruik as bastervloeke. soos in “Blikskottels! Wat gaan ons nou aanvang?” (WAT 1 : 433).

“Nugter”, soos in “*Dit weet nugter*”, is “hoogswaarskynlik ’n verbloeming van die *nikker* = die duivel. Vgl. *die duivel weet*, sinoniem met *nugter weet*, en in Ndl. ‘Dat mag Joost, de drommel, de duivel weten’ ” (Franken, 1953 : 36).

Wat “peet, peetje” betref, sê Franken : “M.i. het ons in die Ndl. en in die Afr. uitdrukkings, net so as in ‘nugter weet’, te doen met ’n verbloeming van een van die benamings vir duivel in die Volsktaal, nl. *Piet*. Vgl. De Bo, *Pietje-pek – De duivel, ook nog Zwart Pietje geheeten*” (1953 : 36).

Dit bring ons by volksname vir die “duiwel”. Die groot aantal wat die WAT verstrek, sluit in “drietoen, Bokspoot, Bokbaard, Asmannetjie” en “Pylstert” (11 : 387). Hiêrdie volksname word, sover vasgestel kon word, nie by die daad van vloek betrek nie.

Die herkoms van “hernie” (’n bekende bynaam vir die “duiwel”) is onseker (Boshoff-Nienaber, 1967 : 284; WAT 1V : 217). In die OED vind ons die volgende verklaring : “Old Harry : A familiar name for the Devil” en “By the Lord Harry : a form of swearing; of doubtful origin” (869).

Die “duiwel” staan ook bekend as “joos/josie”. “Joost” is volgens Van Dale “ben. voor de duivel” en by die verkleinwoord van “Joost” is die verduideliking : “Joosje, oude ben. voor een godheid der Chinezen; – vand. een ben. van de duivel” (819). Boshoff-Nienaber se verklaring is dat “josie” waarskynlik via Nederlands “joosje” kom (1967 : 313).

Ook by die gebruik van kragwoorde (die WAT gebruik ook “kragterme”) kom verbloeming in die spel.

By “allermagtig” verklaar die HAT (31) dat dit ’n vloekwoord is, ’n tw. wat as uitroep van sterk verbasing gebruik word, soos in “Allermagtig! Wat vang jy nou aan?” ’n Verbloeming van “allermagtig” (wat minder sterk is as “allermagtag, allermagtig”) is “allermaggies” wat op sy beurt as verbloeming het “allermakkies”. Verbloemings van “allermagtig” is voorts die tussenwerpsels “allamapstieks, allamastag, allamatjies” (HAT 31). Verbloemings van “allermagtig”, kragwoord, is ook “allegorie, allemaskas” (wat as verbloemings het “allermastig, allemistig, allematjie, allemattag, allemattie, almattie, allemittie”), “allematjiesgoed, allamatjiesgoed, allemensig” (sy variante is “allamensig, allaminsig, alleminsig”), “allementig” (effens kragtiger as “allemensig”; wisselvorme is “allemintig,

allamentig, allamintig, allamintjies”, almal verbloemde vorme van “allemensig”, byvoorbeeld “My allemintig, nee, wag laat ek wegkom!”) en “almintig”. Swakker as “allemagtig” is “allajosie”, tw., kragwoord.

Volgens Schonken is “allemagtig” en “waarachtig” as “vloeken” gevoel. Omdat dié woorde “veel te grof” was, is “komische verklein woorden” daarvan gemaak : “allemachies, allemapstieks, masteg, wrintie” (1914 : 32). “Wrintig/wrintlik” en “wraggies/wragtig/wragtag” is almal eufemistiese vorme van Afrikaans “waaragtig”/Nederlands “waarachtig” (Boshoff-Nienaber, 1967 : 732).

In ’n artikel oor woordtaboe en die sg. bastervloek se Lubbe onder meer omdat “magtig” te grof klink, word allerlei verbloemings gevorm, byvoorbeeld die verkorte “mag” en sy verkleinwoord “maggies” (TVV, jg. 25/3-4, nr. 3, Julie 1969 : 21), soos in “Mag! Maar so ’n water val darem!” (Boerneef, *Boplaas* : 105). Verbloemde vorme vir “magtig” is “magtie, mapstikas, maskas, minsig, magistraat”, dikwels verbind met “alla-, alle-”, dus “allamaggies, allamagtie”, ens. Vervolgens word ook gebruik “allamittie, allamastikas, allamittika, allamatjies(goed), allamattie(s), allamatjie, allamattag”. Lubbe se “as kragterm is ‘kragtig’ reeds minder sterk as ‘magtig’, en tog bestaan daar op sy beurt ook vir ‘kragtig’ nog verbloemings, byvoorbeeld ‘kragtie, kratikas, krentag, krintag, kraggies’ ens.” Van mense wat sodanige kraguitdrukkings gebruik, word volgens Lubbe gesê dat hulle vloek.

Daar is taalgebruikers wat nie van kragwoorde soos “kragtag” en “magtag” hou nie en die uitwerking daarvan op die mens se gevoel van welvoeglikheid liefs effens minder kras wil maak. So is uit bogenoemde twee kragterme die nuwe woord “tag!” geabstraheer wat as uitroep ter beklemtoning fatsoenliker klink : “Tag, maar dit lyk mooi” (Langenhoven, *Ons Weg deur die Wêreld* : 98) en “Tag! maar dit is warm”, wat fatsoenliker klink as “kragtag/magtag! maar dit is warm”.

“Allamaggies” en “allamagtie”, tw., kragwoorde, is sterker as “allajosie”, maar minder sterk as “allamagtag, allamagtig”, bv. “Allamagtie! Wat bedoel jy?”

“Allamagtag”, tw., sterker as “allakragtag” het as verbloeminge, sommige waarvan grappig is, onder meer “allamittika, allamatika(s), allamaskas, allamastag, allamastig, allamaskas, allamapstieks, allamapstieks, allamapstikas, mapstieks, allamatstikas, allamaggentagtagtag, allamagistraat”.

“Allamagtig”, tw., het as moontlike verbloeming “astak(k)a” en “astak(k)a fila”, tw., uitroep van verbasing, soos in “Astakka, Mien!” riep Jan verbijsterd” (WAT 1 : 290). Verbloemings is “allamaggentagtagtag” en “allamagistraat”. “Allamag”, tw., is die verkorte vorm van “allamagtag, allamagtig”.

“Allakragtag”, tw., is minder sterk as “allamagtag”. Verbloemings is “allakragtie, allakragtig, allakratikas, allakrentag, allakrintag”. “Allakragtig”, tw., kragwoord, het as grappige verbloemings die tussenwerpsels “allakar-bonkels” (byvoorbeeld “Allakarbōnkels! so ’n tamaai reusagtige broek soek mos daarna om knap vasgemaak te word”), “allakratjie” (soos in “Alla kratjie, maar die ooie is befoeterd vanjaar”), “allaknipmeswil” en “allakriek”.

Die verskillende verbindings van hierdie vloek en “komiese” bastervloek kan soos volg saamgevat word :
 alle- + -mag- (bv. “allemagtig, allemagtag, allemaggies”) en alle- + “-makkies/-maskas/-matjiesgoed/-mapstieks/-mensig/-mentig/-mintig/-gorie” (vgl. WAT 1 : 155) en alla- + -krag- (bv. “allakragtig, allakragtag”), alla- + -mag- (bv. “allamag, allamagtag, allamaggies/allamagtie”) en alla- + “-mapstieks/-mapstikas/-matjies(goed)/-matika(s)/-mattie(s)/-kratjie/-kriek/-karbonkels/-knipmeswil/-josie”.

7. DIE GEBRUIK EN DIE TOELAATBAARHEID VAN VLOEKWOORDE

Dit gaan hier om algemene beskouing oor (1) die gebruik van vloekwoorde en (2) die toelaatbaarheid van

sodanige woorde. Daar word ingegaan op onder meer die gevolge van die onophoudelike gebruik van vloekwoorde en op die oordele wat mense oor vloekuitinge het.

7.1 DIE GEBRUIK VAN VLOEKWOORDE

Oor die gebruik van vloektaal is daar baie uitsprake. So verklaar De Baere in verband met die gebruik van vloekwoorde in Nederlands en Vlaams sedert die Middeleeuse tot in die eerste helfte van die twintigste eeu :

“Er zijn inderdaad ten huidige dage nog echte vloekbeesten, zweerbeesten of vloekduvels. Er wordt nog heel wat gezworen, gevloekt, gesakkerd, gemardzeet of gemardomd ... Iedereen kent er onder de volksmensen, die altijd met een kraker in den mond rondlopen, die er graag ‘nen sakker op zetten of door leggen, die vloeken dat het kraakt, dat het klettert, gelijk ‘een leeftige duvel’, gelijk „, een geus, een ketter, een Turk, een Franschman of een Waal ...” (1940 : 175-176).

Oor die Afrikaner en die Europeër se taalgebruik in hierdie verand het Schonken vroeg hierdie eeu geskryf : “De taal vertoont een zekere armoede aan die krachtsuitdrukkingen, waarmede de Europeaan zijn gesprekken ‘kruidt’ ” en die Afrikaner “verafschuwt aanstootelijke woorden” (1914 : 3, 32). Hy het opgemerk dat woorde wat “den Europeaan geheel onschuldig in de ooren klinken” as “vloeken gevoeld” word. Dié aanhaling is belangrik omdat ons daarin sowel ‘n vergelyking as ‘n oordeel terugvind.

Omstreeks dieselfde tyd het Du Toit in verband met “donder” opgemerk : “word uit ontsag min gebruik, deur sommige selfs fer ‘n onbetamelike floekwoord gehou” (1909 : 2).

Lubbe betoog dat hierdie houding oor die gebruik van vloekwoorde steeds geld. Ter ondersteuning haal hy die mening van ‘n lesers (in *Die Huisgenoot* van 8.11.1968 : 8) aan : “*Die Kandidaat* was goed, maar hoe uiters geskok was ek nie toe die woorde bliksem en donder daarin gebruik is nie” (TVV, jg. 25/3-4, nr. 3, 1969 : 24). “Donder” en “bliksem” geld teenswoordig nog as “taboewoorde”.

Nie alle woorde het die vloekkarakter wat vroeër deur die gemeenskap aan hulle toegeken is, behou nie. In die jare 1930-1940 is menige kind wat die woorde “hete/hene” gebruik het deur ouers gemaan om nie te “vloek” nie. “Hete/hene” word vandag vrywel algemeen as onskuldige woorde beskou al is hulle wisselvorme vir die bastervloek “hede”, eufemistiese vorm vir “Here”, tussenwerpsels, uitroepe van ergernis, verbasing, soos in “O hene!”

Oor die gebruik van vloekwoorde in die Engelse letterkunde van byvoorbeeld die 19e eeu, sê Montagu onder meer “... swearing, save of the mildest kind, is conspicuously rare” en “One may search through the plays of the nineteenth century without encountering a serious imprecation” (1968 : 234).

Die godsdienstige karakter van sommige van die “grootte, zware, orrible ende blamelicke eeden ende woorden” en ander uitdrukkings wat in die vorige eeue gebruik is en as “godslasterend, lichtvaardig” en “zondig” beskou is, kan nou nie meer aangevoel word nie. Die bedoeling en betekenis van die oorspronklike eedformules en vloekwoorde het geleidelik in die agtergrond geraak en van “moedwillig lasteren of lichtvaardig zweren is daarby zelden of ooit meer sprake” (De Baere, 1940 : 38-39, 47, 174, 60).

Daar is toegegee dat “qu’on apelle juremens, blasphèmes” niks anders is nie as “des formules explétives”, d.w.s. stopwoorde (Caesare Beccaria : *Traité des Délites et des Peines* : 195, gesiteer deur De Baere, 1940 : 50). Alleen daardie formules waarin die naam van die Opperwese verskyn, het die stempel “godslasterend, zondig” en “krenkend voor Gods eer” behou (De Baere, 1940 : 48, 51).

Ondanks kultuurontwikkeling is in 'n verslag van die Orde van Christeneenheid in Londen beweer : "A growing number of children think Jesus is just a swear word" (*The Star*, 23.3.1977 : 9). Die gevolgtrekking wat gemaak word, is dat hierdie kinders die naam vir die Opperwese slegs ydellik gebruik.

Mits spaarsaam gebruik word, lewer sekere vloekwoorde goeie diens as emosionele veiligheidskleppe. Word vloekwoorde egter voortdurend en oorvloedig gebruik, raak hulle afgesaag en verloor hulle mettertyd hulle oorspronklike krag en waarde (vgl. Montagu, 1968 : 93).

Vloekwoorde se plaasvervangers, nl. vervormings en eufemismes, vul die taalvoorraad aan. Also het deur die eeue 'n menigte bastervloekte tot stand gekom. Maar selfs van hierdie plaasvervangers kan deur oormatige gebruik inhoudloos word of hulle doeltreffendheid verloor en in onbruik verval. So gebeur dit dat elke geslag sy eie oes aan eufemismes en vervormings lewer. 'n Mooi voorbeeld van gemetamorfoseerde omseiling van taboewoorde uit die Victoriaanse tydperk is "Odds Dos and Dodges!" (voorbeeld gesitêr deur Montagu, 1968 : 226). In Afrikaans is "jislakaik" (< "Jesus") in 1979 verder vervorm tot "jikkels". X

7.2 DIE TOELAATBAARHEID VAN VLOEKWOORDE

Vloekwoorde het nie oral dieselfde (gebruiks)toelaatbaarheid nie. Soos aangetoon sal word, verskil die mate van toelaatbaarheid van land tot land en selfs van gewone spraakgebruik tot die toneel.

Met die gebruik van vloektaal kom godsdienstige, maatskaplike en morele norme in die gedrang. Sodanige taalgebruik word sosiaal afgekeur omdat dit onder meer godslasterlik, aanstootlik en ontstigtelik is : "Met vloeken en ijdel gebruik van Gods naam onteert men Hem, beleedigt men zich self en kwetsts men anderen" (De Baere, 1940 : 54-55).

In verband met die ydellike gebruik van die naam vir die Opperwese het Schonken aan die begin van hierdie eeu geskryf : "Het derde gebod wordt ten strengste opgevolg : het geld als de grootste zonde, Gods naam ('die Groot Naam') lichtvaardig uit te spreken en niets klinkt den Afrikaner pijnliker in de oor dan een dergelijk misbruik" (1914 : 3). Die derde gebod lui : "Jy mag die Naam van die Here jou God nie ydellik gebruik nie" (Exodus 20 : 7). Hierop steun die Christelik sedeleer.

Selfs al maak vloekwoorde deel uit van die mens se normale woordeskat is die gebruik daarvan in byvoorbeeld die openbaar nie sonder meer veroorloof nie. Dit blyk uit 'n hofsak in Kaapstad waar 'n middeljarige blanke man skuldig bevind en beboet is omdat hy gevloek en uitgevaar het teen "die onsinnigheid" van 'n verkeersboete. Die beskuldigde het aangevoer dat die taal wat hy gebesig het, "woorde is" wat hy in sy "daaglikse omgangstaal gebruik". Hy het nie bedoel om die klaer te kwets of seer te maak nie. In sy uitspraak het die landdros gesê as die beskuldigde voortgaan "om hierdie soort taal in die openbaar te gebruik, hy in nog groter moeilikheid gaan beland."

Wat die toelaatbaarheid van vloek in Engels betref, verklaar Mongatu onder meer : "While common swearing is not ordinarily allowed, cursing enjoys a certain social sanction in every community" (1968 : 36).

In 'n artikel wat in 1965 in die Russiese regeringskoerant *Izvestia* verskyn het, is 'n aanval op die gebruik van vloekwoorde gedoen. Die koerant het vloek veroordeel, dit as woordboewery bestempel en optrede daarteen bepleit (UPI-berig, 27 Julie 1965).

'n Rede waarom vloekwoorde nie oral dieselfde (gebruiks)toelaatbaarheid geniet nie kan daarin lê dat die affektiewe waarde van vloekwoorde van land tot land verskil. Ek wil die stelling maak dat die gebruik van vloekwoorde in Afrikaans minder toelaatbaar is as wat die geval in byvoorbeeld Italiaans of Engels is. Hierdie stelling wil ek aan die hand van twee voorbeelde toelig.

Die familiêre wyse waarop die Italianers die naam van 'n Goddelike of 'n Heilige gebruik, byvoorbeeld "porca Madonna" ("porca" = vark; "Madonna" = die Maagd, d.i. Maria), lê vir die gevoel van die Afrikaner na aan gods-lastering.

In Engels is die gebruik van byvoorbeeld "God" geensins die kragtige vloekwoord wat dit in Afrikaans is nie. Vir die Afrikaner is "my God" alleen toelaatbaar as 'n uitdrukking van algehele verslaentheid en verbystering terwyl dit in Engels 'n veel groter gebruikstoelaatbaarheid het (vgl. Cronjé, *Handhaaf* 1972 : 21). 'n Bewys hiervan vind ons in 'n rubriek in 'n Engelstalige koerant : "A Portsmouth man named Digweed has left in his will £25 000 to Jesus 'when he returns to earth'. One can't help wondering what Jesus would say about it. 'Oh God, does it have to be in sterling?' " (*The Star*, 28.1.1977 : 22).

By die Afrikaner bestaan 'n afkeer, by baie selfs 'n vrees, om die naam "God" ydellik te gebruik. Weens 'n diep godsdienstige gevoel word die naam "God" slegs met eerbiedige skroom uitgespreek. Hoewel dié naam van-selsprekend in kerklike kringe gehandhaaf word, val dit volgens Pienaar en Lubbe op hoe selfs godsvresende persone en leraars die woord "God" met agting in die gebed uitspreek : die stem daal laag en daar is soms onsekerheid oor die artikulasie (1965 : 69; TVV, jg. 25, April 1969 : 4).

In 'n hoofartikel het *Die Kerkbode* in 1967 verklaar dat vloektaal in die toneel oorbodig is. Die blad skryf : "As ons vloektaal in die gewone spraakgebruik veroordeel, dan veroordeel ons dit ook in 'n boek en op die verhoog Waarom sou toneelspelers al sprekende mag vloek en die naam van die Here ydellik, speel-speel, gebruik, terwyl dit nie in die praktiese lewe gebillik kan word nie ...?"

Oor die "probleem van vloektaal en kragwoorde" in opvoerings het Cronjé verklaar dat dit nie voor die voet van byvoorbeeld die verhoog geweier kan word nie mits dit gemotiveerd is en nie onnodig of oordadig aangewend word nie (*Handhaaf*, 1972 : 21-22). Syns insiens speel die lewensopvatting en eerbiediging van lewenswaardes 'n deurslaggewende rol in die aanneemlikheid of aanstootlikheid van kunsskeppinge. Rekening moet egter gehou word met die wyse waarop 'n uiting tot uitdrukking kom.

So kan beklemtoning van die uitroep "ag" en die modale woordjie "tog" in plaas van die naam van die Opperwese, bv. "Ag, Here, tog", minder sterk emotief wees as wanneer die naam van die Opperwese beklemtoon word, soos in "Ag, Here, tog".

Soos vroeër verduidelik is, speel intonasie 'n rol by kraguitdrukkinge en beklemtoning van die kragwoord in b.nw.-funksie, soos in "Jou blêrrie gek!", is veel sterker as beklemtoning van die s.nw., soos in "Jou blêrrie gek!"

Hoewel algemeen aanvaar word dat dit onbehoorlik is om te vloek en ofskoon daar beperkings op die gebruik van vloektaal is, is dit egter wel geoorloof om die naam vir die Opperwese in kerklike kringe en in die gebed te gebruik.

8. GODSLASTERING : 'N JURIDIESE ASPEK VAN VLOEK

Met die afbakening van die begrip "vloek" is 'n semantiese verklaring en 'n kort verduideliking van "godslastering" verstrek. In hierdie bespreking word godslastering ten opsigte van die juridiese aspek van vloek behandel. In die verbygaan moet daarop gewys word dat godslastering aansluiting vind by die gebruik en die toelaatbaarheid van vloekwoorde.

Vloek het langs 'n omweg 'n ander uitwerking as spot of skel — dit het 'n verwysingswaarde, naamlik godslastering waartoe, volgens De Baere, "gramschappen ... dronkenschappen ... ontsteltheit van harten" aanleiding gee (1940 : 31-32).

Godslastering is die belastering, beskimping, ontering van God deur die gebruik van lastertaal (vloektaal, blasfemie). Deur minagting of belastering van die Opperwese word juridies 'n misdaad gepleeg (WAT 111 : 330). Taal (woorde en uitdrukkings) is godslasterlik as dit God se eer aantast en skend – dáárom is vloektaal lasterlik teenoor God.

Die teologiese beskouing is dat taal godslasterlik is as die naam van die Opperwese ydellik gebruik word, d.w.s. strydig met die godsdienstige oortuigings van die Wet van God is. In juridiese sin kan taal godslasterlik wees as dit die Godheid misken wat Hom toekom.

In sommige Christelike lande is godslastering, d.w.s. taal wat krenkend op die godsdienstige gevoelens van ander inwerk, 'n strafbare misdryf. In Suid-Afrika is godslastering 'n misdaad kragtens die gemene reg; dit bestaan in die wederregtelike, opsetlike minagting of bespotting van God wat insluit God die Vader, die Seun en die Heilige Gees (WAT 111 : 330; *Ensiklopedie van die Wêreld*, dl. 4 : 438). In Engeland en in die VSA is "blasphemy ... profane cursing and swearing ... by words or writing" 'n strafbare oortreding (*Encyclopaedia Britannica*, dl. 3 : 701, 763; dl. 21 : 634).

In geskrewe Afrikaans het die gebruik van onder meer godslasterlike taal statutêre implikasies – dit is 'n verbreking van 'n statutêre bepaling en kan kragtens die Wet op Publikasies (1974) verbied word.

In 1977 is 'n publikasie (*Magersfontein, O Magersfontein!* – wat twee jaar later met die Hertzogprys bekroon is) ongewens verklaar en verbied omdat "dit vir die godsdienstige oortuigings van 'n bevolkingsdeel aanstootlik (pynigend)" bevind is. Hoewel dit "nie bevind (is) nie dat die boek godslasterlik is", bevat dié werk lasterlike woorde (d.w.s. woorde wat na die Goddelike verwys) soos "Jesus Christ, Christ, Jesus Christus, God-weet-wat, for Chrissake, Goddêmit" en "goddêm" (almal saam sowat 30 keer), kragwoorde soos "bleddie, bedonder" en "dêmwil" asook skatologiese en obsene woorde (sowat 20).

Ingevolge die Wet op Publikasies word 'n publikasie geag ongewens te wees as dit wat deur middel van *taal* gesê word onder meer godslasterlik is of vir die godsdienstige oortuigings of gevoelens van enige bevolkingsdeel aanstootlik is. 'n Faktor wat volgens die Appèlraad oor Publikasies by die peiling van die gemeenskapsoortuiging in ag geneem moet word, is "dat die ydellike gebruik van die Here se Naam iets is waaroor die Christelike bevolkingsdeel gevoelig is".

In sy oorweging van die betrokke publikasie het die Appèlraad (op 21 November 1977) beslis "dat die oormatige ydellike gebruik van die Here se Naam aanstootlik vir die openbare sedes is. Daarbenewens is dit ook pynigend vir die godsdienstige oortuigings of gevoelens van die Christelike bevolkingsdeel. Die oormatige ydellike gebruik is dus ook aanstootlik vir die godsdienstige oortuiging of gevoelens van 'n bevolkingsdeel".

Godslastering het ook met emosies te make – vir enige Christen maak godslastering seer omdat dit teen sy Christelike beginsels indruis.

9. 'N VERGELYKING VAN NEDERLANDS EN AFRIKAANS

Geskrifte oor die onderwerp gee die indruk dat vloek na vorm en gebruik in Nederlands en in Afrikaans baie dieselfde is. In albei tale is vloek 'n emosionele veiligheidsklep, d.w.s. word deur middel van vloek uiting gegee aan 'n verskeidenheid hartstogte soos ergernis, ontsteltenis en verontwaardiging.

Wat die gebruik van vloektaal in Nederlands en in Afrikaans betref, is ooreenkomstig aan te wys ten opsigte van byvoorbeeld die leksikale skat, die middele waarmee vloek tot uitdrukking gebring word en die toelaatbaarheid van vloek.

In albei tale het ons by vloek te make met verwysings na die Goddelike, byvoorbeeld "God" en "Jesus", na die Bose, byvoorbeeld "duivel" en "duiwe", en na die elemente, naamlik "donder" en "bliksem".

Nederlands en Afrikaans gebruik in hoë mate dieselfde middele om woorde te vorm wat godslasterlik is of aanstoot gee, onder meer vervorming van die woord, afkorting van die woord en eufemismes. In albei tale is "Griet" 'n vervorming van "God". In Afrikaans is "God" vervorm tot byvoorbeeld "gits, gat" terwyl "gomme" 'n opsetlike vervorming van "God" in Nederlands is. In albei tale is "jee" 'n afkorting van "Jesus". In Nederlands is "droes, drommel" en in Afrikaans "droes, duisternis" eufemismes vir "duiwe".

Bastervloek (eufemisties vervorm) soos "herejee" word in Nederlands en in Afrikaans as tussenwerpsels/ uitroepe gebruik om uiting aan sterk gevoelens te gee. Heelwat Afrikaanse tussenwerpsels wat verbloemde vloek is, is grotendeels Nederlandse erfgoed, byvoorbeeld "deksel(s)". In albei tale word sekere s.n.w. as tussenwerpsels gebruik by die aanroep van onder meer hemelse en helse magte asook natuurverskynsels, soos "mijn hemel!" en "bliksem!"

In sowel Nederlands as in Suid-Afrika word die gebruik van vloektaal afgekeur omdat sodanige taalgebruik godslasterlik, aanstootlik en ontstigtelik is.

As bedink word dat De Baere sowat 1 200 vloekwoorde en bastervloek vir Nederlands byeenbring het, kan ons samevattend verklaar dat daar nie soseer 'n verskil in vorm en tipe is nie, maar moontlik wel in die omvang van die vloekwoordeskat.

HOOFSTUK 6

VERWENS

1. INLEIDEND

In hierdie hoofstuk word ingegaan op die verskynsel “verwens”. Waar slegs ’n kort preteoretiese definisie van die begrip “verwens” in *Perspektief* gegee is, word die begrip nou semanties verklaar en met voorbeelde toegelig. Hiermee hang saam ’n verduideliking van die wese van verwens, die verskillende verwensingspreuke en die aard van die woorde wat by dié daad gebruik word.

By verwens gaan dit veral om die semantiese en die sintaktiese aspek van die betrokke taaleenhede – in hierdie geval die s.nw. en die ww. Onder taalkundige aspekte word dan ook aangebied gegewens oor woordsoortelike gebruik en die konstruksies waarin verwens gerealiseer word.

Ná ’n vergelyking tussen Nederlands en Afrikaans word aangedui of en hoe verwens met die verskynsels skel en vloek saamhang.

2. DIE BEGRIP AFGEGRENS EN MET VOORBEELDE TOEGELIG

Hoewel woordeboeke verskeie betekenisse by “verwens/verwensing” aangee, onder meer “vervloek/vloek”, is die toepaslike betekenismoment hiér “kwaad toewens/kwaadgesinde toewensing” (HAT 988, Verklarende Afrikaanse Woordeboek 1175, Van Dale 1999). Dit gaan dus om die uiting van woorde waarmee kwaad toegewens word.

In ’n verwensing druk ’n spreker die wens uit dat die aangesprokene of ’n derde persoon allerlei kwaad mag oorkom, byvoorbeeld “Gaan bars!” Die verwensing kan die vorm van ’n bevel aanneem: “Loop na jou maai!”

Smith verduidelik: “’n Persoon wat vir ons kwaad berokken het, of wat vir ons nie goed gesind is nie, word maklik op die een of ander manier verwens. Hy kan na ’n sekere plek gaan, wat gewoonlik so ver van ons verwyderd is dat daar geen gevaar bestaan dat sy arm of sy tong ons daarvandaanaf kan bereik nie. Of ons stuur ons vyand na ’n persoon wat in so ’n verafgeleë plek woon, of reeds daarnatoe verhuis het. Dáár is ons vyand natuurlik minder gevaarlik as in die teenswoordige wêreld, waar ons graag ongestoord wil lewe” (1962 : 553).

Baie verwensingspreuke slaan op die “duiwel”, of op van sy vele verbloemings, byvoorbeeld “Loop na die duiwel!” (WAT V : 70). In verwensings word voorts betrek die elemente “donder” en “bliksem”, byvoorbeeld “Gaan na die donder/bliksem!”, asook die duiwel se woonplek, die “hel”, soos in “Vlieg na die hel!” (’n sterk verwensing). Talryk is die verwensings waarin die aangesprokene verwys word na “maai, moer, maan, hoenders, herrie” en “swernoot”.

’n Spesiale groep is selfverwensing, soos in “As dit nie waar is nie, dan ben ek ’n boontjie.

3. DIE WESE VAN VERWENS

'n Verwensing of 'n verwensde bevel is gerig tot die aangesprokene of 'n derde persoon : "Gaan na/in jou dikkenend" (d.w.s. "gaan na jou maai"; WAT 11 : 176) en "Hy kan na die herrie gaan met sy dogter en al" (in hierdie verwensing is "herrie" 'n eufemisme vir "hel, duiwel"; WAT 1V : 217).

Inderdaad bly alles maar net 'n wens wat nie in vervulling gaan of verwerklik word nie ... 'n irrealiteit dus. Dit is 'n geval van woorde wat verder reik as die wens. Verwensings is nietemin, soos by vloek, uitinge van 'n sterk gevoel.

Verwensings is somtyds heel ru en plat. Uiteraard is "Gaan/loop kak/skyt!", in welke geval die fekaliese terme "kak" en "skyt" gebruik is. Eweneens plat is die verwensing met die ww. "vrek", soos in "Gaan/loop vrek!" (vgl. Ndls. "verreken", plat, in die betekenis "sterf", soos in "Ik wou dat hij verrekke/verrek!", Van Dale 1984). Hierdie verwensing beteken "gaan/loop na die duiwel" (HAT 1026) en is te vergelyk met die plat verwensing "Gaan/loop bars!", soos in "Ag, loop bars!" (*Die Huisgenoot*, 14.1.1977 : 85). 'n Verwensing wat 'n dreigement inhou, is "Jy bars! Jy sal bars, hoor!" – hiermee word te kenne gegee "dit sal sleg met jou afloop, ek sal jou opdons" (WAT 1 : 335). Nederlands het "barst! hij kan barsten", waarby opgemerk word "platte verwensing" (Van Dale 175).

By die plat "vrek"-verwensing sluit aan "Ek wens jy wil die moord steek!" (HAT 553) en "Ek wou dat jy die moord steek!", d.w.s. "dat jy dood was". In Nederlands was "Steek de moord!" reeds in die 16e eeu 'n ruwe verwensing, soos in "dat u de moort steken moet/moge"; ook in die passief : "ic wilde hij ware de moort gesteken" (Stoett 11 : 1552; volgens Tuinman is dit ook "een godlooze vloek : Dat u de moord steke", 1 : 319). Baie dieselfde as Ndls. "verrekken" is "donderen", met die betekenis "donder dood!" (= val dood), 'n "zeer platte verwensing" (Van Dale 406).

'n Veragtelijke verwensing wat iemand toegevoeg word, is "Jy kan na die duiwel vlieg!" (Verklarende Afrikaanse Woordeboek 186).

Verwensing word dikwels dermate verbloem dat hulle "selfs aan die mees beskaafde ore nie meer aanstoot gee nie en hoogstens as gemeensaam of minder fyn beskou word" (Smith, 1962 : 553), soos wanneer ons sê dat iemand na sy "peet" kan gaan, in sy "verstand" kan kruip of na die "hoenders" kan loop. 'n Verwensing soos "Gaan vrek!" behoort nie tot ons fynste taal nie – sagter is "Gaan slaap!" Minder kragtig as "Loop/gaan na/in jou grootjie!", maar nagenoeg dieselfde, is "Gaan/loop na die hoenders/maan!" (= na jou verstand).

4. VERWENSINGSPREUKE

Baie verwensingspreuke slaan regstreeks op die "duiwel" (of op 'n verbloeming vir "duiwel" soos "drommel" of op verbloemings van benaminge of byname vir die "duiwel" in die volkstaal, soos "peet/peetjie, joos/josie" en "herrie"), die "elemente" (naamlik "donder" en "bliksem") of is gerig op plekke (soos die "hel", die "maan" en "Boksberg"). By die daad van verwens word voorts betrek "grootjie, moer, maai, ongeluk, swernoot, hoenders" en "kanon".

4.1 DIE DUIWEL

Vir die "duiwel" is daar talryke volksname in Afrikaans (byvoorbeeld "Vaalttoon, Bokspoot, Drietoen, Knakstert, Bokbaard" en "Bokhorinkie"; WAT 11 : 387), maar dié name word nie in verwensingspreuke terug-

gevind nie. (Vgl. die bespreking van "vloek", p. 90, waar verklaar is dat hierdie volksname vir die "duiwe" nie by die daad van vloek betrek word nie.) Wel word in verwensings gebruik "duiwe" of eufemistiese benamings vir die "duiwe".

Die "duiwe" word regstreeks betrek in verwensings en verwensende bevels soos "Mag die duiwe jou haal!" of "Loop/gaan na die duiwe!" (WAT 11 : 387).

Nederlands het allerlei eufemistiese benamings vir die "duiwe", byvoorbeeld "duvel, nikker, duiker, drommel, droes" (Van Dale). In Nederlands word die "duiwe" direk betrek in verwensings soos "de duvel haelje" en "Ic woudse de duvel moeset". De Baere verklaar dat hierdie verwensings eweneens "als een soort krachtpatsers" beskou moet word, maar "dan alleen als uitingen van onberedeneerde haat en woede" (1940 : 141-143). Hy voeg daaraan toe dat sodanige verwensings as sondig beskou word.

"Joos/Josie" is een van die benamings vir die "duiwe" (Van Dale 819; Boshoff-Nienaber, 1967 : 313). In "Loop na die joos!" word "Joos/josie" gelykgestel met die "duiwe". Smith merk egter op dat "Joos/josie" effens sagter klink as "duiwe" (1962 : 579-580). Die WAT en die HAT dui by "joos" (heel dikwels in die kleinwoordvorm "josie" gebruik) aan : "Duiwe – veral in verwensings : 'Loop na die josie (toe)!'" (V : 70; 383).

"Herrie" (nie in Van Dale nie) is 'n bekende bynaam vir die "duiwe" (Boshoff-Nienaber, 1967 : 284). Luidens die WAT en die HAT is "herrie" in sekere uitdrukkings 'n eufemisme vir of 'n verbloeming van "hel, duiwe" : "Gaan na die herrie!", in die betekenis "gaan na die duiwe" (WAT 1V : 217; HAT 293).

"Drommel" is 'n eufemisme vir "duiwe" (HAT 133; vgl. WAT 11 : 335, waar verklaar word dat dit 'n versagtende benaming vir die "duiwe" is), soos in "Loop/gaan na die drommel!" In Nederlands is "drommel gemoedelijk voor : duivel, de Boze", byvoorbeeld "loop naar de drommel!" (Van Dale 436).

"Peet" nou verband met die eienaam "Piet" een van die name in die Nederlandse volkstaal vir die "duiwe" (Boshoff-Nienaber, 1967 : 490). By "Loop na jou peet(jie)" verklaar die HAT : "gaan na die hoenders, die duiwe"; Boshoff-Nienaber merk by dié verwensing op : "(loop) na jou maai/moer", met die betekenis : "trap" (1967 : 490).

4.2 DIE "ELEMENTE"

Die "elemente" wat in verwensings gebruik word, is "donder" en "bliksem", soos in "Gaan in jou donder! Gaan na die donder!" en "Gaan na die bliksem!"

By "donder" dui die WAT aan "(fig., plat) Bliksem, duiwe" (11 : 238) terwyl by "bliksem" verklaar word "(fig.) Duiwe (plat)" (1 : 433). Die verwensing "Gaan na jou blikkies" is moontlik 'n verbloeming van "gaan na jou/ die blik-sem", maar dan vriendeliker bedoel (Kempen, 1962 : 55).

Wat Nederlands betref, verklaar Van Dale by "donder" : in samestelling as verwensende benamings, byvoorbeeld "donderhond, dondersteen" (406) terwyl "bliksem" as kragwoord gebruik word in die verwensing "loop naar de bliksem!" (254). Opvallend in Nederlands is die toevoegings by "bliksem", soos "loop naar den bliksem en gaat helpen donderen" (Waasch. Idiot. 181b) en "loop naar den bliksem en help donderen". Afrikaans ken nie 'n dergelike toevoeging nie.

Gebruiklik in Nederlands, maar onbekend in Afrikaans, is die gebruik in verwensings van "weerlicht", byvoorbeeld "Loop naar de weerlicht!" (Van Dale 2089).

4.3 PLEKVERWENSINGS

As plekverwensings beskou ek verwysings na die “hel, maan” en “Blokksberg”.

Die WAT gee by “hel” aan onder meer “die onderaardse verblyfplek van Satan” (1V : 151-152) en verstrekkas verwensing “Gaan (loop, vlieg) na die (jou) hel!” Dit is ’n sterk verwensing teenoor iemand vir wie ’n mens baie kwaad is. Wil ’n mens ’n aangesprokene of ’n derde persoon erg verwens, dan kan jy hom “na die hel wens/stuur”. Nederlands het “Loop (gaan) naar de hel! Vaar ter helle!” en “Loop naar de verdommenis!” (Van Dale 1959). By “iemand naar de hel wens” word opgemerk : “wens dat hij ver weg ware” (Van Dale 709). Ironies is die Nederlandse verwensing “loop naar den hemel en verkoop je aan de hell”. Vgl. Eng. “Go to hell!”

Die gedagte wat oorgedra word met die gebruik van die verwensing “Loop/gaan/vlieg na die maan!” is “Gaan na die duivel! Trap!” (HAT 524; Verklarende Afrikaanse Woordeboek 548). Sinoniem hiermee is, “Loop na die hoenders! Loop slaap!” (Tweetalige Woordboek 1342). Vgl. Nederlands “Loop naar de maan!” (d.w.s. “loop heen! loop naar de duivel!”; Van Dale 1048) en Engels “Go to Jericho!”

Die verwensing “Ek wou dat jy op Bloksberg sit” (d.i. : ek sien jou liever waar voordat ek dit doen) is volgens Malherbe deur ou mense in die Paarl en by Wellington gebruik, maar sonder die minste verband met die bygelowige voorstellings omtrent die duivel en hekse wat volgens die Europese volksgeloof op Blocksberg (die Nederlandse benaming vir die Brocken, die hoogste piek in die Duitse Harzgebergte) sou versamel het (1924 : 134).

In die omgewing van Graaff-Reinet is die verwensingsmotief wat oorspronklik in die uitdrukking geskuil het, baie duidelik : “Ek sien jou liever agter Bloksenberg met ’n droë eendvoël en jou ouma se stampblok”. In die Vrystaat het ons dié variasie : “Ek sien jou op Loksenberg met ’n eendvoël sit en verdroë”. Bekend in die omgewing van Dordrecht is “Ek wens dat jy op Bloksberg sit met ’n pan kole onder jou agterste”. “Blokksberg” (wisselvorm is “Blokseberg x Bloksenberg x Loksenberg”) kom ook voor in uitdrukkinge wat verwensings bevat soos “iemand na Bloksberg (toe) wens” en “ek wens dat jy op Bloksberg in die hondestal gaan wors eet” (WAT 1 : 443).

As verwensing leef die Bloksbergformule nog kragtig voort in verskeie Nederlandse dialekte : “Gaa naa ’n Blokksbarg/ik wull, da Du up ’n Blokksbarg setest” (Pommern) en “Ik wul, da du up de Blokksberg satz” (Oos-Friesland; voorbeelde gesitêr deur Malherbe, 1924 : 135).

Terwyl plekverwensings in Afrikaans maar beperk is, het Nederlands ’n menigte – benewens “hel, maan” en “hemel” onder meer ook “Loop naar de canaries (Canarische eilanden)”, wat dieselfde is as “Loop naar de Mokerhei” en te vergelyk is met “ik wenschte, dat gij op de heide te Hoboken laaght” (Van Dale 1105; Harreb. 1 : 297a). In die 17e eeu was ook gebruiklik : “Iemand voor den duivel, droes, drommel op Marken wenschen” (Stoett 1 : 1431).

4.4 DIE GROEP “GROOTJIE, MOER, MAAI, ONGELUK, SWERNOOT, HOENDERS, KANON”

Met die verwensing “Gaan/loop na/in jou grootjie!” word te kenne gegee “loop na die duivel, gaan na jou verstand, trap”, soos in “.... dan kan jy na jou grootjie gaan, ons speel met jou nie meer” (WAT 111 : 462). Die Nederlandse verwensingspreuk lui : “iemand naar zijn grootje sturen” en daarmee word bedoel “hem daarheen sturen waar zijn voorgeslacht reeds is” (Van Dale 659; vgl. “loop naar je grootje!”, skertsend vir “maak dat anderen wijs”). Nederlands het ook “Loop naar je tante!”

’n Baie plat verwensing is dié met “moer”, soos in “Loop na jou moer!”, d.w.s. “trap” (HAT 549) of “gaan na die duivel, loop na jou verstand” (Verklarende Afrikaanse Woordboek 597). “Mai” (plat vir “moer”) kom voor in die verwensing “Loop in/na jou mai!” (d.w.s. “moer”; Boshoff-Nienaber, 1967 : 399).

Die verwensing “Mag die ongeluk hou haal!” (HAT 590) is te vergelyk met “Mag die duivel jou haal!” (vgl. WAT IV : 7).

“Swernoot”, waarby die HAT aangee onder meer “duivel” kom voor in die verwensing “Gaan/loop na die/jou swernoot!”, gesê van of teenoor iemand vir wie ’n mens baie kwaad is (869). “Wat die swernoot wil hy hê?” is ’n verwensing aan ’n laspos.

In karakter het hierdie groep verwensings baie met mekaar gemeen – almal beteken “sorg dat jy wegkom”. ’n Verwensing soos “Loop na jou moer!” kan gekenskets word as ’n kragtige ontlading van gevoel, d.w.s. “Trap!” terwyl “Loop na die hoenders!” en “Gaan na jou kanon!” (gebesig in *Die Seepsteenbataljon*, SAUK-TV, 16.3.1978) minder kragtig is en net maar te kenne gee “Loop slaap!”

4.5 SELFVERWENSING

Selfverwensing, net soos selfskel, word in sowel Afrikaans as in Nederlands gevind. Op Afrikaans word byvoorbeeld gesê “As dit nie waar is nie, dan ben ek ’n boontjie” (skertsend gebruik om meer krag aan ’n bewering te verleen) en in Nederlands lui dit “Ik ben een boon(tje) als ’t niet waar is”.

Volgens Stoett “verwenscht men zich zelf, voor het geval dat dit of dat anders mocht blijken te zijn dan men verzekerd heeft” (1:310).

’n Nederlandse verwensing wat inderdaad ’n selfverwensing is, is “Godverdomme” (ook “Goddome!” en “God (ver)doeme mij!”), oorspronklik ’n wens, daarna ’n uitroep van verontwaardiging en later ’n vloek; eintlik “God verdoem my as wat ek sê nie die waarheid is nie”; Stoett 1 : 707). Hierdie formule beteken “God moge mij verdoemen/verdommen”. Dit het geword “Godverdom(me) my/verdoem(e) mij”. Hierdie uitdrukking is eintlik aan te vul met ’n oordeel soos “..... as ek ’n onwaarheid praat” of “.... as ek nie my woord hou nie”. Aansluitend is die verwensing “God straffe (plage) mij, indien het niet zo is”. Hierdie verwensing word nie in Afrikaans teruggevind nie.

5. TAALKUNDIGE ASPEKTE

Taalprodukte word in konkrete taaluitings gemanifesteer. Noudat ’n semantiese en beskrywende verklaring van die aard en gebruik van verwensings aangebied is, kan ons voortgaan en die onderdele spesifiseer wat in die opbou van die uitinge gebruik word en, in samehang daarmee, ’n uiteensetting van die strukture self gee.

“Vloek” en “vervloek” is twee van die betekenismomente wat Afrikaanse woordeboeke in hulle definisies van “verwens” verstrek (vgl. HAT 1002). Hierdie aspekte is egter reeds onder “vloek” behandel. Wat hiër van belang is, is die woordsoorte waardeur verwens en vloek tot uitsegging kom. Hierdie woordsoorte toon opvallende verskille. Dié veelal by vloek betrek, is die s.nw. – by verwens is dit s.nw. en ww. (wat feitlik onontbeerlik is). By vloek speel die tw. ’n betekenisvolle rol : baie vloeke en bastervloeke word as tussenwerpsels gebruik en is also uitinge van vele gestemdheid – by verwens is daar nie tussenwerpsels met ’n dergelike funksie nie. By vloek bring die sg. woordtaboe onder meer woordvervorming mee met die doel om die woord onskuldiger te laat lyk of klink – by verwens is hierdie opset nie in die spel nie.

5.1 WOORDSOORTELIK

Die handeling van verwens geskied in hoë mate deur middel van bepaalde s.nwe. en wwe.

'n Klein aantal s.nw. word by dié daad betrek, onder meer “duiwe, joos, herrie, drommel, peet(jie), donder, bliksem, hel, maan, grootjie, moer, maai, ongeluk, swernoot, hoenders” en “kanon”. 'n Hele aantal hiervan word sinoniem met “duiwe” (die verpersoonliking van die gees van boosheid) gebruik.

As lineêre eenheid het verwensings eksplisiet slegs een vnw., nl. “jou”, soos in “Loop na jou peetje!” By omsetting van die eenheid kry ons : “hy/jy/sy kan na sy/jou/haar peetje loop”. Waar “jou” gebruik word, is ooreenstemmend en implisiet ná die ww. die vnw. “jy” : “Loop jy na jou peetje! Loop jy na jou moer!”

In Afrikaans word die handeling van verwens in die hoogste mate deur drie werkwoorde uitgedruk : “gaan, loop, vlieg”, soos in “Loop/gaan/vlieg na die maan!” In Afrikaans en in Nederlands word die ww. “loop” in die “duiwe”-verwensing gebruik : “Loop na die duiwe!” en “Loop naar de duivel!” In Afrikaans word egter ook die werkwoorde “gaan/vlieg” (na die duiwe) gebruik. Die ww. “vlieg” kom nie voor in daardie plat verwensings waar fekaliese terme ingespan word nie, maar “loop/gaan” wel (byvoorbeeld “Loop/gaan kak!”). Naas die konstruksie “Gaas bars!” het ons ook “Jy bars!”, in welke geval die vnw. die ww. vervang.

In enkele verwensings word ook teruggevind die ww. “haal”, byvoorbeeld “Die drommel haal jou!” (HAT 113) en “de duvel hale je” (Ndls.). Die modale hulpwerkwoorde “mag” en “wou” word in enkele verwensings gebruik, byvoorbeeld “Mag die josie jou haal!” en “Ek wou dat jy op Bloksberg sit!” In die Nederlandse voorbeelde wat byeengebring is, is die ww. “vlieg” nie teruggevind nie – wel “vaar” soos in “Vaar ter helle”; “gaan” slegs drie keer, nl. in “gaan naar de hel, gaa(t)-kakken” en “ga wat pissen”; in die ander gevalle is dit “loop”, byvoorbeeld “loop naar de hel, pomp, maan; loop naar je peet, tante, grootjie; loop naar den donder, duivel, drommel; loop schijten, loopt kakken”.

Ondanks die opvallende rol wat die ww. in verwensings speel, is daar tog gevalle waar die ww. ontbreek, byvoorbeeld “Jou alie-kedoes op 'n afdraand!”, 'n skertsende verwensing, nagenoeg sinoniem met “Jou voet in 'n visblik!”

In verwensings word slegs twee preposisies ná die werkwoorde “loop/gaan/vlieg” gebruik : “na” (“Gaan na die hel/duiwe/bliksem!”) en “in” (“Gaan in jou donder! Loop in jou moer!”). Die voorsetsel “in” word nie saam met “hoenders/maan” gebruik nie.

Ook die b.nw. verskyn in 'n verwensingsfunksie : “*Duiwelse* goed, die motorkarre” (in die betekenis : ellendige, vervloekte goed; WAT 11 : 389). Van Dale gee as Nederlandse verwensings in b.nw.-gebruik aan onder meer “bliksems”, term van verwensing, met die betekenis “duiwels”, soos in “Bliksemse jonges!” en “duiwels”, nl. “verwenst. : die duivelse jongen” (254, 444).

5.2 VERWENSINGSKONSTRUKSIES

Die verwensende bevel verteenwoordig sinstipes wat aan bepaalde situasies vassit. Die konstruksie is eenvoudig van aard : die woorde het 'n vaste volgorde, byvoorbeeld “Gaan na die duiwe! Loop na jou peetje! Gaan bars!”, en daar is selde na- of ander bepalings. Die mededeling toon interne saamhorigheid ten opsigte van die betrokke situasie.

Die verwenssin se grenskenmerke blyk uit die intonasie of by geskrewe mededelings uit die leestekens : 'n uitroepeteken !/, soos in “Loop na jou verstand!”, 'n punt ./, byvoorbeeld “Gaan in jou dikkenend.” en, uitsonderlik, 'n vraageteken ?/, naamlik “Wat die swernoot wil hy hê?” ('n verwensing aan 'n laspos).

'n Verwenssin is 'n afsonderlike bedoelingseenheid. Dit is 'n verwensende bevel wat begryp word, 'n wens waarvan die strekking of implikasie altyd dieselfde is : “Trap, gee pad, maak dat jy wegkom, loop”.

Die drie belangrikste verwensingskonstruksies is (i) ww. + preposisie + lidwoord + s.nw. (byvoorbeeld “Loop na die maan!” en “Vlieg na die hel!”), (ii) ww. + preposisie + vnw. + s.nw. (soos in “Gaan in jou maai! Loop in jou verstand!”) en (iii) ww. + ww. (byvoorbeeld “Gaan bars! Gaan vrek!”).

Die twee tipes met die hoogste gebruiksfrekwensie is ww. + prep. + lidw. of v.nw. + s.nw. en die volgende patrone is tiperend :

Met “gaan” : (i) na die donder, bliksem, herrie, duiwel, maan

(ii) in jou bliksem, donder, maai, moer

(iii) na jou swernoot

(iv) na jou maai/moer/grootjie (toe).

Met “loop” : (i) na die maan, joos, hel, duiwel, hoenders

(ii) in jou donder, hel

(iii) na jou swernoot

(iv) na jou maai, moer, peet(jie), grootjie (toe).

Met “vlieg” : (i) na die maan

(ii) in jou hel.

Omdat wegwysing die doel met ’n verwensing is, volg dit dat die rigtinggewende voorsetsel ’n belangrike funksie verrig. So verklaar die WAT in verband met “iemand na die hel wens” onder meer “wens dat hy ver weg is” (IV : 152). Dié funksie word in die hoogste mate vervul deur “na”, byvoorbeeld “Loop na die maan!” Wegwysing is veelal tot die aangesprokene gerig : “(gaan/loop/vlieg + na/in) jou (hel)”. “Jou” word egter nie deur enige of al die bepalings gevolg nie. So byvoorbeeld is daar nie verwensings soos “Loop na *jou maan!*” of “Gaan na *jou hoenders!*” nie.

By die onderhawige twee sintipes is daar g’n nabepaling soos by byvoorbeeld “Ek wens dat jy op Bloksberg sit met ’n pan kole onder jou agterste” nie. In verskeie Nederlandse verwensings is daar nabepalings, byvoorbeeld “Loop naar den bliksem en help donderen!”

Hoewel die konstruksie van die bevel- en die verwenssin in sekere opsigte identiek is, is daar tog belangrike verskille. Die verkorte bevelsin bestaan uit een woord (’n werkwoord), byvoorbeeld “Loop. Kom.”, of meer woorde (byvoorbeeld ’n werkwoord + bywoord), byvoorbeeld “Ry stadiger, Kom môre.” Die verwenssin bestaan nie, soos ’n bevelsin, uit net een woord nie, maar uit minstens twee, albei werkwoorde : “Gaan skyt!”

Die verwenskonstruksie ww. + ww., soos “Gaan kak!”, kan m.i. beskou word as ’n kort bevelsin, met die ontbrekende onderwerp-naamwoord “jy” en die hulpwerkwoord “kan” implisiet : “Gaan kak!” en “Jy kan gaan kak!” Selfs al kom die implisiete naamwoord en werkwoord by, bly die lineêre volgorde (“gaan kak”) onveranderd.

Die kort bevelsin wat in verwensings op die “duiwel” en die “elemente” slaan, het nie die hulpwerkwoord “moet” nie, maar dit het wel ’n aanvulling : ww. + “na die duiwel/in jou donder”. Dit kan op twee maniere as volle bevelsinne gerekonstrueer word : “Loop jy na die duiwel” of “Jy moet na die duiwel loop”.

In bedoeling verskil die bevelsin in verwensings van die gewone – die bevel in die verwensing is bestem om ’n irrealiteit te bly.

’n Enkele patroon het die tipe ww. + ww. : “Gaan vrek! Gaan bars! Loop kak! Loop skyt!” In hierdie verwensings is die bevel van die verkorte tipe, ferm en positief. Dié konstruksie is sonder ’n preposisie, sonder ’n lidwoord, sonder ’n onderwerp en sonder die hulpwerkwoord “moet”. In slegs een geval is ’n nabepaling gevind :

“Gaan kak *op 'n lappie!*” (= gaan slaap). Die tipe ww. + ww. is nie uitsluitend fekalies of plat nie. 'n Bevelsin soos “Gaan slaap” kan ook 'n verwensing (aan 'n laspos) wees. Hoewel dié twee sinne sintakties en morfologies dieselfde is, is daar verskillende strekkings – semantiese waardes – wat alleen uit die situasie en die toon kenbaar is. Om 'n sin te begryp, moet 'n mens aan die woorde in die sin hulle onmiddellike betekeniswaarde en tegelykertyd hulle funksionele, sintaktiese waarde toeken – 'n mens moet hulle in die konstruksies begryp en ook die strekking van die woorde verstaan.

In die verkorte verwenssin soos “Gaan kak! Loop skyt!” is die werkwoordgroep verbind. Hoewel “gaan” en “loop” in 'n gewone bevelsin as selfstandige bevel kan fungeer, kan “kak” en “skyt” nie afsonderlik of onverbind as 'n selfstandige verwensing optree soos in 'n bevelsin (byvoorbeeld “Gaan.”) nie. Die eerste werkwoord (in byvoorbeeld “Gaan skyt!”) kan wel onverbind 'n selfstandige bevel wees, maar dit kan nie as 'n selfstandige verwensing vertolk word nie. In die verwensing kan ook die tweede werkwoord (byvoorbeeld “skyt”) nie afsonderlik as 'n verwensing fungeer nie. Hoewel die verwensingsgroep waarin fekaliese terme voorkom na die vorm wel 'n bevel, 'n ferm wegwysing is, is dit inderdaad bloot gevoelsontlading waardeur afkeer te kenne gegee word.

Onwerklik is 'n verwensingsbevel soos “Gaan vrek!” omdat dit fisies nie moontlik is nie. Die kort bevel “Gaan.” of “Loop.” kan wel verwerklik word. “Gaan kak!” en “Gaan bars!” is, na die vorm, kort bevelsinne, met die ontbrekende onderwerp-naamwoord “jy” en die hulpwerkwoord “moet” implisiet: “(Jy moet) gaan kak!” en “(Jy moet) gaan bars!”

In die verwenssin val die rol van die werkwoord op. Ons het hier naamlik te make met sinne wat die konstruksie van 'n bevelsin het, maar inderdaad slegs 'n wens uitdruk. Hoewel dié bevel in al die gevalle positief is – geen verwensing is negatief nie, byvoorbeeld “Gaan nie na die duiwel nie!” – bly die resultaat negatief omdat die verwensing nie 'n werklikheid word nie.

Afgesien van die verkorte bevelsin het ons ook die volle bevelsin, byvoorbeeld “Jy moet huis toe gaan.” Die bou is dieselfde as dié van 'n verwenssin soos “Hy moet na die hel loop!” Die strekking verskil egter. Die “bevel” in dié verwensing kan ook op 'n ander manier uitgedruk word: “Loop jy na die hel!”, waar ons 'n omstelling het van onderwerp x gesegde na gesegde x onderwerp.

Die bevelsin druk 'n bevel (versoek of wens) uit en hierdie bevel kan positief wees (“Jy moet saamgaan.”) of negatief (“Jy moenie saamgaan nie.”). In 'n positiewe bevelsin kom “moet”, die enigste hulpwerkwoord wat in die bevelsin kan optree, slegs in die ferm bevelsin voor. “Moet” word ook in verwensings gebruik, soos in “As dit jou houding is, dan moet jy gaan vrek!” In hierdie aanwending het ons gewoonlik 'n voorwaardelike sin (ingelei deur “as”) en 'n apodosis of gevolgtrekkende hoofsin (wat volg op die protasis in die voorwaardelike sin, ingelei deur die bw. “dan”, ter aanduiding van omstandigheid.) In hierdie situasie is die verwensing 'n reaksie van die spreker op 'n houding of standpunt van die aangesprokene: A maak 'n stelling waarop B ongunstig reageer en A kom dan met 'n verwensing as teenreaksie. Die verwensing kan ook tot 'n derde persoon gerig wees, soos waar A 'n mededeling aan B oor C doen en B dan verwensend daarop reageer en sê: “Hy moet na die duiwel loop!”

Afgesien van die direkte bevelvorm “Gaan (na die duiwel!)” het ons ook die modale vorm, byvoorbeeld “Mag die josit/duiwel jou haal!” (WAT V : 70). As hulpwerkwoord van modaliteit druk “mag” onder meer 'n wens uit en in hierdie verwenssin vind ons die wens terug. Dit is nou egter minder sterk en minder ongunstig as in die direkte bevel. Daar is ook die voorwaardelike vorm, met “as”, soos in “Die duiwel haal jou *as* (jy nie kom nie/jy dit doen)”. Hier het die verwensing inderdaad 'n bedekte waarskuwing geword.

In die omgang word verlof dikwels deur “kan” aangedui : “Jy kan maar loop” (d.w.s. : gaan, vertrek). Ook in verwenssinne is daar sprake van verlof : “Hy kan na die herrie gaan met sy dogter en al” (WAT IV : 217).

’n Verwenssin moet m.i. gesien word as ’n bevel wat bloot ’n wens is, ’n positiewe wegwysing, die toepassing (byvoorbeeld “Vlieg na die hell!”) of die uitwerking (“Gaan vrek!”) waarvan nie verwerklik kan word nie.

6. ’N VERGELYKING VAN NEDERLANDS EN AFRIKAANS

Baie Afrikaanse verwensings is erf- of leengoed en staan soos dié in Nederlands in verband met die “duiwel” en sy substitute. So byvoorbeeld is na die vorm, betekenis en gebruik in Afrikaans en Nederlands dieselfde : “Loop na die duiwel!” en “Loop naar de duivel!” (vgl. Eng. “go to the devil”, Duits “scher dich zum Teufel!”, Frans “allez au diable!”).

Afrikaans het egter enkele verwensings wat eiegoed is, naamlik dié in verband met “dikkenend, alie-kedoes” en “kanon”.

Nederlands, daarenteen, het ’n aantal verwensings wat nie hulle weg na Afrikaans gevind het nie. Onbekend in Afrikaans is byvoorbeeld dié in verband met “Franse” (“loop naar de Fransen”, d.i. : na die duiwel). Nederlandse verwensings wat ook nie Afrikaanse besit geword het nie, is dié in verband met “rambam, pomp, galg, hemel, koekoek” en “loop naar de Mokerhei!” (vgl. Duits “geh’ zum Kuckuck!” en “hol’ dich der Kuckuck!” wat as sinoniem het “scher dich zum Henker! geh’ zum Henker!” en “loop na jou maai! loop na die maan!” beteken).

’n Aantal Nederlandse verwensings, soos dié in verband met die godsdiens en kwale, is slegs tot Nederlands beperk, byvoorbeeld die wat sedelike leed, rampe en ongelukke in die algemeen beoog en in Nederlands as vloektaal beskou word : “God bedrouve u/God gheve u scande/God gheve hem den ongheval”; die waarin die name van sekere Katolieke heiliges gebruik word : “loop voor St.-Truyen!” (= loop na die duiwel); die wat verband hou met die Rooms-Katolieke kerk en verwysings na “kloosters” en “paters” bevat : “loop naar de kloosters” (Stoett 1 : 1431) en “loopt naar de paters en laat u belezen”. Nederlandse verwensings wat op kwale en siektes slaan en nie geestesgoed van die Afrikaner geword het nie, is onder meer “krijgt de pest!” (< Fr.), “dat jou de kranken haal, Godt moet dy die ridt (koors) gheven” en die alles behalwe sinlike “ik wensche dat gij kreeght voor uw loon het schijt”.

Tot Nederlands het beperk gebly ook sekere plekverwensings, byvoorbeeld “loop naar de canaries” en “loop naar de Mokerhei” (vgl. Eng. “go to Jericho!”, wat dieselfde beteken as “go to blazes! go hang!” en sinoniem is met “gaan/loop/vlieg na die maan!”; Frans gebruik in hierdie verband “fiche-moi le camp!” en “va ’t’asseoir!”).

In Afrikaans was daar werkwoordelike uitbreiding in die handeling van verwens – Nederlands gebruik oorwegend die ww. “loop” terwyl Afrikaans boonop “vlieg” en in ’n hoër mate as Nederlands “gaan” gebruik (vgl. “Loop kakken! Loopt kakken! Gaa(t) kakken!” = “Loop heen!”, d.i. “vertel geen onzin”; WNT V11 : 901).

Afrikaans het nie so baie verwensings met skertsende, versterkende, ironiese en ander toevoegings soos Nederlands nie, byvoorbeeld “Loop naar de maan *en plukken sterren*/loop naar den hemel *en verkoop je aan de hell*/loop na den bliksem *en help donderen*/loopt naar den bliksem *en gaat helpen donderen*/loop naar (om/rondom) de pomp *en haal water!*” Die laasgenoemde verwensing beteken “loop heen! hoepel op!” (Stoett 1 : 1431), waarvoor op Afrikaans gesê word : “Loop na die maan, loop na die hoenders”.

Wat ooreenkoms betref, kan ons sê dat die basiese struktuur van verwensings in albei tale oorwegend dieselfde is. Verskille kan egter ook aangewys word. So byvoorbeeld is Afrikaanse verwensings in die reël korter – heelwat Nederlandse verwensings het toevoegings. Nog ’n verskil geld die omvang en soort – Nederlands het meer plek-

verwensings as Afrikaans terwyl Nederlandse verwensings in verband met die godsdiens en kwale nie in Afrikaans teruggevind word nie.

7. SAMEVATTING EN GEVOLGTREKKING

Soos by skel en vloek het ons ook by verwens met uitinge van 'n sterk gevoel te make. Hoewel verwensings somtyds heel ru en plat is, ontstig verwensings en verwensende bevels minder as skel en vloek.

Soos by vloek vind ons dat die "bose" en die "elemente" ook by verwens betrek word. In Afrikaanse verwensings is daar, sover vasgestel kon word, geen verwysing, soos by vloek, na die Opperwese nie.

Uit die studie blyk dit dat verwens nie soos skel en vloek juridiese implikasies het nie en uit geskifte oor die onderwerp wil dit voorkom of verwens 'n groter (gebruiks)toelaatbaarheid as skel en vloek geniet.

HOOFSTUK 7

BESLUIT

Primêr is taal 'n kommunikasiemiddel en in die verskillende situasies van die daaglikse lewe gebruik mense taal vir uiteenlopende doeleindes. Deur middel van taal word byvoorbeeld inligting oorgedra, emosies geuit en gewek, bevel gegee. Taal word ook gebruik vir spot, skel, vloek en verwens – dade wat die onderwerp van hierdie studie is.

Die algemeenste en mees beskrewe funksies van taalgebruik is : die oordrag van kennis (inliggende funksie), uitdrukking van die spreker of skrywer se gevoelens, houdings of oordele (ekspressiewe funksie), beïnvloeding van die gedrag of mening van die hoorder of leser (oorredende funksie), die skepping van 'n artistieke effek (estetiese of poëtiese funksie) en die bestendiging van maatskaplike bande (fatiese funksie).

Wat hierdie taalfunksies en die bespreekte verskynsels betref, kan 'n gemeenskaplike kenmerk aangedui word en dit is dat taalgebruik in die geval van spot, skel, vloek en verwens 'n ekspressiewe funksie het, naamlik om uiting te gee aan mense se gewaarwordinge, om houdings uit te druk, om oordele of evaluasies te kenne te gee, om gevoelens oor te dra, om emosies te uit en te wek. Anders gestel : spot, skel, vloek en verwens is almal verskynsels van affek.

Nog 'n (genoemde) funksie van taalgebruik is om inligting oor te dra. Sommige taalkundiges noem hierdie inliggende funksie uitdrukking van die intellek of dui dit aan as die referensiële gebruik van taal. Dit word selfs as die belangrikste funksie uitgewys. Nou val dit op dat ons by die verskynsels met albei dié belangrike funksies van taalgebruik te make het, naamlik gevoel en intellek.

Ek wil die stelling maak dat die verwantskap tussen intellek en die verskynsels opgesluit lê in onder meer die bewerings, vrae, bevel en uitroepe wat by spot, skel, vloek en verwens aangetref word. Die bewering word gevind by veral spot (byvoorbeeld “Die vere maak die voël”, spottend gesê van 'n vrou wat deftig geklee gaan). Die vraag kom voor by spot en verwens (byvoorbeeld “Wat die swernoot wil hy hê?”, 'n verwensing aan 'n laspos). Die bevel word aangetref by spot en verwens (byvoorbeeld “Jy moet die koffie drink soos die kan hom skink”, ligspottend vir tevrede wees met wat jy kry). Die uitroep kom voor by spot, skel, vloek en verwens (soos in “Ryperd!” “So 'n vrekse!” “Ag Here!” en “Gaan bars!”).

In antwoord op die vraag of die betrokke verskynsels ander funksies as bewerings, vrae, bevel en uitroepe het, kan gesê word dat spot, skel, vloek en verwens geensins blote ontlading van gevoel in woorde en basies net geluid is nie. Met 'n uitroep soos byvoorbeeld “hereswil” word 'n bepaalde gedagte aan die hoorder oorgedra. “Hereswil”, gebruik as kragterm in die bywoordelike uitdrukking “om hereswil”, is sterker as “asseblief” en word dikwels gebruik as verergde, ongeduldige of wanhopig uitroep om met aandrang iets te versoek, byvoorbeeld “Om hereswil,

hou tog op met jou gesanik". "Ryperd!" word skertsend gebesig as uitroep van bewondering : dit beteken "mooi so, knap gedaan". By verwens is die gedagte wat (deur die bevel) meegedeel (wil) word : "Trap! Gee pad!"

Die mens uit wat hy dink en voel, en dit is in die betekenis begryplik. By die betrokke verskynsels is dit ont-lading van gevoel plus oordrag van bepaalde gedagtes aan die hoorder. Ons kan dus sê dat die verskynsels wel ander funksies as bewerings, vrae, bevele en uitroepe het. Die antwoord kan ook anders geformuleer word. Ons kan sê die bewering, die vraag, die bevel, die uitroep word vir die doeleindes van affek gebruik, d.w.s. hulle is belangrike affektiewe middele. Deur taal deel hulle mee gewaarwordings, gevoelens, houdings. Hulle is die vertolkers van allerlei stemmings; is 'n wyse of middel om sekere effekte deur middel van byvoorbeeld spot, ironie of belediging te verkry. By aandoening uit eers die stemming, die gevoel, hom in byvoorbeeld 'n uitroep en dan volg 'n opheldering ter motivering van die aandoening. So byvoorbeeld is die uitroep en die bevel somtyds manifestasies van woord-agressie. Opsommend kan ons sê dat die bewering, vraag, bevel en uitroep, soos dit deur middel van taal by die bespreekte verskynsels tot uitdrukking kom, gestalte gee aan die mens se denke en gevoel. Hulle openbaar naamlik menslike gesindhede en houdings.

Vat ons saam, kan ons sê van taal se uiteenlopende gebruike is sy twee primêre funksies kommunikasie en ekspressie, d.w.s. uitdrukking van die intellek en uitdrukking van die gevoel. Hierdie funksies word, wat die betrokke verskynsels betref, verwerklik deur die gebruik wat in mededelings gemaak word van die leksikale elemente in konstruksies, saam met gebare en intonasie.

Sekere taalfunksies kom in die besondere soort woordgebruik tot uiting en twee aspekte van woordbetekenis wat onderliggend is aan die meeste soorte woordgebruik is die aspek van benoeming of aanduiding van dinge of sake (die referensiële funksie) en die aspek van uitdrukking of ekspressie van houdings, gevoelens, gewaarwordinge, oordele, menings (affektiewe waardes). Hierdie houding kan wees 'n emosionele reaksie op iets in die gegewe spreek-situasie, of iets waaroor gepraat is, of die gevoel van die spreker self ten opsigte van die betrokke saak.

In hierdie verhandeling gaan dit oor verskynsels waarvan die betekenis oorwegend ten opsigte van die affektiewe waardes behandel is. Die ganse taalsituasie (die referensiële funksie, die affektiewe waarde van die betrokke woord en die konteks/situasie) is by die vertolking van die onderskeie verskynsels in aanmerking geneem.

Taalgebruik word deur sosio-kulturele en sosio-linguistiese faktore beheer. So byvoorbeeld word die woordkeuse bepaal deur faktore soos die funksie van die uiting (bespotting) en die aard van die mededeling (godsdiensdig). Deur middel van die woordkeuse (leksikale elemente) word sake/dinge benoem, word bepaalde oordele uitgespreek, word besonder ekspressiewe waardes verkry.

Uit die studie het dit geblyk dat, wat die verskynsels betref, die woordkeuse en woordvorm dikwels van besondere belang by die oordrag van affek is.

Uit die woordkeuse blyk 'n spreker se bedoeling, standpunt en houding. Uit modale woorde, byvoorbeeld, kan afgelei word of die spreker 'n mededeling in twyfel trek of daarmee spot. Onder die leksikale elemente is daar verskeie wat oorwegend 'n affektiewe waarde het, byvoorbeeld skeldwoorde soos "suiplap" en "skelm". Vir skel word ook somtyds gebruik woorde soos "smeerlap, skorriemorrie" en "slet". Hiêrdie woorde het selfs in referensiële funksies 'n ekspressiewe waarde : hulle is prediserend, d.w.s. hulle druk 'n evaluasie, 'n oordeel, 'n gevoel, 'n houding uit.

In emosionele taal, soos dié van die betrokke verskynsels, word 'n besondere woordvorm dikwels doelbewus met die oog op veral nadruk gekies. So byvoorbeeld het die samestelling somtyds plus-waardes terwyl by afleiding dikwels 'n plus-faktor bykom (byvoorbeeld geestigheid, soos in "spokerasie").

Wat die onderhawige verskynsels betref, is voorts gevind dat daar verskeie middele is om bepaalde vorme van affek oor te dra : intonasie, fonetiese, leksikale en sintaktiese middele.

Konvensionele tonale middele (intonasie) en nie-konvensionele verskynsels (byvoorbeeld gedragspatrone soos 'n spottende toon) dra die spreker se gemoedstelling, houding of oordeel oor. Intonasie is 'n belangrike modaliteits-middel en dikwels die mees regstreekse manier om gevoel en/of bedoeling oor te dra. By veral ironiese spot en skel lei die hoorder die spreker se bedoeling af uit die wyse waarop 'n uiting of 'n woord in 'n uiting geaktueer word, soos in "So 'n gemene skurk!" en "Jy en jou slim plan!"

Woordvervorming, gevind by spot en vloek, is die produk van fonetiese wysiging (vgl. die bastervloeke). Affek in die woordvorm vind ons in 'n verswaarde vorm soos "helske", 'n skertsende vervorming van "helse". Bedekte spot is dikwels die produk van opsetlike vervorming met die opset om grappig te wees (byvoorbeeld "katteskeer" < "katkiseer").

Sintaktiese middele is van die belangrikste middele om affek oor te dra en hier gaan dit veral om die plasing van woorde of steldele (inversie). Vooropplasing van die uitroep "O" in "O wat 'n skurk en botte lunsriem is ek tog!" is duidelik 'n affekmiddel.

By die bespreekte verskynsels is ook die aspekte konteks/situasie dikwels van deurslaggewende belang vir die begryp van 'n uiting; vgl. maar net ironiese, metaforiese, hiperboliese en eufemistiese taalgebruik. Hiërdie groepe verskynsels, waarmee uiting aan gevoelens gegee word, lewer voorbeelde van affektiewe waardes.

Daar is dus 'n verband tussen die verskynsels en die woordkeuse, woordvorm, intonasie, fonetiese wysiging, inversie en konteks/situasie. Almal is belangrike meganismes in verband met die oordrag van affek.

In die afsonderlike bespreking van die verskynsels is verskeie eienskappe (van die verskynsels) gespesifiseer. Om te toon dat hulle onderling saamhang, word vervolgens oorgegaan tot 'n samevattende voorstelling van wat hulle gemeenskaplik het. Ons groepeer die verskynsels eers met opsig tot hulle wese :

Spot : Baie vorme van spot is onvriendelik, boosaardig, beledigend en selfs vyandiggesind.

Skel is soms beledigend en kleinerend, vyandig in bedoeling en 'n vorm van vyandiggesinde gedrag.

Vloek kan 'n aggressiewe bedoeling aandui en is 'n vorm van vyandiggesinde gedrag.

Verwens dui kwaadgesindheid aan en bevat soms 'n dreigement.

Die afleiding wat gemaak word, is dat die verskynsels ongunstig vir die betrokke is.

In kommunikasie het elke verskynsel 'n bepaalde funksie. Wat skel, vloek en verwens betref, kan ons praat van 'n aanvalsfunksie – hiër het ons te make met linguale geweld, met woordprojektiele. Die onderskeie funksies van die verskynsels kan soos volg aangestip word :

Spot stel onder meer skynheiligheid, waanwysheid, ondeugde, gebreke aan die kaak en ons kan dit die aspek van kritiek noem.

Skel is onder meer 'n middel van aanval (om byvoorbeeld 'n teenstander te kwets).

Vloek is onder meer 'n emosionele veiligheidsklep deurdat dit, as 'n beskaafder vorm van menslike gedrag, fisiese geweld vervang.

Verwens gee uiting aan haat en woede.

Nog 'n verwantskap wat tussen die verskynsels aangedui kan word, is ten opsigte van die oordele wat mense daaroor het — sodanige taalgebruik word as minder fyn geag. Spot is soms ru en beledigend; skel is beledigend, krenkend, minagend, geringskattend, kleinerend; vloek is godslasterlik, grof, onweloweglik terwyl verwens ru en plat is. Ons kan sê dat skel, vloek en verwens veelal ontstigtelik en aanstootlik is, dat spot minder ontstig en 'n groter (gebruiks)toelaatbaarheid as skel, vloek en verwens geniet.

Daar is onderlinge aansluiting tussen sommige van die onderhawige verskynsels, byvoorbeeld ten opsigte van die implikasies wat hulle in 'n gemeenskap het. In hulle gebruik het vloek en skel belangrike juridiese implikasies.

So byvoorbeeld is die ydelike gebruik van die naam vir die Opperwese godslastering, en godslastering is 'n jurisidiese aspek van vloek. In geskrewe Afrikaans het die gebruik van godslasterlike taal statutêre implikasies: sodanige taalgebruik is 'n verbreking van 'n statutêre bepaling en publikasies waarin hiër oortree word, kan kragtens die Wet op Publikasies verbied word. Vloek is 'n strafbare misdryf.

Woorde wat lede van volksgroepe etnies benoem, byvoorbeeld "Kaffer, Hotnot" en "Koelie", verkry in ekspressiewe gebruik, soos in skel, evaluatiewe waardes en kan in oordelende gebruik eerskendend en derhalwe juridies lasterlik wees.

Daar is voorts ooreenkomste en verskille in die menslike gesindhede en houdings wat uiting vind in die bespreekte verskynsels. Die gesindhede wat met die gebruik van spottaal geopenbaar word, is onder meer geestigheid en gemoedelikheid. By spot speel die gevoel geensins die belangrike rol wat dit by skel, vloek en verwens vervul nie. Spot kan derhalwe as 'n vorm van "lose Sprache" beskou word.

Die gesindhede wat na vore tree met die gebruik van skel, vloek en verwens is onder meer belediging, ontstiging en ergerlikheid. In oomblikke van hewige ontroering of hartsog word die kragtige, ruwe woord gekies. Minagting en verontwaardiging laat ons na 'n skeldwoord gryp ("Jou vark!"), ontsteltenis ontlok 'n vloekwoord ("Jou bliksem!") of vind neerslag in 'n verwensing ("Gaan kak!"). Skel, vloek en verwens vorm as soorte van kragtaal — "gespannte Sprache" — 'n reeks waarin die hoë graad van die gevoel opval.

Samevattend kan ons sê daar is in belangrike mate ooreenkomste in morfologiese vorm, semantiese vertolking en sintaktiese kenmerke tussen al die verskynsels.

Die gemeenskaplike of gesamentlike kenmerke van die onderskeie verskynsels en hulle onderlinge samehang kan soos volg saamgevat word:

Verskynsel	Ongunstig vir die betrokke	Die hoë graad van gevoel	Verwysing na die godsdienstige begrip	Sintaktiese vorm teenoor a-sintakties
Spot	+	—	—	±
Skerts	±	—	—	±
Skel	+	+	—	—
Vloek	+	+	+	—
Verwens	+	+	+	—

GEVOLGTREKKING

Dit wat ons spot, skel, vloek en verwens noem, is basies gedragsvorme en -patrone en die menslike gesindhede en houdings wat in hierdie verskynsels van affek uiting vind, wissel van effense kritiek tot felle vyandiggesindheid. In dié sin is al hierdie verskynsels negatief.

BRONNELYS

- Albertyn, C.F.
 Aschenbrenner, K.
 Behaghel, O.
 Bloch, B. & Trager, G.L.
 Boshoff, S.P.E.
 Botha, R.P.
 Carnoy, A.J.
 Cohen, J.
 Cronjé, G.
 De Baere, C.
 De Groot, A.W.
 De Villiers, M.
 DeVito, J.A.
 De Vooy, C.G.N.
 Du Toit, S.J.
 Encyclopaedia Britannica
 Ensiklopedie Afrikaans
 Entwistle, W.J.
 Fowler, R.
 Gardiner, A.
 Hesseling, D.C.
 Jespersen, O.
 Kempen, W.
 Koens, A.J.
- Ensiklopedie van die Wêreld, dl. 10. Stellenbosch, 1977
 The Concepts of Value. Foundations of Value Theory. Dordrecht, 1971
 Die deutsche Sprache. Leipzig, 1923
 Outline of Linguistic Analysis. Baltimore, 1942
 Kruim en Kors. Johannesburg, 1964
 Generatiewe Taalondersoek – 'n sistematiese inleiding. Pretoria, 1978
 The semasiology of American and other slang. New York, 1921
 The Natural History of Swearing, in : A Review of General Semantics, dl. XVIII, nr. 3, Oktober 1961
 Probleem van vloektaal en kragwoorde in opvoerings, in : Handhaaf, Jan. 1972
 Krachtpatsers in de Nederlandsche Volkstaal. Antwerpen, 1940
 Inleiding tot de Algemene Taalwetenschap. Groningen, 1962
 Die Semantiek van Afrikaans. Pretoria, 1975
 Language : Concepts and Processes. New Jersey, 1973
 Verzamelde Taalkundige Opstellen, 2 en 3. Groningen, 1925, 1947
 Nederlandse Spraakkunst. Groningen, 1946
 "Dop, doppert, gatjiesponner", in : TVV, afl. 3, 1959
 Dl. 3, 1950, en dl. 21, 1969. Londen
 Dl. 16, 1978. Italië
 Aspects of Language. Londen, 1973
 Understanding Language. An Introduction to Linguistics. Londen, 1974
 The Theory of Speech and Language. Oxford, 1951
 Het Afrikaans. Leiden, 1923
 Language. Its Nature, Development and Origin. Londen, 1922
 Mankind, Nation and Individual from a Linguistic Point of View. Londen, 1925
 The Philosophy of Grammar. Londen, 1934
 Growth and Structure of the English Language. Oxford, 1940
 Woordvorming en Funksiewisseling in Afrikaans. Kaapstad, 1962
 Samestelling, Afleiding en Woordsoortelike Meerfunksionaliteit in Afrikaans. Kaapstad, 1969
 De psychologie van het schelden, in : Mensch en Maatschappij XI11, 1937

- Kok, B. Die Vergelyking in die Afrikaanse Volkstaal. Pretoria, 1942, en in : Taalkundige Opstelle – Nienaber, P.J. (red.), Kaapstad, 1965
- X Kruim en Kors. Johannesburg, 1964
- “Ons Sappige Volkstaal”, in : Kok, B. (red.) Afrikaans ons pèrel van groot waarde. Johannesburg, 1974
- Kramer, W. Inleiding tot de stilistiese interpretatie van literaire kunst. Groningen, 1947
- Lecoutere, C.P.F. & Grootaers, I. Inleiding tot de Taalkunde en tot de Geschiedenis van het Nederlands. Leuven, 1948
- Leech, G. Semantics. Harmondsworth, 1974
- Lubbe, H.J. Woordtaboe en die sg. bastervloek, in : TVV, nr. 2, 1969, asook in nr. 3, 1969
- Die eufemismes en die pejoratiewe betekenisontwikkeling van woorde, in : TVV, nr. 10, 1971
- Lyons, L. Introduction to Theoretical Linguistics. Cambridge, 1969
- Malherbe, D.F. Afrikaanse Spreekwoorde en Verwante Vorme. Bloemfontein, 1924
- Malherbe, F.E.J. Humor, Amsterdam, 1932
- Matschoss, A. Schertz, Spott und Hohn in der lebenden Sprache. Berlyn, 1931
- Maurer, F. Volkssprache. Erlangen, 1933
- Mönnich, C.W. Encyclopedie van het Christendom. Brussel, 1955
- Montagu, A. The Anatomy of Swearing. Londen, 1968
- Nida, E.A. Toward a Science of Translating. Leiden, 1964
- Compotential Analysis of Meaning – an introduction to semantic structure. Den Haag, X
- Nienaber, P.J. Taalkundige Probleme by die vertaling van die Bybel in Afrikaans, in : Taalkundige Opstelle. Kaapstad, 1965
- Odendal, F.F. Aspekte van Taal. Johannesburg, 1972
- Ogden, C.K. & Richards, I.A. The Meaning of Meaning. Londen, 1969
- Overdiep, G.S. Moderne Nederlandsche Grammatica. Zwolle, 1928
- Stilistiese Grammatica van het moderne Nederlandsch. Zwolle, 1937, 1946
- Palmer, L.R. Descriptive and Comparative Linguistics. Londen, 1972
- Partridge, E. Slang, To-Day and Yesterday. Londen, 1935, 1970
- Paul, H. Prinzipien der Sprachgeschichte. Halle, 1909
- Pienaar, P. de V. Spraaktaboe en Eufemismes in Afrikaans, in TVV, dl. 11, nrs. 1,2; ook in: Nienaber, P.J. Taalkundige Opstelle, Kaapstad, 1965
- Ponelis, F.A. Grondtrekke van die Afrikaanse Sintaksis. Pretoria, 1970
- Prins, W. De Grote Winkler Prins Encyclopedieën, dl. 8, 19. Amsterdam, 1954
- Radford, E. & M.A. Encyclopaedia of Superstitions. Londen, 1961
- Raidt, E.H. Afrikaans en sy Europese Verlede. Kaapstad, 1971
- Reichling, A. Het Woord. Nijmegen, 1935

- Slauch, M.
Scholtz, J. du P.

Schonken, F. Th.

Schreuder, H.
Schröder, E.

Sinclair, A.J.L.

Smith, J.J.
Smuts, J.
Snijman, F.J.
Sperber, H.
Stankiewicz, E.

Steyn, J.C.
Stoett, F.A.

Strauss, S.A., Strydom, M.J. &
Van der Walt, J.C.
Swaen, A.E.H.
Trost, P.
Ullmann, S.

Van Haeringen, C.B.
Van Wageningen, J.C.
Vendryes, J.
Von Wielligh, G.R.
Weekley, E.
Wundt, W.
- De Taal : Haar wetten en Wezen. E.N.S.I.E. Zwolle, 1966
The Gift of Language. New York, 1955
Bydrae tot die Geskiedenis van die Afrikaanse Woordeskat, in : Tydskrif vir Wetenskap en Kuns (TWK) XIV, 1 : 1935
Afrikaans uit die Vroeë Tyd. Kaapstad, 1965
Leksikologiese aantekeninge uit ou Kaapse Bronne, TWK, V11, 1,2 : 1947
De Oorsprong der Kaapsch-Hollandsche Volskoverleveringen. Amsterdam, 1914
Pejorative Sense Development in English. Groningen, 1929
Ein Beitrag zur Lehre von der Wortentstehung und der germanischen Wortbetonung. Heidelberg, 190
So soos die duiwel, in : TVV, afl. 3, 1964
Die duiwel en die evasgeslag, in : TVV, afl. 1, 1965
Woonplek van die duiwel, in : TVV, afl. 3, 1965
Op ons Taalakker. Pretoria, 1962
Skel- en spotname in Afrikaans, in : TVV, afl. 3, 1958
Kruim en Kors. Johannesburg, 1964
Motiv und Wort. Leipzig, 1918
Problems of Emotive Language, in : Approaches to Semiotics. Den Haag, 1972
Die Semantiese Komponent, in : Taalseminaar. Johannesburg, 1973
Nederlandsche Spreekwoorden, Spreekwijzen, Uitdrukkingen en Gezegden, 1,2. Zutphen, 1923, 1925
Die Perswese en die Reg. Pretoria, 1968
Figures of Imprecation. Londen, 1898
Schimpfwörter als Kosenamen, in : Indogerm. Forschungen. 1933
Principles of Semantics. Glasgow, 1957; aanvullende uitgawe 1959
Semantics : an Introduction to the Science of Meaning. Oxford, 1962, 1964
Ironie in Woordbetekenis, opstel in : Neerlandica. 's-Gravenhage, 1949
Even Tijd voor Onze Taal. Leiden, 1946
Language. A Linguistic Introduction to History. Londen, 1925, 1931
Ons Geselstaal. Pretoria, 1925
The Romance of Words. Londen, 1917
Völkerpsychologie. Die Sprache. Leipzig, 1917

Woordeboeke/woordelyste

- Afrikaanse Woordelys en Spelreëls, 7e uitgawe. Kaapstad, 1975
Boshoff, S.P.E. & Nienaber, G.S. : Afrikaanse Etimologieë. Pretoria, 1967

- Debo, L.L. : Westvlaamsch Idioticon. Brugge, 1873
- De Vries, J. : Nederlands Etymologisch Woordenboek, Utrecht, 1971
- Franck, J., Van Wijk, N. & Van Haeringen, C.B. : Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche Taal, Den Haag, 1936
- Franken, J.L.M. : Tentatiewe Etimologieë, in : Annale van die Universiteit van Stellenbosch, jg. 27, reeks B., nr. 1, 1953
- ✕ Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal (HAT). Johannesburg, 1975
- Joos, A. : Waasch Idioticon. Gent, 1900
- ✕ Kernwoordeboek van Afrikaans. Kaapstad, 1967
- Mansvelt, N. : Proeven van een Kaapsch-Hollandsch Idioticon. Utrecht, 1884
- ✕ Nasionale Woordeboek. Kaapstad, 1971
- Partridge, E. : Usage and Abusage. Londen, 1942, 1976
- ✕ Patriot Woordeboek. Paarl, 1902, 1904
- Ross, A.S.C. : Don't Say It. Londen, 1973
- ✕ The Shorter Oxford Dictionary (OED), dl. 1, 2. Oxford, 1936
- ✕ Tweetalige Woordeboek. Johannesburg, 1962
- ✕ Van Dale's Nieuw Groot Woordenboek der Nederlandse Taal, 7e druk. 's-Gravenhage, 1950
- Van der Merwe, H.J.J.M. : Vroeë Afrikaanse Woordelyste. Pretoria, 1971
- Die Korrekte Woord. Pretoria, 1970
- ✕ Verklarende Afrikaanse Woordeboek. Pretoria, 1965
- Wahrig, G. : Deutsches Wörterbuch. Berlyn, 1968
- ✕ Webster's New Collegiate Dictionary. Londen, 1951
- ✕ Webster's Third New International Dictionary. Chicago, 1961
- Woordeboek van die Afrikaanse Taal (WAT), dl. 1-V1 : 1950, 1955, 1957, 1961, 1968, 1976, Pretoria
- ✕ Woordenboek der Nederlandsche Taal (WNT), dl. 2, 5, 7, 15 : Gent, 1898, 1900, 1926, 1941; Supplement, Leiden, 1956